

Halo
by Erasmus+

10.1 HANDBOOK

HALO – HANDWRITING ANALYSIS AS METHODOLOGY
TO DEFEND LEARNERS CREATIVITY AND REINFORCE
ORIENTATION

NR. 2020-1-IT02-KA201-079983

Projekt współfinansowany w
ramach programu Unii Europejskiej
Erasmus+

Handbook

HALOPROJECT

Wsparcie Komisji Europejskiej dla produkcji tej publikacji nie stanowi poparcia dla treści, które odzwierciedlają jedynie poglądy autorów, a Komisja nie może zostać pociągnięta do odpowiedzialności za jakiegokolwiek wykorzystanie informacji w niej zawartych.

WPROWADZENIE HISTORYCZNE. UWAGI METODOLOGICZNO- EPISTEMOLOGICZNE.

Grafologia pojmowana jako dziedzina badań naukowych w perspektywie epistemologiczno-metodologicznej stanowi niewątpliwie historyczny fenomen dorobku ludzkiej kultury, jako wytworu umysłowości i jej fizycznego odzwierciedlenia w znaku graficznym – z jednej strony, a zarazem stanowi punkt zapalny do dyskusji o jej znaczeniu i statusie naukowym dla wielu badaczy na całym świecie, wzbudzając liczne kontrowersje.

Dla osób nieznających tej dyscypliny kojarzy się ona z czymś nieuchwytnym i tajemniczym, w rzeczywistości jednak opiera się na historycznie uwarunkowanych paradygmatach kulturowo-naukowych różnych szkół na całym świecie, sprawiając, że jej atrakcyjność rośnie w miarę pogłębiania rzetelnej wiedzy na jej temat. Jak mawiał Girolamo Moretti, jeden z wybitniejszych grafologów i założyciel włoskiej szkoły grafologicznej: [...] *Znajomość grafologii, niczym klucz, pozwala otwierać kolejne drzwi natury ludzkiej, w sposób delikatny, nieinwazyjny i oryginalny.* Pismo sporządzone przez jedną osobę w sposób spontaniczny jest wyjątkowe i indywidualne, przez co dwa nawet podobne rękopisy nigdy nie

będą identyczne. Przyczynę takiego stanu rzeczy poznamy w dalszej części podręcznika.

Proponowany projekt naukowy (co należy podkreślić na początku z całą metodologiczną stanowczością!) – nie ma na celu metodycznego kształcenia ani przyszłych grafologów, ani biegłych – ekspertów pismoznawców, szczególnie w sytuacjach ich współpracy w roli ekspertów związanych z wymiarem sprawiedliwości. Jego założeniem jest jedynie popularyzowanie, rozpowszechnienie dorobku wiedzy o dodatkowym, istotnym „narzędziu” (instrumencie wspomagającym), opartym na wielu latach doświadczeń badawczych szkół badań pisma – umożliwiającym, przede wszystkim nauczycielom – pedagogom, wspomaganie procesów nauczania, poprzez skuteczniejsze wykorzystanie wiedzy zaczerpniętej z badań nad pismem człowieka. Wiedza ta może służyć lepszemu poznawaniu uczniów, rozpoznawaniu ich potencjału intelektualnego i stanów emocjonalnych, a w razie potrzeby wyjść im z pomocą w pokonywaniu trudności i problemów towarzyszących dziewczętom i chłopcom, których pismo ręczne posiada *sui generis* cechy anomalii, a w szczególności psychopatologii.

Słowem, poprzez prezentację dorobku różnych szkół grafologii europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem włoskiej szkoły Girolamo Morettiego, zamierzamy przybliżyć zainteresowanym

czytelnikom tej dziedziny możliwości implementacji grafologicznych metod badawczych dla potrzeb współczesnych procesów nauczania na różnym poziomie wieku rozwojowego uczniów w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, adekwatnych do rozpoznawania problemów i ewentualnych zaburzeń w filo- i ontogenetycznym rozwoju w wieku dojrzewania, opartych na analizie pisma wyżej wymienionych osób, jako wspomagającej wiedzy o psychice dojrzewającego człowieka.

Zainteresowanie niewerbalnym aspektem pisma sięga starożytności. Już w IV wieku p.n.e. Arystoteles, rozważając znak graficzny, jako syntezę przetwarzania umysłowego i werbalnego, wnioskował, że „Jak dyskurs ujawnia koncepcję duszy, tak pismo wykrywa dyskurs i koncepcję”¹. W II wieku naszej ery rzymski historyk Swetoniusz, odnosząc się do pisma cesarza Cezara Augusta, twierdził, że cechy jego charakteru można wywnioskować z pewnych cech jego pisma².

Za początki dociekań badawczych w obszarze interpretacji osobowości na podstawie pisma uznaje się działalność naukową Camilla Baldiego, profesora filozofii i medycyny na Uniwersytecie Bolońskim, który w roku 1622 uwieńczył swoje poszukiwania

---

¹ Za: G. Galeazzi, N. Palaferri, F. Giacometti, *Guida alla grafologia*, Firenze, Sansoni, 1986, p. 86

² <https://www.aginazionale.it/associazione-grafologica-italia/storia-grafologia/>- dostęp 20.11.2021.

badawcze w tej dziedzinie publikacją pracy *Trattato jak z pisma poznać naturę i cechy osoby piszącej*³. Chociaż Camillo Baldi podłożył istotne podwaliny pod dyscyplinę grafologiczną zasadniczy rozwój tej dziedziny następował w Europie o wiele lat później a za jej twórcę uznano Jeana Hippolyta Michona, który w 1871 roku założył we Francji pierwsze na świecie Towarzystwo Grafologiczne (*Société française de Graphologie*) istniejące po dzień dzisiejszy⁴. Sukcesywne publikacje Michona na temat możliwości interpretacji cech osobowości na podstawie pisma znalazły wielu zwolenników, wśród nich Julesa Crépieux-Jamina, który uporządkował metodę grafologiczną poprzednika poprzez opracowanie nowych zasad znaków pisma ręcznego i przedstawił system klasyfikacji siedmiu kategorii pisma⁵. Przełom wieku dziewiętnastego i dwudziestego stanowi w Europie istotny rozwój dziedziny grafologicznej. Podczas gdy Crépieux-Jamin udoskonalał francuską metodę analizy pisma, w Niemczech istotny wkład w tym zakresie wnosił filozof Ludwig Klages przez wprowadzenie do swojej metody interpretacji formy, rytmu i dwubiegunowości dusza-myśl. Pierwsza połowa dwudziestego wieku naznacza początki szkół

---

³ C. Baldi, *Trattato Come Da Una Lettera Missiva Si Conoscano La Natura E Qualità Dello Scrittore*, Girolamo Vaschieri, Carpi 1622.

⁴ <https://www.graphologie.asso.fr/> - dostęp 20.11.2021.

⁵ J. Crépieux-Jamin *Traité Pratique de Graphologie*, Flammarion, Paris 1883.

grafologicznych we Włoszech – za sprawą badacza ruchu graficznego Girolamo Morettiego i w Szwajcarii przez działalność Maxa Pulvera, twórcy symboliki przestrzennej grafizmu. W Hiszpanii badaniem pisma w obszarze zainteresowań psychologii głębi zajął się lekarz August Vels, wdrażając grafologię jako przedmiot nauczania na Uniwersytet w Barcelonie w 1949 roku, czyli wiele lat wcześniej przed wprowadzeniem samej psychologii w zakres nauk akademickich⁶.

W naszym projekcie podążymy śladem Girolamo Morettiego, twórcy metody cenionej i uznawanej przez pozostałe szkoły grafologiczne przyjmującej za podstawę obserwację ruchu graficznego jako produktu procesów neurofizjologicznych, której znaczący i niepodważalny dorobek jest kultywowany i rozwijany w Międzynarodowym Instytucie Grafologicznym im. G. Morettiego w Urbino (IGM). Cenne i przydatne w naszym projekcie będą również zaprezentowane teorie Maxa Pulvera.

Pomimo różnorodnych metodologii, wszystkie szkoły grafologiczne wychodzą z tego samego założenia, że pismo ręczne jest indywidualną ekspresją przekładającą się na symboliczne znaki (jakimi są naniesione w określony sposób na podłoże kartki litery i słowa), których wykonanie i osobnicze formy, jakie przyjmują, są odzwierciedleniem natury

---

⁶ F. Viñals Carrera – M. Puente Balsells, *Lessiones Magistrales de Augusto Vels, Grafoanàlis, AGC vol. 42-43, Anuario 2009.*

ludzkiej. Obraz pisma ręcznego może stanowić tym samym o złożoności osoby, jej zdolnościach intelektualnych, towarzyszących stanach psychicznych i emocjonalnych, sile i niepewnościach, poziomie poczucia własnej wartości, a zwłaszcza o sposobie radzenia sobie z własną historią życia i postawie wobec własnej przyszłości.

Biorąc pod uwagę niepowtarzalność pisma ręcznego, na wstępie projektu uwzględniona zostanie potrzeba znajomości „obszarów obserwacji” pisma, a następnie opisanie i porównania obserwowanych w nim elementów. W końcowym etapie dojdziemy do syntezy, czyli do informacji wyłaniających się z zestawu wykrytych znaków, pozwalających na poznanie niektórych cech autora obserwowanego pisma.

Podstawowym czynnikiem, jaki należy uwzględnić w obserwacji grafologicznej szkoły morettiego, jest ruch. Zwykle dla osób, które nie miały okazji zetknąć się z podstawami naukowymi grafologii, obserwacja pisma dotyczy jego kształtów, wymiarów, porządku lub nieuporządkowania, uwzględniania jego „piękna” lub „brzydkości”. Natomiast podstawową cechą, jaką należy obserwować i wykorzystywać w badaniach pisma ręcznego, jest właśnie ruch, to znaczy szybkość lub powolność wykonywanych linii graficznych, łatwość lub zakłopotanie w ich realizacji, rytm lub

nierytmiczność w kreśleniu narzędziem piszącym po podłożu (papierze) itp.

Obserwacja tych elementów pozwala zrozumieć, czy w piśmie ręcznym przeważa dbałość o formę, czy spontaniczność ruchu. To rozróżnienie stanie się czynnikiem o ogromnym znaczeniu dla wychwycenia pewnych istotnych cech pisma ręcznego wyrażających naturę osoby, a w przypadku niniejszego projektu uczniów, z którymi nauczyciele spotykają się i współdziałają na co dzień.

Rozpoznanie i zrozumienie „zakodowanych” w piśmie informacji wymaga jego obserwacji całościowej. Z tego względu pismoznawca, grafolog lub każda inna osoba zamierzająca poznać metodę analizy pisma powinna zwrócić większą uwagę na ruch, niż na formę zapisu, większą na jego obraz ogólny, niż na szczegóły. Oczywiście również forma i szczegół mają istotne znaczenie, lecz są analizowane w drugiej kolejności, po wcześniejszej obserwacji ogólnego obrazu pisma z uwzględnieniem kategorii graficznych.

Należy podkreślić, że nie wszystkie informacje dotyczące grafologii dostępne w Internecie lub w publikacjach poza nim można traktować poważnie, wiele z nich bowiem jest niewiarygodna. W istocie, zainteresowanie analizą pisma ręcznego od dawna przebiega dwiema rozbieżnymi drogami.

Pierwsza, skrupulatna, respektująca osobę i zwracająca szczególną uwagę na sposób interpretacji niejednoznacznych symbolicznych szczegółów, poparta jest solidną, rzetelną wiedzą naukową, budującą podstawy jej wiarygodności i kwalifikującą ją w obszarze nauk o człowieku, jego procesów umysłowych, behawioralnych i psychicznych.

Druga natomiast jest powierzchowna, nastawiona na łatwy sukces, na przyjemność zaskakiwania, na niestosowną i pretensjonalną trywializację.

Pomimo pewnych koniecznych uproszczeń, uważamy za niezbędne w niniejszym podręczniku stosowanie poprawnej terminologii technicznej i naukowej w celu zapoznania czytelników z podstawami metodologii grafologicznej. Będziemy również zwracać uwagę na jasność i zrozumiałość stosowanego przez nas języka.

Pismo jako indywidualny obraz osobowości człowieka

Każdy z naszych gestów, a więc także te aktywowane podczas pisania ręcznego, jest rezultatem jakiegoś ruchu wewnętrznego, uwarunkowanego przez nasze indywidualne cechy i procesy myślowe, stanowiąc pewien wyraz naszej osobowości.

Jak już wspomnieliśmy, pismo każdej osoby wyróżnia się spośród innych, podobnie jak twarz, głos, kolor i wyraz oczu. Co prawda, między zapisami różnych osób może występować mniejsze lub większe podobieństwo, ale ich tożsamość będzie zupełnie różna, podobnie jak między jednostkami ludzkimi.

Przyjrzyjmy się poniższym przykładom:

Le due fasi sono la produzione ed il consumo
 La produzione e' l'insieme degli atti necessari per ottenere la
 disponibilità dei beni

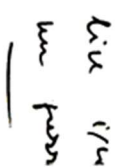

 ti la mio padre
 la venturi' 960

Fig. 1 & 2

Obserwacja powyższych zapisów pozwala stwierdzić, że nie mają one zbyt wiele cech wspólnych. W tym przypadku można również przypuszczać, że nawet osoby niebędące ekspertami w analizie pisma, będą w stanie wyłonić w tych pismach widoczne różnice.

Przyjrzyjmy się z kolei następnym przykładom:

*memoria dell'out,ia ah:
leggera tuo padre ed il mio con riesco ad
il dolore fu le tesoro con prematura di*

*Desidero rinnovare a te
e ai tuoi cari i sentimenti del mio
affetto e della mia solidarietà in questi*

Fig. 3 & 4

Przyglądając się dwóm powyższym próbkom pisma, laik jest skłonny stwierdzić, że w ich obrazach występuje więcej podobieństw, niż różnic. Jednak ekspert pisma będzie twierdził zupełnie inaczej. Kurs proponowany w ramach projektu pozwoli również odbiorcom niniejszego podręcznika na wyłonienie znaczących różnic między próbkami 3 i 4. Różnice między zapisami, podobnie jak między ludźmi, mogą być mniej lub bardziej widoczne, głębsze lub marginalne, lecz są zawsze obecne. Pismo jest indywidualnym wyrazem osoby, odzwierciedlonym w danym momencie. Istnieje ścisły związek między

jednostką a pismem i ten związek może być badany, definiowany i zrozumiany.

Podsumowując, pismo jest najbardziej autentyczną formą ekspresji, jaką człowiek jest w stanie uwidocznic:

- *ponieważ stanowi indywidualny wyraz osoby, wyróżniający ją od innych;*
- *ponieważ jest swoistym „zakodowanym” wyrazem naszej tożsamości.*

Zastosowany w tym miejscu termin „zakodowany” należy rozumieć jako nasze nieświadome interakcje z nami samymi i otaczającym światem. Odbywa się to poprzez śledzenie, sporządzanie liter i słów, w których wyrażamy naszą osobowość, nasze wyobrażenie o sobie, to, w jaki sposób pragnęlibyśmy być postrzegani, naszą asertywność, lęki, pozytywne i negatywne doświadczenia, marzenia, niepewność, pragnienia, ambicje, cechy inteligencji, sposoby relacji z innymi, zainteresowania, emocje, wrażliwość, bodźce uczuciowe itp.

Prawidłowe funkcjonowanie organizmu jest uwarunkowane ścisłym związkiem między działaniem mózgu i obwodowego układu nerwowego, mięśni oraz kości. Z tego względu „odkodowanie” informacji wysyłanych z organizmu za pośrednictwem gestu graficznego wymaga przynajmniej ogólnej wiedzy o uruchamianych podczas pisania mechanizmach

neurofizjologicznych. Na poniższym rysunku przedstawiono schemat ilustrujący procesy zachodzące „w obie strony” na drogach nerwowych, począwszy od sporządzenia pierwszej litery a w następstwie pozostałych, od momentu ukształtowania ich obrazu w umyśle, aż do ich przeniesienia na kartkę.

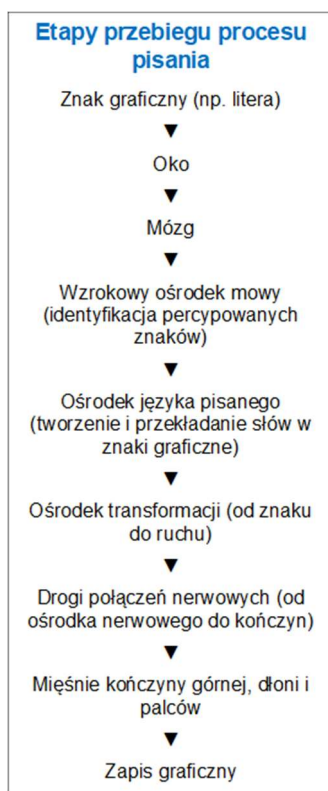

Fig.5

W procesie pisania każdy z jego etapów pełni istotną funkcję, poczynając od funkcji oka przekazującego do mózgu obraz zapamiętanej litery. W ten sposób,

wzdłuż dróg nerwowych, wyzwała się wiele bardzo szybkich procesów uaktywniających działanie poszczególnych ośrodków i organów uczestniczących w akcie pisania, dochodząc aż do ręki trzymającej długopis. Działanie poszczególnych kości i mięśni ręki wpływa bezpośrednio na końcowy etap realizowania zapisu, stanowiąc bardzo złożony i trudny proces, który jednak poprzez zachowanie w mózgu poszczególnych etapów prowadzących do powstania zapisu, staje się coraz bardziej zautomatyzowany. Zapamiętanie kształtów liter i przyswojenie ruchów koniecznych do ich budowy stanowi warunek personalizacji pisma, czyli indywidualizacji jego obrazu, proces ten zazwyczaj rozpoczyna się już w wieku 8-9 lat. W istocie na podstawie analiz grafologicznych zapisów realizowanych w tym wieku możliwe jest sukcesywne poznawanie dziecka. Z wiekiem dojrzewania, a następnie wchodząc w wiek dorosły, zwiększa się spontaniczność pisma, stanowiąc coraz bogatszy materiał do analizy.

Pismo w szkole może zatem stanowić istotny materiał w analizie grafologicznej, umożliwiającej lepsze poznanie uczniów, stanowiącej tym samym dodatkowe narzędzie pedagogiczne, wspierające pracę nauczycieli. W istocie, taki cel założono w tym projekcie.

Biorąc pod uwagę, że w pierwszym etapie analizy pisma ręcznego najbardziej poprawnym i

skutecznym podejściem jest podejście całościowe oraz ze względu na progresję metodologiczną, na początku poznamy wymienione wcześniej grupy elementów, czyli *Kategorie grafologiczne* (zwane również *Obszarami obserwacji*), z których każda zawiera liczne znaki grafologiczne.

Symbolika przestrzenna

Zanim przejdziemy do omówienia poszczególnych kategorii grafologicznych, istotne jest wprowadzenie ważnego aspektu w obserwacji pisma, który sam w sobie niesie znaczącą ilość informacji, ułatwiając identyfikację najważniejszych cech osoby, w naszym przypadku nastolatka, którego zapis obserwujemy.

Aspektem tym jest symbolika przestrzenna, a zasługa w jej odkryciu należy do Maxa Pulvera, szwajcarskiego badacza i przyjaciela mistrzów psychoanalizy Freuda i Junga.

Podejście Pulvera jest bardzo wyartykułowane i złożone, zasługując na szczegółową i dogłębną analizę. Jednak ze względu na rozmiar jego prac, w projekcie ograniczymy się do przedstawienia najbardziej istotnych informacji, koniecznych dla zrozumienia nieświadomej projekcji osobowości w zapisie graficznym.

Każdy człowiek, pisząc, poddawany jest pewnym impulsom, odpowiada na bodźce pochodzące z zewnątrz i wewnątrz organizmu. Ponadto nosi w sobie cechy warunkowane genetycznie i kulturowo,

sięgające poprzednich wieków, które w pewien sposób mają wpływ na jego sposób zachowania.

W piśmie odręcznym odnajdujemy ślady naszych odpowiedzi na bodźce. Cztery kierunki, w których piszący prowadzi zapis nazywane są *wektorami*: góra, dół, lewo, prawo. Poruszanie się w tych kierunkach jest uwarunkowane nie tylko prowadzeniem długopisu zgodnie z budową liter, ale także implikuje udział ruchów zindywidualizowanych, zawierających ważne znaczenia symboliczne.

Przede wszystkim – zdaniem Pulvera – osoba pisząca nieświadomie utożsamia kartkę ze środowiskiem, w którym się porusza, w którym myśli, działa. Innymi słowy, jego obecna chwila rozgrywa się na kartce papieru niczym na boisku, a pisząc postrzega siebie jako wiodącego gracza.

Jako gracz zajmuje swoje miejsce na boisku i prowadzi własną grę. Jego działanie odbywa się wzdłuż linii, obecnej lub wyimaginowanej, stanowiącej „linię podstawową” zapisu. Zespoły liter, słów i zdań – opierając się na niej – tworzą zapis. Każdy „gracz gra” według własnego stylu, w większym lub mniejszym stopniu respektując poziomy kierunek linii. Po zakończeniu pierwszej linii przechodzi do następnych, dopóki nie wypełni strony i przejdzie do kolejnej. Oddziaływanie nieświadomości sprawia zbliżanie się do poszczególnych wektorów lub

oddalanie się od nich, co jest uwarunkowane spontanicznym wykonaniem, czyli automatyzacją pisma.

Należy podkreślić, że sposób prowadzenia linii jest uwarunkowany również innymi indywidualnymi czynnikami, takie jak zmęczenie, stany napięcia nerwowego, wygodna lub niewygodna pozycja. Te zmienne wpływają również na sposób pisania. Z tego względu, w celu uzyskania jak najbardziej autentycznego materiału do badań, konieczne jest stworzenie odpowiednich warunków do pisania. Należy zadbać o spokój i wygodną pozycję piszącego, a udostępniona do zapisu kartka powinna być ułożona na czterech lub pięciu arkuszach papieru po to, by naciskająca na podłoże końcówka długopisu mogła zarejestrować stopień nacisku utworzonej bruzdy, reliefu. Wymienione czynności, chociaż mogłyby wydawać się nieznaczące, są niezwykle istotne w celu uniknięcia wpływu czynników zewnętrznych oddziałujących na pismo, a tym samym na interpretację „kodów”.

Dla lepszego zrozumienia teorii Pulvera istotne jest choćby krótkie omówienie poszczególnych wektorów i ich znaczenie.

GÓRA: Jest odzwierciedleniem ideału, wyobrażeń, ducha, aspiracji, boskości. To także świat światła, dobra, estetyki, wyidealizowanego uczucia. Warto zwrócić uwagę, że również w języku werbalnym terminologia wiążąca się z obszarem ideału i ducha

nawiązuje do pojęć odsyłających do wyobrażeń wysokości, jak np. „górnolotne idee”, „wysokie wartości”, „wysokie aspiracje”. Pojęcia te wyrażane nieświadomie, przyswojone w języku codziennym, wzmacniają znaczenie wyrażanych wartości. Podobnie jest z zapisem ręcznym, gdzie nieświadome dążenie do wektora górnego jest uwarunkowane podążaniem do istotnych dla jednostki znaczeń.

Poniższy przykład zapisywania liter odzwierciedla dążenie do zajmowania strefy górnej:

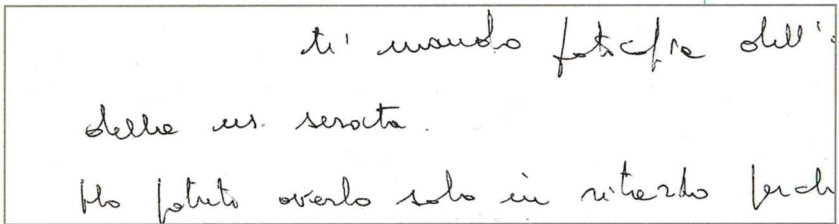

Fig.6

DÓŁ: To świat materialności, nieświadomości, instynktownych popędów, seksualności. To także strefa reprezentująca noc, ciemność, ziemię, zło. Należy zwrócić uwagę, że również w tym przypadku, odnosząc się do języka werbalnego, używamy wyrażeń takich jak „niskie instynkty”, „upadek”, „znaleźć się na dnie”.

W poniższym przykładzie można zaobserwować dążenie do zajmowania obszaru dolnego:

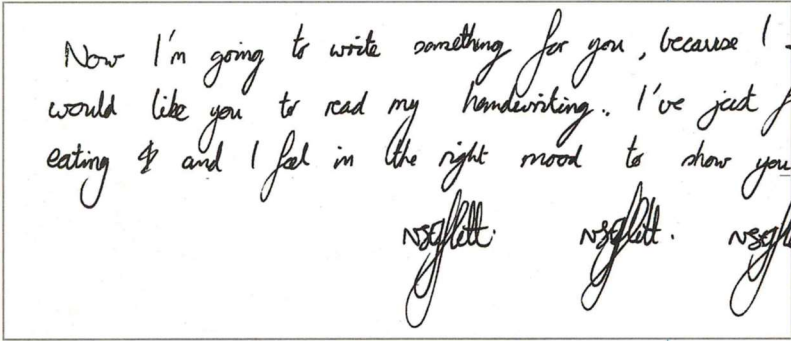
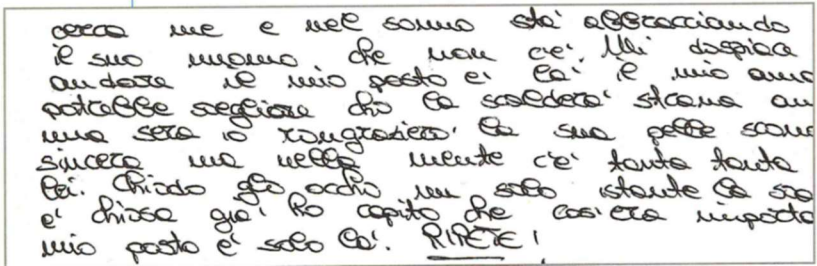

Fig.7

LEWA STRONA: w alfabecie europejskim lewa strona stanowi obszar rozpoczynania zapisu, do którego powraca się w każdej kolejnej linii zapisu. Symbolicznie oznacza ona obszar pochodzenia, przeszłości, początku, archetypu matki. To także obszar wskazujący na potrzebę wycofania się, introwersji, narcystycznej wizji siebie, regresji, represji, schronienia.

Poniższy przykład odzwierciedla tendencję kierowania zapisu na lewo.

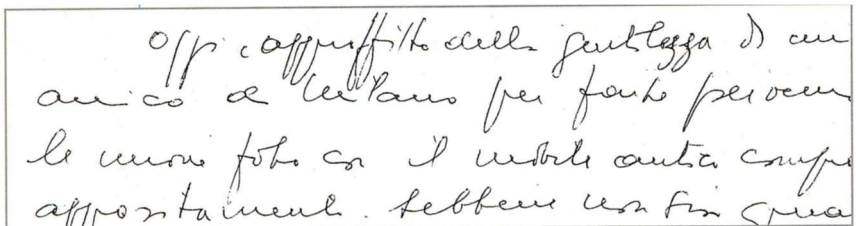

cerca me e nel sonno sta' abbracciando
 il suo sogno, de non ce' lli' dispiac
 andare il mio posto e' ca' e mio amo
 potrebbe seguire ho ca' escludo' strana an
 una sera o l'ingratia, ca' sua parte sono
 sincero ma nelle mente ce' tanta tanta
 fei. Chiedo go' odio ma solo istante ca' so
 e' chiese go' ho capito de' ca' era impeto
 mio posto e' solo ca'. RIFATE!

Fig.8

PRAWA STRONA: to kierunek, jakim podążamy podczas pisania. W naszej kulturze, w przeciwieństwie do np. chińskiej, japońskiej czy arabskiej, prawa strona kartki jest obszarem, który należy osiągnąć, podążając od lewej. Symbolizuje zatem przyszłość, projekty, zdobywanie, relacje z innymi, ekstrawersję. Prawą stronę kojarzymy z archetypem ojca mobilizującego do działania, z inicjatywą, ale również, zależnie od kontekstu, z agresją.

Poniżej przykład pisma ukierunkowanego na prawo:

opp. affinità della gentilezza di un
 amico e l'ansia per farlo pervenire
 le nuove foto con il mobile carta compie
 appuntamenti. Sebbene non finisca

Fig.9

W akcie pisarskim, formując poszczególne litery, niczym w grze na boisku, indywidualnie obieramy punkt wyjścia w jakimś miejscu na linii podstawowej. Z tej to linii obserwujemy świat, uczestniczymy w nim w sposób zindywidualizowany, uwzględniając wszystko, co się w nim dzieje. Wers po wersie poruszamy się po kartce, tworząc ślady i przestrzenie, *wypełnienia* i *pustki*, tworząc marginesy mniej lub bardziej szerokie po lewej i prawej stronie oraz odstępy, górne i dolne między wersami. Podążając wzrokiem za zapisaną linią wersu, jesteśmy w stanie zaobserwować dynamikę jej rozwoju, niczym w filmie, pismo bowiem nie jest nieruchomym obrazem.

Nie jest możliwe w tym miejscu wyczerpujące wyjaśnienie każdego z czterech wektorów, ich wzajemnych oddziaływań i odpowiednich znaczeń, z tego względu omówimy syntetycznie wektor prawostronny, starając się zilustrować jego dynamikę podczas pisania.

Na przykład w zdaniu: „Drogi Przyjacielu, piszę do Ciebie”, wykonując pierwszą literę „D”, wykonujemy pewien ruch nadający jej oczekiwany kształt. Jednocześnie, obserwując powstający obraz, przygotowujemy się do stworzenia połączenia z następną literą „r”. Ta sama dynamika zachodzi podczas kształtowania następnej litery. Po ukończeniu słowa „Drogi” odrywamy środek piszący

od podłoża, pozostawiając odpowiednią przestrzeń i rozpoczynając następne słowo, aż do ukończenia zdania. Warto prześledzić otrzymany rezultat graficzny, umożliwiający interpretację grafologiczną.

Postępując zgodnie z konwencją alfabetów europejskich, czyli w prawą stronę, realizujemy zapis w sposób zindywidualizowany, właściwy dla każdego nas. Każda skomponowana przez nas litera zajmuje jakieś miejsce, co następuje w wyniku przesuwania końcówki długopisu w prawo, przez uaktywnienie ręki. Między jedną literą a drugą utrzymujemy pewną odległość, którą może wypełniać połączenie międzyliterowe. Odległość między literami może być większa lub mniejsza, również ona, jak wszystkie inne elementy w zapisie, jest zindywidualizowana, podobnie jak odstępy między poszczególnymi wersami (jeśli zapis został wykonany na białej kartce, bez linii prowadzących).

Przykład powyższy ma na celu uświadomienie o wielości szczegółów, jakie można obserwować, biorąc pod uwagę jedynie sposób podążania zapisu, a tym samym analizowania tendencji poruszania się w prawą stronę, czyli oddziaływania wektora prawego.

- Nakreślenie litery o określonej szerokości implikuje zajęcie pewnej przestrzeni na linii

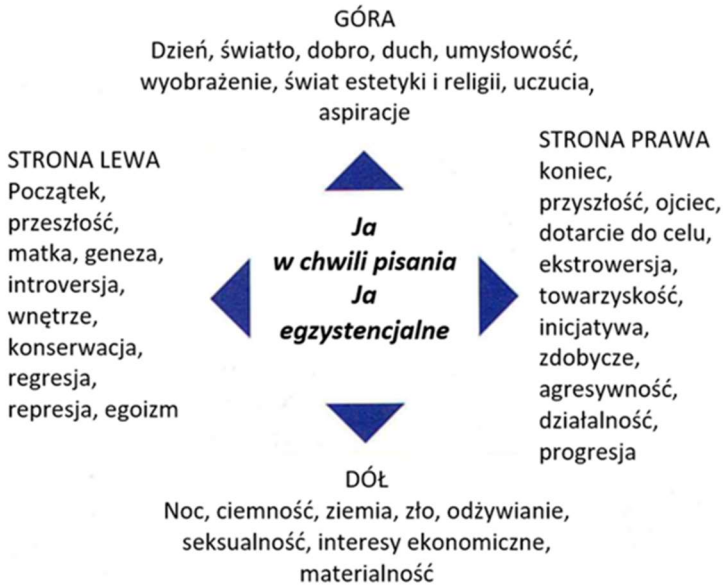
podstawowej w kierunku prawostronnym. Szerokość litery jest uwarunkowana typologią percepcji, informując o otwartości i niektórych innych cechach inteligencji i charakteru.

- Na podstawie odstępów międzyliterowych możemy poszukiwać odpowiedzi na temat gotowości do pomocy, gościnności, dostępności, chęci do nauki.
- Odległość międzywyrazowa stanowi źródło informacji o tempie i sposobie racjonalnego podchodzenia do problemów, formułowania opinii, zadawania sobie pytań na temat występujących zjawisk, ćwiczenia zmysłu krytycznego.
- Łatwość, pewność siebie, szybkość z jaką zbliżamy się do prawej strony, sporządzając litery, słowa i zdania, ujawnia poziom autonomii, odwagi, poczucia własnej wartości, dynamizmu i woli działania. Odwrotne informacje uzyskamy z analizy pisma powolnego, ociężałego, niepewnego, spowolnionego przez częste poprawki i trudności.

Przytoczone informacje pozwalają na uświadomienie sobie wielości i złożoności elementów możliwych do wyodrębnienia z analizy pisma.

W tendencjach do unikania któregoś z czterech wektorów może być zawartych wiele znaczeń symbolicznych. Interpretacja grafologiczna uprzywilejowania lub oddalania się od któregoś z nich, będzie zależała od kontekstu graficznego i zestawu innych elementów uzyskanych na podstawie wskazań Pulvera z jednoczesnym nawiązaniem do metody grafologicznej Morettiego.

W poniższym schemacie została podsumowana symbolika czterech wektorów:

Nowy sposób obserwacji

Niezwykle istotne i stosowne jest zwrócenie uwagi na elementy umożliwiające „rozumienie pisma”, odchodząc od dotychczasowego sposobu jego obserwowania. Symbolika przestrzenna stanowi czynnik pozwalający na ukazanie i wyjaśnianie wrażeń, doznań, wspomnień, pragnień, których ślady nieświadomie zostawiamy na zajmowanych lub pomijanych przez nas przestrzeniach. Należy zatem oddalić się od wybiórczych idei pisma „pięknego” lub „brzydkiego” powstających na podstawie osądów bazujących na estetyce, które pomimo marginalnego zainteresowania w analizie, nie mogą wpływać na ocenę grafologiczną.

Poniżej zostają przedstawione kategorie grafologiczne metodologii Girolamo Morettiego pozwalające wychwycić wielorakie aspekty zapisu graficznego.

Kategorie grafologiczne / Obszary obserwacji:

- krzywoliniowość i/lub kanciastość,
- nacisk,
- nachylenie,
- szybkość i/lub powolność,
- rytm,
- przestrzenie (odległości),
- wielkość liter,
- wyrównanie do linii podstawowej,
- aspekty estetyczne,
- gesty niekontrolowane.

Zgodnie z wcześniejszymi rozważaniami pismo jest przede wszystkim dynamicznym kreśleniem liter, przechodzeniem od litery do litery, od słowa do słowa, od wersu do wersu, a nawet z kartki na kartkę, z tendencją do określonej modalności całkowicie indywidualnej i powtarzającej się, pomimo iż często podobnej, ale nie identycznej. Symbolika przestrzenna nie jest alternatywą, ale uzupełnieniem badania Kategorii grafologicznych.

Poniżej syntetycznie przedstawimy kilka przykładów ilustrujących każdą z kategorii oraz podkreślimy główne znaczenia każdego wyłonionego elementu.

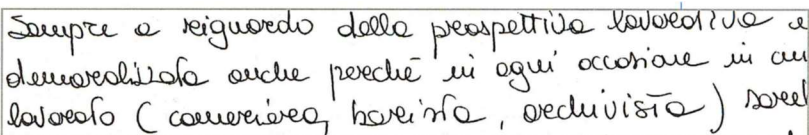
Krzywoliniowość i/lub kanciastość

Realizowanie zapisu może przebiegać w sposób krzywoliniowy lub kanciasty. Analiza tej kategorii implikuje obserwację podstawy i wierzchołków liter, a także linii łączących poszczególne znaki. Rozpoznawanie przewagi krzywoliniowości lub kanciastości w zapisie wymaga wielu ćwiczeń na różnych próbkach graficznych, starając się określić dominację jednej właściwości nad drugą lub ich równowagę.

Rozpoznawanie tych aspektów stanowi punkt wyjścia do poznawania następnych kategorii. Kurs *online* będzie stanowił okazję do pogłębienia tego, jak również wszystkich pozostałych *Obszarów obserwacji*. Tymczasem dla przybliżenia omawianej kategorii proponujemy przykłady próbek graficznych, w których cechy krzywoliniowości i kanciastości można wyraźnie odróżnić od siebie.

Pismo krzywoliniowe: do tej kategorii należy pismo z przewagą form zaokrąglonych.

Znaczenie: zdolności adaptacyjne, otwartość.

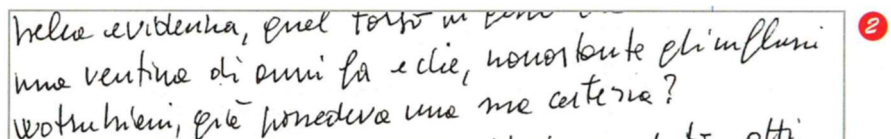

1 / Scrittura in cui prevale un andamento curvilineo.

1/Pismo z przewagą krzywizn

Pismo kanciaste: górne i/lub dolne wierzchołki liter tworzą kąty mniej, lub bardziej ostre;

Znaczenie: reaktywność, inicjatywa, wytrwałość, upór.

2/Pismo z przewagą kątów

Nacisk

Realizacja zapisu implikuje wywieranie nacisku na kartkę przez końcówkę narzędzia piszącego. Stosowana siła może być mniej lub bardziej uwydatniona, ciągła lub nieciągła, równomierna lub zróżnicowana, rosnąca lub malejąca. Podobnie jak w przypadku każdego ruchu, również gest graficzny implikuje napięcie odpowiadające zarówno witalności osoby piszącej, jak i sile zaangażowanej w wykonanie zapisu. Oznacza to, że podczas pisania w sposób naturalny następuje proces napięcia neuromięśniowego, w stopniu zróżnicowanym, zależnie od siły jaką dysponujemy i indywidualnego sposobu jej wyrazu. Rezultat oddziaływania siły w naszych czynnościach można zaobserwować na zapisanej kartce i może on wyrażać się w sposób zróżnicowany, od wrażenia lekkości (niczym przez

lekkie dotknięcie kartki długopisem), aż do bardzo zaakcentowanego nacisku (nawet tworzącego bruzdy, reliefy, na zapisywanej kartce lub poszerzającego ślad prowadzonej linii).

Silny nacisk – możliwe jest wyodrębnienie dwóch typologii:

- Mocny, ostry, zróżnicowany (bardziej zaakcentowany w linii zstępującej, niż pozostałych kierunkach ruchu).

Znaczenie: witalność, pewność siebie. Dobre napięcie neuromięśniowe.

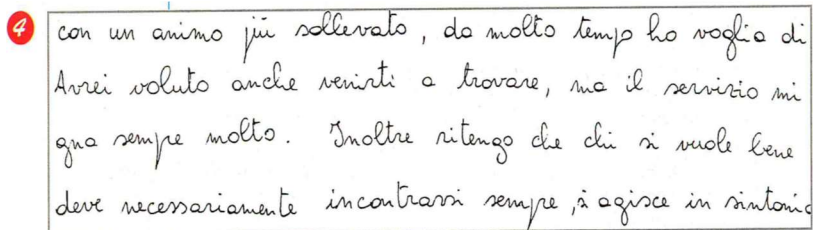
- Linia ciężka i wypełniona, bez rozróżnienia jej szerokości między kierunkami wstępującymi i zstępującymi. Wyraża ciężar ruchów i szorstki sposób bycia.

5 L'utilizzo di questa complicata tecnica necessita che l'impianto idraulico sia corredato di una id e completa serie di strumenti di misura, sia pe riferimento e per il controllo dell' impianto stesso.

3/ W powyższym zapisie można zaobserwować silny nacisk, charakteryzujący się tą samą grubością linii w kierunkach wstępujących i zstępujących.

Lekki nacisk: pozostawia lekki ślad zapisu na podłożu. Zrealizowana linia jest bardzo cienka.

Znaczenie: wrażliwość, delikatność, skłonność emocjonalno-reaktywna.

4 / Przykład pisma zrealizowanego lekkim naciskiem

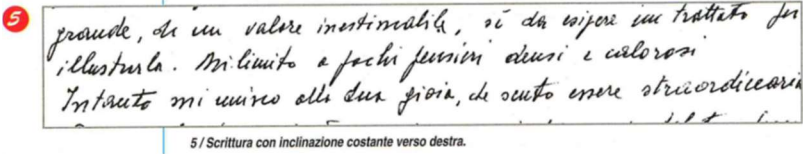
Pochyłość

W niektórych zapisach występuje tendencja do przechylania się na lewo, w innych na prawo, jeszcze inne są prostopadłe do linii podstawowej. Częściej jednak pismo wykazuje skłonność do przechylania się w różnych kierunkach.

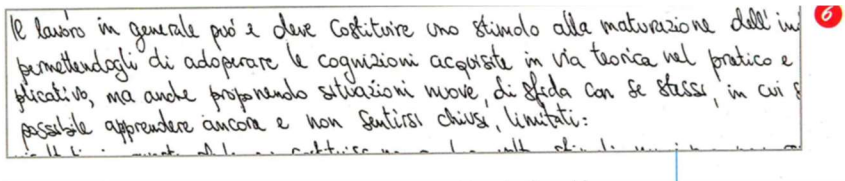
Wśród pism o zmiennej skłonności można wyodrębnić takie, które wyrażają poczucie harmonii i elegancji, oraz inne, zdające się tracić punkty odniesienia. Ich pochyłość może być tak bardzo sprzeczna, nieuporządkowana i nieprzewidywalna (raz do przodu, raz prosto, raz do tyłu), że nieraz trudno określić, w którym kierunku zmierza cały zapis. Wraz z jednolitością lub zmiennością pochyłości wyraża się cały indywidualny świat osoby piszącej: niepokój i

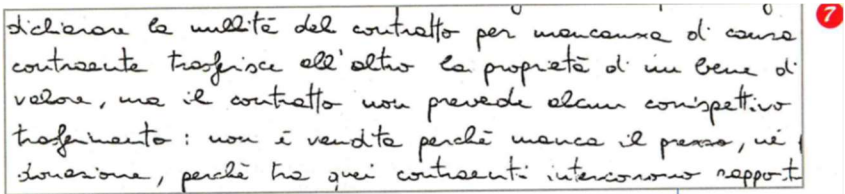
pożądanie, pasja i samokontrola, umiejętność dogłębnego poznania innych, zmiany nastroju, sens przeżywanych relacji.

5 / Pismo pochyłe na prawo

6 / Pismo pochyłe na lewo

7 / Pismo proste, czyli prostopadłe do linii podstawowej

Szybkość i/lub powolność

Kolejnym charakterystycznym elementem jest szybkość wykonania gestu graficznego. Praktyka i szkolenia pozwolą na wychwycenie tego jednego z istotniejszych elementów wyróżniających pismo. W kursie *online* ten aspekt zostanie rozwinięty bardziej szczegółowo, aczkolwiek tytułem wprowadzenia proponujemy ćwiczenia oceny szybkości przez podążanie drogą zapisu długopisowego i rekonstruowanie kształtowanej przez niego linii, próbując ocenić szybkość powstawania pisma. Ćwiczenie to nie należy do najłatwiejszych, aczkolwiek stanowi istotną pomoc w sformułowaniu oceny szybkości z jaką pismo zostało wykonane. W istocie obserwowanie obrazu graficznego w aspekcie dynamiki jego powstawania, biorąc pod uwagę również inne kategorie, np. widoczne kąty, nachylenie, kontynuowanie i przerywanie linii zapisu itd. Pozwala to na wychwycenie szybkości gestu realizującego pismo.

Znaczenia (hipotetyczne):

- Pismo szybkie: szybkość, bystrość, chęć działania;
- Pismo powolne: powolność, spokój, niska chęć do działania.

Poniżej przedstawiamy dwa przykłady:

promuove un sistema che usa l'elaborazione
delle penne ottiche usate sulle schede pny
e fisse che chiunque può operare; in quest'

8/ Pismo zrealizowane ruchem względnie szybkim

queste buste le ho scritte
in date diverse, la
calligrafia mi sembra diversa.

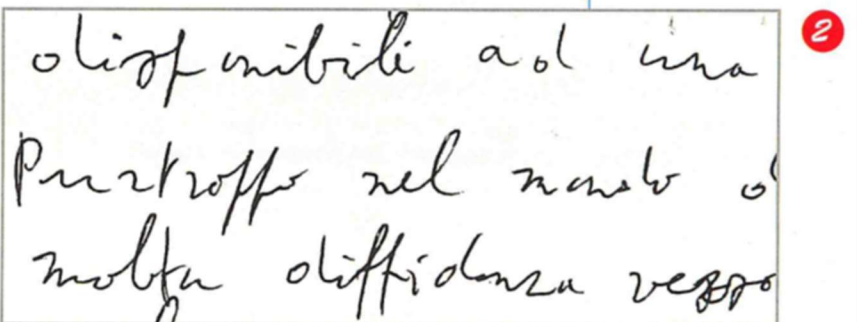
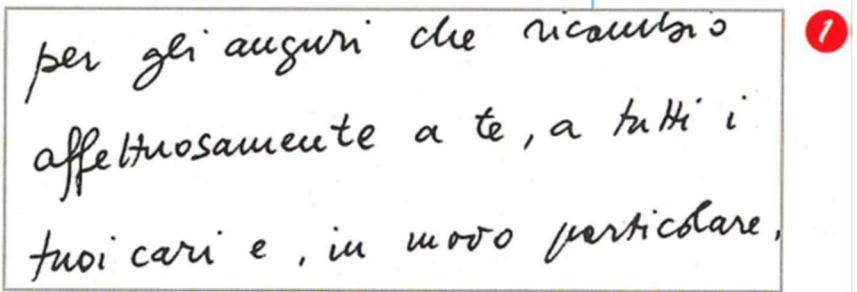
9) Pismo zrealizowane ruchem bardzo powolnym

Rytmiczność i nierytmiczność

Podczas analizy dynamiki pisma, oprócz określenia stopnia szybkości jego realizacji, konieczne jest również wychwycenie różnic w obrębie samego tekstu, identyfikowanie wszelkich rozbieżności w odniesieniu do szybkości, rozmiaru, inicjowania grafizmu i odrywania środka piszącego od podłoża, nacisku, nachylenia. Ta ciągła i złożona zmienność wielu czynników determinująca zróżnicowanie obrazu pisma jest wyrazem rytmu graficznego. Zjawisko to w sposób bardzo trafny nazwano pulsacją pisma. Ruchy determinujące te pulsacje mogą być w

mniejszym lub większym stopniu kontrolowane lub mogą wyrażać się spontanicznie i swobodnie. Jest to uwarunkowane zdolnością (dobrowolną lub mimowolną) indywidualnej samokontroli ruchów lub swobodnego wyrażania spontaniczności i naturalności. Jakkolwiek by nie było, spontaniczna realizacja zapisu niezmiennie wyraża rytm własny piszącego. Aspekt ten jest niezwykle istotny i zostanie rozwinięty podczas kursu.

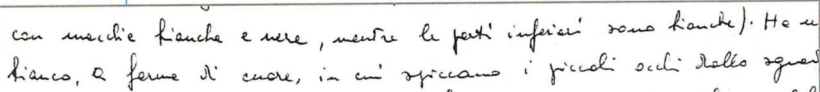
Poniżej przedstawiamy dwa przykłady pisma rytmicznego i nierytmicznego:

Wielkość (rozmiar)

Wielkość (rozmiar) jest jedną z cech pisma, którą z łatwością można zidentyfikować. Określenie tego znaku polega na ocenie jego wysokości przez mierzenie w milimetrach wyłącznie małych liter (a, c, e, i, m, n, o, r, s, u, w, v, z). Z pewnością każdy z nas zetknął się z różnymi rozmiarami pisma (np. małymi i dużymi). Niektóre z zapisów bywają tak małe, że nie osiągają nawet jednego milimetra wysokości, podczas gdy inne mogą przekraczać choćby 10 milimetrów. W zależności od zakresu wielkości litery są one klasyfikowane do rozmiarów dużych (lub wysokich), średnich lub małych. Poniżej zostają przytoczone dwa przykłady pisma o wyraźnie różnych rozmiarach.

50

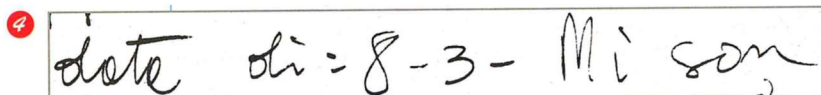
con macchine bianche e nere, mentre le parti inferiori sono bianche). Ho un
bianco, e ferme il cuore, in cui spiccano i piccoli occhi dello zgal

3 / Mały rozmiar (poniżej 2 mm)

Ogólnie mały rozmiar pisma jest wyrazem koncentracji, zdolności obserwacji, świadomego działania, introwersji, pokładania ufności w siłę rozumu pod warunkiem, że ruch budujący litery będzie regularny i płynny.

Natomiast różnego rodzaju znaki wyrażające trudności wykonywania linii budujących małe litery (np. zahamowania, falstarty) mogą być efektem niepewności, nadmiernej uwagi na szczegóły,

wyolbrzymiania potrzeby ostrożności, braku elastyczności psychicznej i emocjonalnej.

4/Duży rozmiar (powyżej 3 mm)

Duży rozmiar litery jest ogólnie wyrazem pewności siebie, łatwości porozumiewania się, odważnych planów i wizji. Zależnie od stopnia znaku i kontekstu może być wyrazem, powierzchowności i skłonności do przesady.

Estetyka

Estetyka jest aspektem najbardziej przyciągającym uwagę każdego, kto dąży do oceny wyglądu pisma. Jednak ze względu na różnorodność gustów ludzkich (podobnie jak np. w sztuce figuralnej) należałoby stworzyć koncepcję piękna odpowiadającą pewnym kanonom. Tak jak dzieło malarskie, choćby o doskonałych kształtach ale bez wewnętrznej witalności pozostawia uczucie chłodu, podobnie dzieje się w piśmie pozbawionym rytmu gdzie zapis może być bezbłędny w swoich formach, ale pozbawiony życia. Istnieją również dzieła ożywione do tego stopnia, że wywołują zamęt i poczucie braku

jedności. Szybkie, niemal nieokiełzane pismo (jak np. nr 2 przytoczone wyżej) sprawia podobne wrażenie. W analizie grafologicznej konieczne jest zrozumienie stopnia witalności ale także harmonii ruchu, która kryje się za zewnętrzną formą pisma, aby docenić jego prawdziwą wartość, również z estetycznego punktu widzenia.

*L'indagine teorica su quello pratico.
L'evoluzione del 600 si riflette non solo
nel campo scientifico ma anche in
quello ideologico e culturale.*

7

7/ Pismo „ozieźble”

*scusami, forse sono incompleto, ma non ho potuto osservarti
in tutti i tuoi ... -potamenti. A matita ho appurato
utili edentificazioni e quanto all'indirizzo -ovvia-
mente in inglese - prendilo pari pari -*

8

8/ Pismo „ożywione”

Gesty niekontrolowane

Posłużmy się w tym miejscu przykładem ze świata sportu. Każda osoba kibicująca jakiemuś sportowcowi lub drużynie rozpoznaje swojego faworyta, nawet nie widząc numeru na koszulce. Istnieją bowiem zachowania, gesty, ruchy, postury, które pozwalają na rozpoznanie naszego idola pośród wielu innych

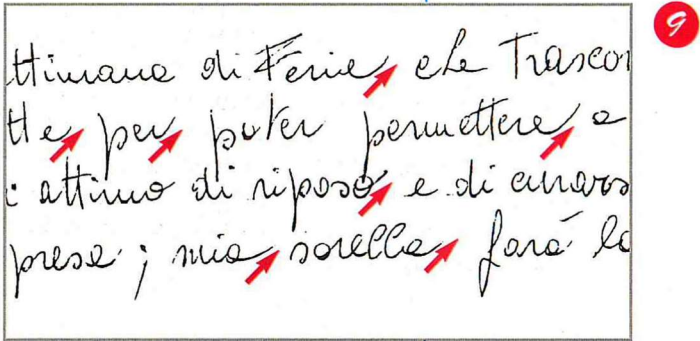
graczy. Dzieje się tak, ponieważ ruchy, sposób bycia, gesty są zindywidualizowane i należą tylko i wyłącznie do określonej osoby.

Te same charakterystyczne cechy są w pewien sposób wyrażane w akcie pisania i widocznie odzwierciedlone w piśmie. Są to gesty, których w piśmie spontanicznym, nie kontrolujemy, z tego właśnie powodu ujawniają charakterystyczne cechy graficzne piszącego.

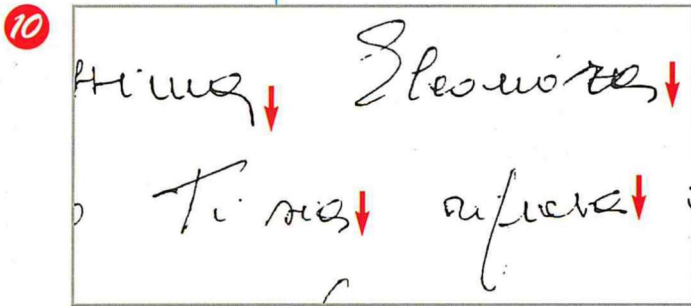
G. Moretti nazwał je gestami przemijającymi lub ulotnymi, zarówno dlatego, że wymykają się spod pełnej kontroli piszącego, jak i dlatego, że są to gesty, które mimowolnie ujawniają pewne indywidualne cechy osobowości.

Poniżej przytaczamy kilka przykładów różnych typologii gestów przemijających. Z uwagi na ograniczenia podręcznika pominięto dokładny opis ich znaczenia. Poniższe obrazy są w stanie przybliżyć czytelnikowi ich naturę i przyzwyczać oko do dostrzegania pewnych szczegółów, które mogą być bardzo istotne w analizie grafologicznej.

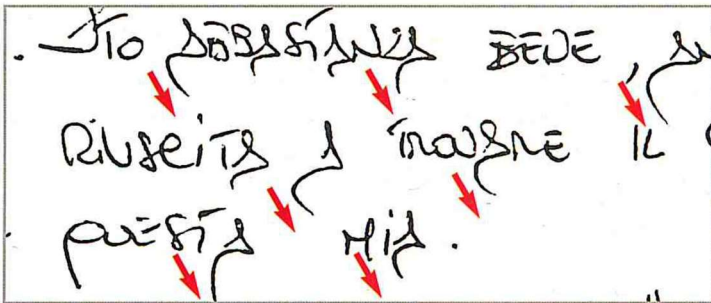

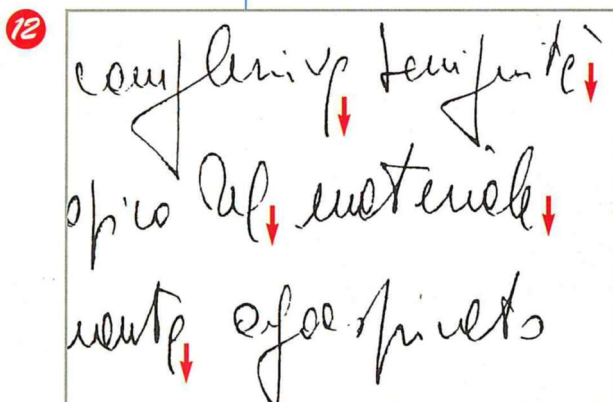
9 / Końcówka litery „zaostrzona” i skierowana do góry:

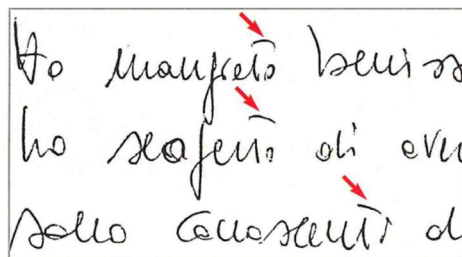
10 / Końcowy odcinek litery schodzi w dół i skręca w lewą stronę:

11 / Odcinek powracający do tyłu i następnie kierujący się w dół:

12/ Końcówka litery skierowana do dołu, a następnie na prawo:

13/ znaki diakrytyczne liter „t” umieszczone u wierzchołka litery:

Na powyższych przykładach przedstawiliśmy różnorodność elementów istotnych w interpretacji pisma ręcznego, aczkolwiek nie są one wystarczające w analizie grafologicznej. Należy podkreślić, że grafologia jest dyscypliną złożoną, skomplikowaną i wymaga rzetelnego i gruntownego przygotowania interdyscyplinarnego, ze szczególnym uwzględnieniem neurofizjologii gestu pisarskiego i psychologii.

Informacje zawarte w kolejnych modułach, począwszy od ogólnych pojęć do konkretnych przykładów, pozwolą przybliżyć ogólne możliwości wykorzystania grafologii w analizie pisma nastolatków i ich konkretnych problemów. W podjętej próbie poznawczej ważną rolę będzie odgrywał przewidziany w projekcie kurs online.

I.O.1 - MODUŁ 1: Style uczenia się i personalizacja planu nauki ucznia i klasy

Naszym celem nie jest wyręczanie i zastępowanie pracy nauczycieli ani omawianie procesów rozwojowych czy funkcji pedagogicznych powierzonych wychowawcom. Chcielibyśmy zwrócić uwagę na niektóre elementy towarzyszące procesom uczenia się, dojrzewania uczniów, które powinny być rozpatrywane indywidualnie i jako interaktywne elementy klasy, wprowadzając podstawowe informacje na temat użyteczności grafologii w poznawaniu uczniów i ich potrzeb. Każdy rodzaj pomocy uczniom jest potrzebny, zwłaszcza w przypadku dzieci i młodzieży z problemami uczenia się. Poczucie dyskomfortu, apatia, nękanie i przemoc, introwersja, brak zainteresowań oraz różnorodne problematyki związane ze specyficznymi zaburzeniami uczenia się (SLD), zespołem nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi (ADHD), specjalnych potrzeb edukacyjnych (SPE), są niektórymi z przyczyn trudności w szkole. Pomoc uczniom wymaga różnorodnych podejść, jednym z nich może być utworzenie zrozumiałego związku między narzędziem grafologicznym a potrzebami dydaktycznymi i pedagogicznymi, które narastają wraz z przeszkodami i utrudnieniami w kontakcie z uczniem.

W tym miejscu pragniemy podkreślić, że uczenie się jest procesem psychicznym i dynamicznym obejmującym nie tylko inteligencję, ale wszystkie zasoby psychofizyczne jednostki, a także zewnętrzne konteksty takie jak rodzina, szkoła, parafia, organizacje sportowe, czy inne środowiska, w których dziecko przebywa i wchodzi w relacje. Nauka szkolna musi być zintegrowana i uzupełniona ze wszystkimi doświadczeniami i czynnikami, dzięki którym każde dziecko/nastolatek uczy się i rozwija. Istotne jest, aby uczeń spośród dotychczasowych doświadczeń w przyswajaniu wiedzy i możliwości, był w stanie świadomie wybrać te style uczenia się, które rzeczywiście pomogą mu w samorozwoju. Ta bardzo ważna kompetencja dokonywania wyborów zaczyna się od podejścia etycznego i wdrożonych wartości, wyznaczających pewne punkty stałe, do których „dobrze wychowane” dziecko adoptuje się i wzmacnia własne poczucie wartości, poprzez ich praktykowanie. Nieodłącznym towarzyszem zmysłu etycznego jest zdolność rozeznania, czyli stopniowy wzrost zorganizowanych czynności intelektualnych pozwalających dziecku/młodej osobie myśleć – i rozumować – coraz bardziej samodzielnie.

Uwzględnimy różne obszary problemowe, starając się wskazać rolę, jaką może pełnić narzędzie grafologiczne i jaką może pełnić funkcję w spersonalizowanej ścieżce edukacyjnej. Naszym

zdaniem nie jest niewłaściwe przyrównywanie działania nauczyciela do „relacji pomocy”, pojmowanej przez Carla Rogersa jako: „relacja, w której przynajmniej jeden z dwóch protagonistów ma na celu promowanie wzrostu, rozwoju, dojrzałości i osiągnięcia bardziej adekwatnego i zintegrowanego sposobu działania. Drugim protagonistą może być osoba lub grupa. Innymi słowy, relacja pomocy mogłaby [...] sprzyjać większemu wzmocnieniu zasobów osobistych podmiotu i większej możliwości ekspresji”. (C. Rogers, *La terapia centrata sul cliente*, Giunti 2013).

Indywidualny styl – poznawczy i/lub uczenia się, w zależności od podejść różnych autorów – nie jest powiązany z różnymi poziomami inteligencji i zdolności, ale ze sposobem, w jaki wykorzystywane są zasoby intelektualne i cechy charakteru. Jest jednak oczywiste, że cechy inteligencji i charakteru odgrywają ważną rolę, ponieważ różnicują wyniki jednostek mogących stosować te same style, co inni członkowie grupy.

Istnieje wiele stylów, które bywają klasyfikowane na różne sposoby i które mogą być stosowane przez jednostkę w zależności od sytuacji.

Każdy uczeń ma swój ulubiony – często nieświadomy – sposób uczenia się. A jego styl zmienia się i ewoluuje wraz ze wzrostem wiedzy i doświadczenia.

Również nauczyciel ma swój własny styl uczenia się i nauczania, który ulega pewnym modyfikacjom w efekcie codziennego ludzkiego i zawodowego doświadczenia. Chociaż przede wszystkim wybór nowych stylów i adaptacji w procesie nauczania zależy od cech poszczególnych klas.

Istotne jest zwrócenie uwagi na osobiste sposoby przetwarzania informacji czy style poznawcze, które często bywają zaniedbywane, co stanowi zasadniczy powód trudności szkolnych. Trudności te są możliwe do przezwyciężenia pod warunkiem, że zamiast stosowania standaryzowanej metody nauczania jednakowej dla wszystkich, zostaną dokładnie przeanalizowane cechy ucznia pozwalające na ujawnienie i wybranie razem z nim zindywidualizowanej metody uczenia się.

Styl uczenia się jest bardziej złożony od stylu poznawczego i można zdefiniować go jako zespół indywidualnych cech, postaw i skłonności do uczenia się z uwzględnieniem wymiaru poznawczo-kulturowego, emocjonalno-afektywnego i socjalizacyjnego.

Poniżej zostaną wymienione niektóre typologie stylów zaczerpnięte z prac znanych autorów, którzy w ostatnich dziesięcioleciach poświęcili swoje badania tej tematyce. Nie wszystkie z nich zostaną wykorzystane w proponowanym przez nas projekcie, warto jednak choćby pokrótce zapoznać się z nimi, zarówno dla ukazania różnorodności stylów

poznawczych wskazujących na złożoność psychiki istoty ludzkiej, jak i ze względu na szacunek, na jaki zasługują badacze i ich prace.

Styl:

- *Konkretno-sekwencyjny: doświadczenia osobiste zostają uporządkowane sekwencyjnie.*
- *Konkretno-losowy: doświadczenia zreorganizowane w sposób osobisty.*
- *Abstrakcyjno-sekwencyjny: uporządkowane teorie i koncepcje.*
- *Abstrakcyjno-losowy: koncepcje zorganizowane w sposób osobisty.*
- *Globalno-analityczny (zwany również holistyczno-szeregowym): postrzeganie całości lub szczegółów.*
- *Systematyczno-intuicyjny: preferencja dla systematyczności lub postrzegania sytuacji jako całości.*
- *Impulsywno-refleksyjny: skłonność do refleksji lub do działania pod wpływem impulsu.*
- *Zbieżno-rozbieżny: wykorzystanie znanych lub oryginalnych i podlegających kwestii strategii i rozwiązań.*
- *Wербalno-wizualny: preferencja stosowania kodu wizualnego lub werbalnego.*

- *Zależny-niezależny od dziedziny: większa lub mniejsza skłonność do angażowania się, lub do ograniczania pod wpływem sytuacji.*

Styl uczenia się według programowania neurolingwistycznego (NLP) jest zachowaniem fizjologiczno-emocjonalnym i afektywnym, na który mają wpływ różne style poznawcze i które można zdefiniować jako:

-wizualno-werbalny;

-wizualno-niewerbalny;

- słuchowy;

-kinestetyczny.

Nie jest naszym zadaniem ocenianie stylów uczenia się stosowanych czy wprowadzanych przez nauczyciela, przez poszczególne osoby i klasę. Natomiast pokładamy nadzieję, że dzięki narzędziu grafologicznemu będziemy w stanie pomóc w optymalizacji stylu uczenia się w odniesieniu do potrzeb indywidualnych uczniów i klasy.

Naszym założeniem jest badanie pisma ucznia, które jest w stanie dostarczyć nam informacji na temat jego predyspozycji, przez co może wpłynąć na zaspakajanie jego potrzeb, zrozumieć jego dyskomfort i trudności, a w niektórych przypadkach nawet im zapobiec.

Pismo bowiem:

- jest indywidualnym środkiem wyrazu o charakterze materialnym, psychicznym, intelektualnym, emocjonalnym, afektywnym;
- odsłania podstawową strukturę (naturę-temperament) autora;
- modyfikuje się wraz z rozwojem i ewolucją osoby, w naszym przypadku dziecka/nastolatka.

Ogólne kierunki programu i cele:

1. wyodrębnienie stylu uczenia się najodpowiedniejszego dla ucznia (na podstawie analizy jego pisma ręcznego) i najskuteczniejszego dla klasy (z pomocą nauczyciela);
2. od personalizacji do wspólnej wizji, w celu symultanicznego rozwoju ucznia i klasy w różnych sytuacjach (hipoteza trudna, ale nie absurdalna).

Ogólne założenia i etapy zaproponowanej metody

Naszym dążeniem jest wspomaganie pracy nauczycieli, nie przez tworzenie uogólnień i formułowanie jedynie dyskursów teoretycznych dalekich od rzeczywistych problemów, jakie uczniowie napotykają w szkole i z jakimi pedagogzy borykają się na co dzień. W naszym projekcie staramy się wprowadzić koncepcje *Predyspozycji* i *Skłonności*

(które poniżej wyjaśnimy) uczniów, wyodrębnione z analizy ich pisma ręcznego, dążąc do utworzenia syntetycznej, ale jak najpełniejszej struktury prowadzącej do współpracy i stopniowo, pierwszych pozytywnych rezultatów.

Przygotowując czytelników do zapoznania się z nowym narzędziem wspierającym pracę nauczyciela w klasie, posłużymy się przykładami zapisów ręcznych uzyskanych od uczniów pochodzących z interesującej nas grupy wiekowej. Pomogą nam one przede wszystkim zrozumieć, jakie aspekty pisma ręcznego są brane pod uwagę w celu poznania nastolatka i uświadomić sobie możliwości, jakie analiza pisma ręcznego może wnieść w nauczanie i w pracę nauczycieli.

Zastosowanie omawianej metody pomoże nam poznać strukturę psychiczną i temperament każdego ucznia. Co prawda badanie osobowości na podstawie analizy pisma wymaga określonych kompetencji naukowych i doświadczenia zawodowego, aczkolwiek poznanie sposobu pracy grafologa przez nauczycieli pozwoli na uzmysłowienie sobie potencjału grafologicznego w pracy pedagogicznej.

Zanim przejdziemy do omawiania podstaw metody, pragniemy przytoczyć opinie niektórych ekspertów, którzy między zasadniczymi stwierdzeniami a pewnymi wątpliwościami ukazują przypadkowość i niekompletność dotychczasowej drogi w definiowaniu

trudności i wynikających z nich potrzeb edukacyjnych młodzieży.

RJ. Sternberg, L. Spear-Swerling (*Le tre intelligenze. Come potenziare le capacità analitiche, creative e pratiche*, Erickson, 1997) twierdzą, że inteligencja ludzka przejawia się w optymalizowaniu mocnych stron i kompensowaniu słabości. Zmiana stylu uczenia się oddziałuje na styl poznawczy, co pozwala na doskonalenie umiejętności. W pracy nad optymalizacją i kompensacją najlepszym rezultatem jest znalezienie odpowiedniej równowagi między umiejętnościami a stylami.

Według Pietro Boscolo styl poznawczy jest sposobem przetwarzania informacji uzyskiwanych przez podmiot w sposób preferowany, trwający w czasie i uogólniany na różne zadania. Nie oznacza zatem większej lub mniejszej zdolności rozumienia a jedynie osobiste, szczególne podejście jednostki do rzeczywistości, sposób, w jaki odnosi się ona do okoliczności i w jaki nie reaguje. Styl poznawczy to zatem podstawowe predyspozycje w odbiorze świata, trudne do zmodyfikowania. Natomiast styl uczenia się odnosi się bardziej do kwestii rozumienia złożonych treści. Te różnice stanowią kluczowy punkt, o którym należy pamiętać: poznanie stylów poznawczych stanowi warunek dla zmiany stylów uczenia się.

Pytanie jakie się nasuwa dotyczy stopnia wykorzystania naszych analiz i klasyfikacji stylów, skoro wiemy – jak do tej pory – że ich modele nie są ze sobą zgodne, a w każdym razie niewyczerpujące? (Patrz P. Boscolo, *Psicologia dell'apprendimento scolastico: gli aspetti cognitivi*, Utet, Torino, 1986).

Pomimo iż powyższe stwierdzenie liczy sobie 35 lat jest ono aktualne i zasługuje na uwagę i wnikliwość.

Nawiązując do przedstawionych powyżej definicji stylów uczenia się, korespondujących zwięźle z teoriami wprowadzonymi przez ekspertów psychologii, pedagogiki i dydaktyki, proponujemy dodatkowe podejście, którego odbiorcy niniejszego podręcznika prawdopodobnie nie mieli okazji poznać.

Proponowaną perspektywą jest system analizy utworzony przez grafologa Girolamo Morettiego, który stworzył podstawy swojej metody, odwołując się do osiągnięć fizjologii, ujmując w dwóch pojęciach obszar rozważanych przez nas stylów poznawczych i stylów uczenia się:

- *Predyspozycji*, jako umiejętności uwarunkowane przez inteligencję (w różnych jej aspektach) i doświadczenia, tworzące styl poznawczy.

- *Skłonności*, jako zachowania uwarunkowane przez zainteresowania i pasję, czyli przez indywidualny czynnik emocjonalno-afektywno-dynamiczny, warunkujące styl uczenia się.

Dla rozwinięcia tych pojęć istotne jest wprowadzenie innych tez Morettiego uwzględniających dominujący temperament (czyli usposobienie) jednostki. Koncepcje te posłużą nam do zajęcia się w innowacyjny sposób także specyficznymi zaburzeniami uczenia się (moduł 2), dewiacją i ubóstwem edukacyjnym (moduł 3).

Moretti rozróżnił cztery typologie temperamentów:

- Atak
- Oczekiwanie
- Opór
- Uległość

Koncepcje czterech temperamentów zostały utworzone w rezultacie obserwacji zachowań różnych gatunków istot w naturze.

Atak to podbój terytorium i poszukiwanie pożywienia;

Oczekiwanie jest sposobem przygotowywania się do działania;

Opór zapewnia ewolucję gatunku, ponieważ najsilniejsze osobniki, wytrwałe na trudności i wymogi środowiska, wpływają na samodoskonalenie się gatunku;

Uległość przewiduje ekspansję gatunku przez spolegliwość i rozmnażanie.

W ludzkim temperamencie cztery tendencje zaobserwowane w naturze przejawiają się w sposób bardziej złożony niż w świecie zwierzęcym.

Atak według Morettiego wyraża „najwyższą spontaniczność” spośród pozostałych temperamentów i pobudzany zostaje przez trzy odmienne bodźce wyzwajające energię, czyli 1) ambicję dominacji, 2) urazę i niechęć, 3) emocjonalność i pasję. Działanie wyzwajane z tych podniet, jeśli będzie wspierać się na rozwadze i organizacji (będącymi właściwościami temperamentu *Oczekiwania*), prowadzi jednostkę do samorealizacji i do gotowości dzielenia się własnymi zasobami we współdziałaniu dla wspólnoty. Innymi słowy, *Atak* może wskazywać na skłonność do pewności siebie, działania na rzecz zdobycia celów, pracowitość, impulsywność, skłonność do dowodzenia i rywalizacji, agresję.

Oczekiwanie jest najbardziej wieloaspektowym i najczęściej występującym czynnikiem temperamentu w piśmie odręcznym. Na postawę *Oczekiwania* zasadniczo wpływa dziewięć różnych czynników:

potrzeba refleksji, weryfikacji, analizy, delikatności; ale także powolność, pedanteria, niepewność, dyplomacja, dwulicowość, hipokryzja.

Temperament *Oporu* jest również pobudzany przez trzy odmienne bodźce. *Opór* może wynikać z wytrwałości lub upartości, z nieugiętości charakteru lub z chciwości, a więc z braku gotowości do obdarowywania i przyjmowania innych.

Ostatnim czynnikiem temperamentu jest *Uległość*. Ulegać można z różnych powodów, np. z nadmiernej hojności, uwarunkowania bodźcami wewnętrznymi lub zewnętrznymi, słabości charakteru, nadawania zbyt wysokiego znaczenia potrzebom innych. Przyczyną uległości mogą być również niezdecydowanie, ekspansja i spontaniczność.

Opór, jeśli jest odpowiednio zintegrowany z *Uległością*, może sprzyjać stałości i wytrwałości w podjętych zobowiązaniach, w opieraniu się pewnym wewnętrznym słabościom czy „zagrożeniom” czyhającym w środowisku społecznym, przyczyniając się do wzmacniania charakteru. Zbyt wysoki stopień *oporu* może prowadzić do zamknięcia się w sobie i do nieustępliwości, warunkując rozwój osobowości niewrażliwej i zimnej. Z tego powodu czynniki *Oporu* i *Uległości* powinny znaleźć równowagę w temperamencie jednostki, rekompensując się nawzajem.

Poznanie sześciu wymienionych obszarów i kierunków analizy (predyspozycji-skłonności i czterech temperamentów) wraz z omówionymi wcześniej *Kategoriami graficznymi* (zwanymi też *Obszarami obserwacji*), umożliwi wprowadzenie do zagadnień przewidzianych w module pierwszym (style uczenia się), w module drugim (specjalne potrzeby edukacyjne) oraz w module trzecim (dewiacja i ubóstwo edukacyjne).

Zbliżymy się zatem do narzędzia grafologicznego, by zrozumieć, jakie konkretnie informacje może wnieść o autorze tekstu. Jednakże zgodnie ze słusznymi obserwacjami nauczycieli należy pamiętać, że pismo nastolatka jest szczególnie podatne na modyfikacje zachodzące z dnia na dzień, a niekiedy nawet z chwili na chwilę.

Słuszne zatem jest pytanie o wiarygodność i wartość informacji uzyskanych z pisma, którego obraz może zmienić się w ciągu kilku godzin. Odpowiedź na to pytanie jest koncepcyjnie prosta: pismo zmienia się wraz ze zmianą, chwilową lub definitywną, jaka zachodzi w osobowości osoby piszącej. Z tego względu informacje pochodzące z analizy pisma ręcznego są aktualne dla konkretnego zapisu, jaki mamy do dyspozycji.

Ponadto należy wziąć pod uwagę, że zmiany w obrazie pisma zaobserwowane przez grafologa czy pismoznawcę niejednokrotnie różnią się od zmian zauważonych przez osoby niewyspecjalizowane w

analizie pisma. Grafolog na podstawie badania pisma jest w stanie wyłonić z niego symboliczne elementy ujawniające sytuacje, skłonności, lęki, rodzaje dyskomfortu (jawne lub ukryte), ewolucję charakteru, procesy rozwoju lub regresji. Jest również w stanie wyłonić wpływ emocji i poczucia własnej wartości na ewolucję tych procesów oraz na potrzebę relacji lub odizolowania się, jak również poziom podstawowej energii i odpowiedniego lub nieodpowiedniego sposobu jej angażowania. Te aspekty zostaną opisane na przykładach, jakie przedstawimy poniżej.

Aby zdać sobie sprawę z potencjału poznawczego tego narzędzia, przytaczamy obraz pisma nastolatka poddanego profesjonalnej analizie grafologicznej w celach ukierunkowania szkolno-zawodowego. Badany materiał składał się z kilku arkuszy zapisów sporządzonych w ciągu kilku lat.

Profil analityczny temperamentu-charakteru i predyspozycji sporządzony w celu wyboru szkoły średniej, na podstawie pisma chłopca w wieku lat 13, ucznia III klasy gimnazjum. Analizę zlecił ojciec.

Le ^{no persone} scote ~~che~~ dovrebbe avere come Amore minimal la scienz e
 la matematica ~~che~~ perché sono materie che mi piacciono molto
 Dovrebbe essere interessante attraverso esperimenti chimici e fisici.
 I professori dovranno essere aperti e sicuri in modo che le loro
~~sono~~ ma saranno migliori e silenziose.
 Ci vorrà scolaro ^{impossibile} ^o ^{proprio} ^{che} ^{le} ^{leggi} ^{primarie} ^{dell'universo}
 del mondo, inoltre dovrà ^{essere} ^{organizzato} ^{come} ^{informatica},
 e cultura, e commercio e psicologia.
 Non lo pensate a nessun lavoro di fare in età adulta ma di
 che è sicuro e che ~~non~~ avrà successo in poco tempo.
 Comunque il mio lavoro dovrà essere autonomo; non sono un
 dipendente, dovrò parlare con le persone e saperle coinvolgere.
~~Sinceramente non farò un lavoro~~ - possibilmente farò un lavoro
 che dipende totalmente da me. Se non lavoro non posso
 e se lavoro qualcosa in modo che di organizzare come voglio.

Z przeanalizowanych próbek graficznych wynika, że chłopiec nie tylko przechodzi proces pełnej transformacji, ale zmiany w nim zachodzące odbywają w sposób bardzo dynamiczny i dotyczą one przede wszystkim wczesnego rozwoju potencjału intelektualnego.

Proces transformacji odbywa się również w sferze charakteru poprzez oddziaływanie silnych bodźców emocjonalnych, nie zawsze jasnych i zrozumiałych dla piszącego. Chłopiec poddany nowym bodźcom stara się je zrozumieć i przetwarzać, stymulowany silną potrzebą odkrywania i wiedzy. Z drugiej strony oddziałują na niego pobudki zewnętrzne, nakładające się i splatające z nowymi, jeszcze do

niedawna nieznanymi stanami wewnętrznymi, determinując potrzebę wyłumaczenia, zrozumienia i zarządzania nimi.

Stany wewnętrznego poruszenia przeżywane przez chłopca nie są uzewnętrzniane. Zdolność kontrolowania uczuć i emocji pozwala mu na okazywanie opanowania, a nawet spokoju. Jego zachowanie cechuje skłonność do przebywania w towarzystwie, uprzejmość i ujmujący sposób bycia.

Aczkolwiek natura chłopca odznaczająca się bezpośredniością i spontanicznością nie ułatwia mu samokontroli zachowania, co wymaga od niego pewnego nakładu energii psychicznej i nerwowej. W rzeczywistości czasami zdarza mu się nie zapanować i „poluzować hamulce”, wykazując instynktowne i impulsywne zachowania oraz nieoczekiwane reakcje, które jednak z racji zdolności uaktywniania kontroli nie są długotrwałe, pomimo trwającego stanu wewnętrznego niepokoju, którego ukojenie zajmuje więcej czasu.

Należy zauważyć, że wysiłek związany z samokontrolą jest męczący, nie jest bowiem czynnością naturalną lecz wymuszoną, co może implikować u chłopca dodatkowe stany nerwowości trwające w czasie, powodujące, co prawda znikome, lecz natarczywe wzburzenie, które można zobrazować używając klasycznej metafory „tłącego się pod popiołem płomienia”. Należy jednak podkreślić, że przeżywanie tego stanu sprzyja

produktywnemu wykorzystaniu jego czujnej, zawsze gotowej i żywej inteligencji.

W istocie żywotność jego temperamentu jest zsynchronizowana z błyskotliwością inteligencji, co leży u podstaw jego szczególnej predyspozycji do uczenia się, wzmacniania intuicji i personalizowania uzyskanej wiedzy. Chłopiec przyswaja wiadomości w sposób osobisty, nie zadowolając się samym zapisywaniem i zapamiętywaniem ich, lecz odczuwając potrzebę wyjścia poza uzyskane informacje, czyniąc z nich żywe i dynamiczne narzędzie do wzbogacania własnej osobowości, również przez integrowanie osiągniętych kompetencji z własnymi zdolnościami, dotychczasowymi umiejętnościami i doświadczeniem.

Te umiejętności wynikają z „wolnej inteligencji” implikującej samodzielność myślenia i zdolność do radzenia sobie z każdą dziedziną wiedzy. Należy jednak zauważyć, że proces poznawczy stosowany przez chłopca do tej pory potrzebuje swego „spoiwa”, łączącego przeżyte doświadczenia i zdobytą wiedzę w jedną konfigurację myślową.

Tym spoiwem jest logiczność, czyli nie przypadkowy, ale strukturyzowany związek między różnymi obszarami, pojęciami, intuicjami, przetwarzaniem informacji. W obecnej sytuacji zasób ten nie stanowi elementu jego bagażu intelektualnego w pożądanym stopniu. Jeśli z jednej strony jego intuicyjny potencjał

jest bardzo dobrze zróżnicowany, to z drugiej rozwój zdolności logicznych jest nieco opóźniony.

Mówiąc dokładniej, procesy myślowe chłopca zachodzą szczególnie przez uaktywnienie funkcji analizy, za sprawą której jego uwaga w sposób szybki i spontaniczny skupia się na problemach i sytuacjach wzbudzających jego zainteresowania. Umysł chłopca nie zamyka się i nie ogranicza do sztywnych punktów odniesienia. Wręcz przeciwnie, jest otwarty na każdą możliwość, jest ciekawy, czuje potrzebę pogłębiania, uświadamiania sobie i zrozumienia, poddając się potrzebie wchodzenia w kontakt z coraz to nowymi rzeczywistościami i hipotezami. Procesy rozumienia zachodzą bardzo szybko, aczkolwiek potrzeba pogłębiania nowych informacji, ich przenikanie, opracowywanie i kombinowanie z innymi, całkowicie angażują jego psychikę.

Charakterystycznym elementem jego inteligencji jest czynnik emocjonalny. Podejście psychiczne chłopca do każdej sytuacji nie wyklucza głębokiego zaangażowania emocjonalnego. W konsekwencji, podczas przyswajania nowych koncepcji jego reakcja bywa dwojakiego rodzaju, czyli może interesować się nimi i rozwijać je z zaangażowaniem i pasją lub odnosić się do nich z całkowitą niechęcią, traktując je jako nieprzyjemny obowiązek, którego w miarę możliwości najlepiej unikać.

Jego charakter odznacza się wysoką delikatnością, wrażliwością, empatią i skłonnością do pomocy.

Aczkolwiek, pomimo młodego wieku, przeżyte doświadczenia postaw egoizmu, hipokryzji i przebiegłości innych ukierunkowały jego dyspozycyjność na roztropność i uwagę. W dalszym ciągu jego wrażliwość i hojność skłania go do przyjmowania i otwierania się na potrzeby innych, chociaż uaktywniony przez niego „system ostrożności”, choć nie zawsze całkowicie skuteczny, pozwala mu zmniejszyć ryzyko naiwności i nadmiernej uległości.

Jego urzekające zachowanie i otwartość skutkują zawiązywaniem się nowych relacji, które niejednokrotnie pomagają mu osiągnąć istotne dla niego cele. Uprzejmość, dobre maniery, serdeczne i pozornie bezinteresowne zachowanie wpływają wzrost jego szacunku i uznania w jego środowisku oraz na kształtowanie się nowych przyjaźni. Umiejętność relacji i urzekający sposób bycia niejednokrotnie są „aktywowane” przez chłopca również dla zdobywania innych celów i uzyskiwania korzyści.

Tego typu „strategie” okazują się pomocne doraźnie, w pojawiającej się potrzebie, aczkolwiek wnoszą one konieczne doświadczenia i mogą okazać się bardzo przydatne i produktywne w przyszłości, gdy chłopiec po rozwinięciu zdolności logicznych i organizacyjnych uświadomi sobie znaczenie tej umiejętności w osiąganiu celów. Nieśmiałość i doza niepewności sprawiają, że zdolności relacji nie są jeszcze w pełni rozwinięte, co jednak nie pozbawia chłopca jego

specyficznego potencjału konstruowania nowych związków przyjaźni.

Obecna zmienność postaw, zachowań, a zwłaszcza nastrojów, ma dwie główne przyczyny. Pierwszą z nich jest normalna niestabilność wynikająca z okresu dojrzewania, która będzie zacierać się wraz z dojrzewaniem psychofizycznym.

Druga przyczyna wynika z pewnych cech temperamentu i przeżywanego niepokoju, co warunkuje stan wewnętrznej niestabilności. Dodatkowa głęboka wrażliwość i emocjonalność stanowiące o bogactwie świata wewnętrznego są czynnikami, które we wzajemnych interakcjach mogą wywoływać uczucie strachu, niepewności, niepokoju. Niczym w zamkniętym kręgu, niepokój rozbudza kolejne lęki i podsyca nerwowość.

Niemniej jednak temperament chłopca odznacza się odwagą i werwą, które wspomagają jego ambicję i realną chęć odniesienia sukcesu. Na obecnym etapie rozwoju te cechy i dążenia są krępowane przez niepewność, nieśmiałość, nie zawsze umotywowane niepokoje, wahania nastroju oraz nie do końca uświadomione poczucie własnej wartości. Jednak nie wpływają one na znacząco na uświadamianie sobie własnego stopnia inteligencji.

Biorąc pod uwagę wymienione cechy osobowe, wybór szkoły ponadpodstawowej dotyczy uwzględnienia wielu możliwości. Chłopiec dysponuje potencjałem

intelektualnym i zdolnościami pozwalającymi mu na kontynuowanie nauki w każdej dziedzinie, aczkolwiek biorąc pod uwagę jego potrzebę pogłębiania i łączenia wiadomości oraz czerpania przyjemności z personalizowania zdobytych kompetencji, najbardziej odpowiednią szkołą byłoby dla niego liceum z kierunkiem nauk ścisłych, pozostawiając wybór technikum zawodowego w drugiej kolejności.

Zdolności umysłowe chłopca powinny czerpać z wielu bodźców i ofert poznawczych, aczkolwiek potrzebują również solidnych punktów stałych, jakie może oferować wybrana dziedzina nauki. Jego ambicje i potrzeba osiągania sukcesów wskazują ponadto na potrzebę szkoły stymulującej, pozwalającej mu osiągać jak najlepsze wyniki, ale również pobudzającej do pracy, do walki z brakiem zaangażowania i z pewną tendencją do szukania okazji do próżniactwa.

W istocie chłopiec odczuwa pokusy do lenistwa, które należy zwalczać bogactwem propozycji i bodźców podsycających jego potencjał psychiczny i emocjonalny. Chłopiec bowiem czerpie nie tylko z przedmiotów szkolnych, ale również z intensywnych doświadczeń afektywno-emocjonalnych. Z tego względu liceum z kierunkiem nauk ścisłych może stanowić ważną podstawę jego rozwoju. Aczkolwiek chłopiec powinien również korzystać z możliwości uczestnictwa w życiu humanistycznym, społecznym, psychologicznym, a przede wszystkim artystycznym

po to, by uzupełnić i zintegrować wiedzę szkolną z zakresu nauk ścisłych, na poziomie ludzkim, społecznym i estetycznym⁷.

Ze względu na ograniczoną ilość miejsca wynikającą ze struktury podręcznika sukcesywne analizy grafologiczne przedstawione w tym rozdziale zostaną zsyntetyzowane, co pozwoli przedstawić kilka innych przypadków i próbek graficznych, w celu udostępnienia ich nauczycielom zainteresowanym dziedziną grafologii i jej zastosowania w szkole.

Każdy omawiany przykład graficzny z jego opisem został opatrzony symbolami określającymi płeć i wiek ucznia.

---

⁷ Niniejsza analiza grafologiczna została przedstawiona w całości w celu zapoznania czytelnika z możliwościami obserwacji i analizy pisma ręcznego z zastosowaniem metody grafologicznej.

F15⁸

For this ~~wedding~~^{marriage} was so important, to
 can inherit, through your husband, the
 fortune of your family ~~or~~^{or} ~~to~~^{to} had a
 comfortable life marrying a rich man.
 Jane Austen with *Pride and Prejudice*
 gives to us a new ~~ways~~^{way} ~~of~~^{of} seeing
 the marriage: the wedding for love.
 without Pride, Prejudices and economic
 interests.

Cechy ogólne: konkretność, porządek, nieśmiałość

Temperamenty dominujące: *Opór i Oczekiwanie, z niewielkimi przejawami temperamentu Ataku (Atak zredukowany przez siłę nacisku) i Uległości (pomimo krzywolinowości w średnim stopniu, ogólnie duża sztywność ruchu realizującego pismo).*

Stan aktualny

Obraz pisma wskazuje na potrzebę porządku, praktyczności i stabilności (organizacja, przejrzystość i dokładność w realizowaniu pisma). Dziewczyna,

---

⁸ Oznaczenia dotyczące skrótów stosowanych przed każdą próbką pisma: **F** oznacza pismo sporządzone przez dziewczynkę, **M** oznacza pisma sporządzone przez chłopca. **Cyfra** przy literze F lub M wskazuje na wiek autora badanej próbki pisma. W każdej analizie pisma zostaje uwzględniony **stan aktualny** oraz możliwe **Możliwe perspektywy**.

znajdując się jeszcze we wczesnej fazie rozwoju, czuje się najpewniej w środowisku osób zaufanych, na których mogłaby polegać, powierzając im niejako rolę przewodników. Nie osiągnęła ona bowiem jeszcze zadowalającego poziomu w zarządzaniu bodźcami uczuciowymi i emocjonalnymi. Brak zaufania implikuje unikanie nawiązywania nowych relacji międzyludzkich i budowanie własnej wizji świata na osobistych doświadczeniach (skłonność do lewej strony zarówno w układzie pisma jak i nachyleniu liter, które pozostają zbyt blisko siebie). Cechuje ją doskonała pamięć fotograficzna.

Możliwe perspektywy

Istotne dla autorki zapisu jest otwieranie się na innych przez doświadczenia nowych relacji, które pozwoliłyby jej uwolnić się od obaw i wyzwolić ciepłe oraz czułe usposobienie, warunkując pozytywny rozwój afektywny. Zmiany w obszarze afektywnym niewątpliwie wpłyną na lepsze wyrażanie jej potencjału intelektualnego, który aktualnie, choć w sposób zadowalający, nie jest przez nią w pełni wykorzystywany. Swobodny i spontaniczny wyraz osobowości, przy jej szczególnych zdolnościach pamięci i kompleksowego systemu oceny, zdecydowanie wpłyną na postępy w nauce.

F17

non parlo solo di segreti, ma anche di aspetti della nostra vita, anche solo esperienze vissute. Penso che ogni incontro che facciamo nella vita, positivo o negativo che sia, ci lasci qualcosa. Ogni incontro che facciamo, ogni esperienza che viviamo resta dentro di noi per tutta la vita. Esistono momenti nella vita in cui sembra che nulla vada per il verso giusto, secondo i nostri piani o aspettative. Questo, ogni imprevisto può essere affrontato in...

Cechy ogólne: wrażliwość i żywiołowość

Temperamenty: przewaga temperamentu *Oczekiwania*, ze znacznym stopniem *Uległości*. Szybkość realizacji pisma i nieregularne odrywanie liter od linii podstawowej (znak *Podskakująca*) są wskaźnikami obecności temperamentu *Ataku*, który jednak zostaje ograniczony przez wahania i niezdecydowanie przejawiające się w wielokierunkowym przechylaniu liter, naprzemienną realizacją liter arkadowych i girlandowych, zmiennym rozmiarem grup liter oraz ich rozdzielności. Podobnie *Opór* jest obserwowalny bardziej w intencjach niż w rzeczywistości. Znaki *Oporu* przejawiają się próbach utrzymania w poziomie linii podstawowej, jednak wymienione wyżej znaki wahania i niepewności blokują przebieg grafizmu, sprawiając brak jego

spójności i utrzymania wybranego kierunku, warunkując opadanie linii podstawowej.

Stan aktualny

Naturalna żywiłość dziewczynki odzwierciedla w rzeczywistości swoisty niepokój wynikający z poczucia braku „współrzędnych” wskazujących jej bezpieczną drogę. Z natury wrażliwa, spontanicznie otwiera się na innych, starając się zrozumieć ich potrzeby. Bardzo możliwe, że dotychczasowe przeżycia uczyniły ją bardziej czujną i ostrożną w stosunku do jej naturalnej gotowości do pomocy. Podejmowanie przez nią decyzji nie jest zadaniem łatwym i „bezbolesnym” ze względu na różnice między jej naturalną gotowością i otwartością na innych a próbami życiowymi, w jakich doświadczyła własnej wrażliwości i poczucia niemocy.

Nagromadzone niezadowolenia i rodzące się z nich frustracje warunkują w niej swoiste stany odczuwanej lecz nieuaktywnianej agresji, wpływając niekorzystnie na jej samoocenę i na ogólne samopoczucie psychofizyczne.

Możliwe perspektywy

Zachowanie dziewczynki jest naznaczone otwartością i gotowością pomocy innym. Jej wysoka wrażliwość

ukierunkowuje ją przede wszystkim na postrzeganie i realizowanie potrzeb innych osób z zaniedbywaniem, w pewnym stopniu, własnych potrzeb. Z tego względu istotne jest zachęcanie jej przez dorosłych (szczególnie przez nauczycieli) do odpowiedniego uwzględniania własnych problemów, do uznawania własnych potrzeb i praw za godne troski. Koncentrowanie sił i czasu na realizowanie w pierwszej kolejności własnych potrzeb, przyczyni się do wzmacniania w niej pozytywnej samooceny i eliminowania złości w stosunku do siebie w sytuacjach uległości innym.

Dziewczynka potrzebuje niewielkiej, ale konkretnej pomocy ukierunkowującej ją na samodzielność myślenia, a przede wszystkim działania. W obecnej sytuacji czuje się zagubiona i pozostawiona sama sobie. Najpewniej czułaby się pod opieką przewodnika, który pomógłby jej dokonywać wyborów, gdyż każde podjęcie decyzji zdaje się jej zbyt złożone i trudne, przerastające ją i osłabiające jej samoocenę w stosunku do rówieśników. W tej sytuacji niezbędna jest interwencja autorytatywnych dorosłych, którzy pomogliby jej w budowaniu zaufania do samej siebie oraz odkrywaniu własnych zdolności umysłowych, które zostały zaburzone bezużyteczną i szkodliwą samokrytyką. Bystra intuicja stanowi jej drugie decydujące narzędzie pozwalające obrać drogę w kierunku dojrzałości, spokoju i osobistego sukcesu.

M14

Dopo essere stato battezzato nel fiume, Gesù andò nel deserto, a pregare.
 Il diavolo intendeva mandare all'aria tutti i piani che Dio aveva fatto
 su di lui, perché non sopporta che gli uomini siano vicini a Dio.
 «Non posso va' via. Non fare quello che vuoi tu: sono venuto
 qui per fare la volontà di Dio!». Il diavolo si ne andò e alcuni
 angeli vennero a prendersi cura di Gesù. Quando lasciò il deserto, Gesù ebbe di
 Giovanni il battista era stato imprigionato da re Erode: questa
 notizia lo rattristò molto.
 MATEO 4, 1-12, 14, 3-5.
 MARCO 1, 12-13.

Cechy ogólne: przeciążenie emocjami i niepewnością.

Temperamenty:

Dominacja *Uległości* i *Oporu*, z obecnością *Ataku* i *Oczekiwania*

Wysoki stopień obecności czterech temperamentów wskazuje na bogactwo i zróżnicowanie struktury psychicznej chłopca, a zatem na istotny potencjał w jego rozwoju. Chociaż analiza jego pisma pozwala na wyłonienie ewidentnego stanu napięcia i niestabilności, wpływającego na słabą organizację w zarządzaniu zasobami emocjonalnymi, a w konsekwencji także psychicznymi. Fakt współistnienia temperamentów *Oporu* i *Uległości* – zgodnie z wcześniejszym opisem interakcji temperamentów – może sprzyjać pewnej formie równowagi między skłonnością do rezygnacji a wytrwałością. Natomiast

w opisywanym przypadku współistnienie obu temperamentów wyzwoliło sprzeczność i konflikt bodźców.

Znaczna obecność czynnika emocjonalnego obciąża równowagę psychiczną chłopca, wymagając od niego wysokiego zaangażowania energii psychofizycznych, które przez ich intensywne użytkowanie okazują się niewystarczające w zwykłym zarządzaniu sobą (coraz bardziej opadająca linia podstawowa zapisu przy jednoczesnych staraniach utrzymania jej w poziomie i sztywności ruchu graficznego świadczy o dokonywanych wysiłkach). Chłopiec odznacza się żywą inteligencją, chociaż zdominowaną przez bodźce emocjonalne, co warunkuje brak jej dostatecznego zorganizowania. Skutkiem tego nauka szkolna i ogólne przyswajanie wiedzy sprawiają mu szereg problemów.

Możliwe perspektywy

Osoby wychodzące z pomocą chłopcu powinny skoncentrować się nad jego obszarem emocjonalno-afektywnym, starając się uchronić go przed negatywnym przetwarzaniem bodźców emocjonalnych i dążąc do wykorzystania ich, jako cennego zasobu w jego rozwoju. Istotnym

czynnikiem w relacji pomocy jest wysoka wrażliwość chłopca na uwagi ze strony autorytatywnych dorosłych.

Analiza pisma pozwala stwierdzić, że chłopiec wprowadził pewien system zasad, narzucając sobie ich przestrzeganie, co stanowi jedno z najważniejszych zobowiązań wobec siebie. Zwracanie uwagi na czynnik emocjonalny ze strony osób wspierających go jest niezbędne, jednak nie powinno być dla niego oczywiste, ze względu na ryzyko obniżenia samooceny chłopca i związanych z tym dodatkowych obciążeń psychicznych. Równowaga między uczuciem a autorytetem ze strony osoby dorosłej (niezależnie od tego, czy jest to nauczyciel, czy rodzic) może być kluczem do rozpoczęcia rozwoju nowego stylu poznawczego, skutecznego w procesie uczenia się i w podejmowaniu odkrywczej drogi do stabilności i dojrzewania.

W badanych próbkach graficznych nadmierne różnice w cieniowaniu nacisku (w niektórych częściach zapisu) są jednym ze znaków zmienności stanów emocjonalnych z powodu wysokiego stopnia wrażliwości, intensyfikującej w sposób istotny tendencję do uległości. Znak ten połączony z niewłaściwą oscylacją liter w stosunku do linii podstawowej, stanowiący jeden z wyrazów nerwowości, wskazuje na trudności w zarządzaniu emocjami i w konsekwencji powoduje dezorganizację

myślową. Jeśli analiza przyszłych zapisów chłopca pozwoli na stwierdzenie redukcji w nich negatywnych znaków wyłonionych w aktualnych próbkach graficznych, wzrastająca prawidłowość ruchu graficznego będzie informowała o właściwym rozpoczęciu procesu stabilizacji i dojrzewania.

M13

Io, miei amici sono giocare tennis, basket e suonare il basso. il basso lo suono da una lezione, domani avrò la seconda; ho deciso di suonare il basso per via dei miei amici che vuolendo formare un gruppo (band) gli servirà un bassista e per questo mi sono offerto.

Cechy ogólne: przestrzeganie zasad, zahamowania spontaniczności spowodowane niepokojem.

Temperamenty: Zdecydowanie przeważa temperament *Oczekiwania* z nieco mniejszym temperamentem *Uległości* i *Oporu*. Znaczny niedobór temperamentu *Ataku*.

Stan aktualny

Zdecydowana przewaga jednego z temperamentów (w tym przypadku *Oczekiwania*) jest zawsze wskaźnikiem pewnych nieprawidłowości, jakie należy uwzględnić. Jednym z istotnych sygnałów temperamentu *Oczekiwania* jest przesadnie duża odległość między wyrazami, która we wczesnym okresie dojrzewania może stanowić wyraz niepewności i zakłopotania. Ten sam znak w piśmie osoby dorosłej może wyrażać nadmierną surowość i skłonność do przesadnej krytyki, co jednak może być dokładniej określone w odniesieniu do kontekstu całego obrazu pisma.

W przedstawionej próbce graficznej odległości międzywyrazowe są bardzo znaczne, dodatkowo występują inne elementy *Oczekiwania*, takie jak dość powolny i dokładny przebieg tworzenia liter i słów oraz inne wskaźniki niepewności i niezdecydowania (końcowe „loki” w literach „o” ledwo wystające z korpusu litery, zmniejszenie rozmiaru niektórych liter, czas poświęcony na bezwzględne poszanowanie lewego marginesu kartki).

Powyższe adnotacje uwzględnione w opisie mają na celu zwrócenie uwagi czytelnika, że w pozornie dobrze skomponowanym obrazie pisma i w dokładnych formach, a więc akceptowanych z punktu widzenia estetyki, mogą znajdować się ukryte znaki ostrzegawcze oznajmiające jakieś trudności i potrzebę pomocy.

W piśmie chłopca występują również aspekty pozytywne, wśród nich znaki wskazujące na zdolność koncentracji uwagi, różnorodność zainteresowań i dobry potencjał intelektualny. Istnieje jednak ryzyko obniżenia tych walorów przez wskazane wcześniej znaki spowolnienia.

Możliwe perspektywy

Biorąc pod uwagę wynik analizy grafologicznej, możliwe jest zaproponowanie pewnych hipotez pomocy chłopcu, opierając się na znajomości jego aktualnych problemów i koncentrując się na zasobach, które pomimo jeszcze małej wyrazistości, mają szanse na rozwój, będąc w stanie wpłynąć na wzrost jego samooceny.

Szczególnie istotne jest zwrócenie uwagi na silną wolę chłopca i konieczność dowartościowania w nim tej cechy. Aktualnie podejmowanie decyzji sprawia chłopcu duże trudności, aczkolwiek rozwinięcie tej zdolności (również z pomocą innych) jest konieczne w dążeniu do rozwoju jego osobowości. Istotną jego zaletą jest konsekwentność, jej podstawy mogą stanowić dla wspierających chłopca dorosłych istotny punkt odniesienia w wyrabianiu w nim autonomii opinii i myśli. Ta zaleta może wpłynąć u chłopca na wzmocnienie jego inteligencji, co stanowi zasadniczy

warunek w pokonywaniu niepewności oddziałującej na dotychczasową postawę i zachowanie chłopca.

Innym cennym zasobem chłopca jest skłonność do przetwarzania złożonych myśli. Jak do tej pory, cecha ta przynosi raczej negatywne rezultaty, ponieważ prowadzi chłopca do uwikłania się w refleksje i wywody zbyt skomplikowane, skutkując oddalaniem się od prostoty i bez troski właściwych dla jego wieku. Z tego względu niezbędne jest cierpliwe wspieranie chłopca w stopniowym poznawaniu i odróżniania tego, co naprawdę ważne od tego, co nieistotne. Niezbędne jest również pomaganie mu w pozbywaniu się niepotrzebnych, a nawet szkodliwych myśli i zmartwień, odciążając jego umysł, po to by mógł skoncentrować się na czynnikach umożliwiających mu wzrastanie w wiedzy i dokonywanie odważniejszych wyborów.

Oczywiście wsparcie chłopca powinno być zindywidualizowane przy współpracy dorosłych. Chłopiec jest w stanie wyzwolić się ze stanu blokującego jego spokojny rozwój z wykorzystaniem wszelkich zasobów, jakimi dysponuje.

F14

ma come un segreto: il suo desiderio è stato esaudito. Il quadro
 invecchia al suo posto, lasciando a Dorian la bellezza di un diciottenne.
 Ma il dipinto ritrae la sua anima, un'anima ambibile e dalle squame
 perfide e accusatore. Dorian ha ormai quarant'anni e una sera si
 ritrova con Basilio, che sta per partire per Parigi, e il pittore gli parla
 di cosa è stato per lui e per la sua arte; ma il discorso cade sull'ani

Cechy ogólne: ostrożność i wrażliwość, obawy o własne bezpieczeństwo.

Temperament: wyraźna przewaga *Oczekiwania* i *Oporu*. Niedobór *Ataku* i *Uległości*.

Wprowadzenie. Wybór powyższej próbki graficznej nie miał na celu ukazywania ewentualnych trudności. Jej omówienie ma natomiast służyć wyodrębnieniu zdolności, które w powyższym zapisie wskazują na zablokowanie, pozbawiając dziewczynkę ich rozwoju a w konsekwencji pozytywnej samooceny.

Stan aktualny

Dziewczynka jest bardzo ostrożna w zarządzaniu sobą i swoimi postawami. Jest powściągliwa, wyważona w gestach i słowach, dyskretna i nienarzucająca własnej woli. Pomimo wysokiej wrażliwości odznacza się siłą

wewnętrzna i zdolnością obrony własnej pozycji, poruszając się w swoim otoczeniu z rozwagą i ostrożnością, sprawiając wrażenie, że wie, czego chce.

Jest świadoma sytuacji, w jakich uczestniczy i jak radzić sobie z problemami swojego wieku, nie dając się przytłoczyć emocjom i odczuciom, ale zawsze starając się zachować jasność idei i celów.

Głęboko przyswoiła sobie znaczenie podstawowych zasad i zawsze się do nich odwołuje, bez konieczności przypominania jej o zadaniach do wypełnienia. Powaga i rygor stanowią jej sposób bycia, samodzielnie wykonuje swoje obowiązki, zarówno szkolne, jak i rodzinne oraz osobiste.

Do nauki podchodzi z zaangażowaniem i powagą, co wskazuje na osiągnięcie przez nią dobrego poziomu dojrzałości, nauka jest dla niej ważna i satysfakcjonująca. Jednak ostrożność i lęk przed „narażaniem się” sprawiają, że brakuje jej nieco swobody, z tego względu można odnieść wrażenie, że jest mniej przygotowana, niż jest w rzeczywistości.

Jej wrażliwość i doświadczenia przyczyniły się do rozwinięcia intuicji, chociaż nie polega na niej, gdyż nosi w sobie pragnienie czynienia dobra z jednoczesnym lękiem pomyłki.

Możliwe perspektywy

Nazbyt ostrożny styl zachowania dziewczynki może skutkować niską spontanicznością, rozwijając się w bardziej widoczne formy nieśmiałości, zakłopotania i zbyt wyraźnej powściągliwości, a nawet prowadzić do ewentualnego zamknięcia się na środowisko i otaczających ją ludzi.

Ta ewentualność wymaga przedsięwzięć w celu stworzenia warunków, chroniących dziewczynkę przed zamykaniem się w sobie. Ponadto należy wziąć pod uwagę, że jest ona bardzo utwierdzona w swoich przekonaniach i nie jest łatwo przekonać ją do przyjęcia innego punktu widzenia bez gwarancji ochrony, której potrzebuje. Jest mniej naiwna od wielu swoich rówieśników, co wzmacnia jej ostrożność przed ryzykownymi propozycjami i perswazją innych, w tym dorosłych.

Ostrożność i zamykanie się w sobie utrudniają dziewczynce uwzględnianie własnych zdolności i cech wyróżniających ją od innych, jej priorytetami bowiem są rozsądek i sumienność wspomagane wysoką wrażliwością otwierającą ją na szacunek do innych.

Analiza pisma wskazuje, że dziewczynka stara się nie wyrażać swych uczuć, pomimo iż odczuwa taką potrzebę. Jej uczucia i wolność pogodnego wyrażania emocji zdają się zablokowane niczym w obawie o własne bezpieczeństwo. Bezwarunkowa nienaganność jest uważana przez nią za wartość najwyższą, kosztem utraty przyjemności wyrażania i doznawania uczuć. Wsparcie dorosłych polegające na

podkreślanii wartości wrażliwości i uczuć jest w stanie wyzwolić nie tylko jej spontaniczność, ale również zasoby inteligencji, intuicji, przyjemności odkrywania, a także doskonałej pamięci, jaką dysponuje.

Szczególne znaczenie odgrywa uwaga eksperta (nauczyciela, psychologa, pedagoga, lekarza, grafologa itp.), który dążąc do pokonania stworzonego przez dziewczynkę „muru samoobrony”, będzie w stanie nawiązać z nią dobre relacje oparte na zaufaniu i przyjaźni. Otwarcie się dziewczynki warunkuje kolejne współdziałania grupy ekspertów w celu wyodrębnienia innych jej zasobów i wspierania jej w projektowaniu własnej drogi rozwoju i samozadowolenia.

Wspólnym celem zespołu będzie pomoc dziewczynce w budowaniu zaufania do swoich umiejętności, w wyzwolaniu energii emocjonalnej i relacyjnej koniecznej do działań, pozwalając jej na „głębszy oddech” i w podążaniu do przyszłości bez obaw, lecz z ufnością, jako do nowego wymiaru wartego odkrywania i zdobywania. Warunkiem tej zmiany w dziewczynce jest jej wiara we własny potencjał, podobnie jak zaufanie całej grupy wspierającej ją, również w odniesieniu do danych wyłonionych z analizy pisma.

Należy wziąć pod uwagę, że pismo ręczne dziewczynki będzie ewoluować wraz z jej rozwojem osobniczym i na podstawie jego analizy będzie

możliwa stopniowa obserwacja czynionych przez nią postępów oraz ewentualnych trudności, co umożliwi aktualizację programu w odniesieniu do nowych sytuacji i potrzeb.

I.O.1 - Moduł 2: (Specjalne) potrzeby edukacyjne

Wstęp

W tej części zajmiemy się projektowaniem pomocy szkolnej z zastosowaniem narzędzia grafologicznego. Zdajemy sobie sprawę, że podjęcie problematyki z zakresu specjalnych potrzeb edukacyjnych (*SPE*) jest zadaniem trudnym w odniesieniu do każdego badania naukowego lub teorii, w obrębie których mamy zamiar się poruszać. Problematyka ta stanowi obszerne pole z wieloma zmiennymi, z których z kolei wyłaniają się następne, coraz liczniejsze zmienne, jakim trudno sprostać stosując jedną skuteczną metodę. Celowo nie podejmujemy wielości podkategorii SPE (ADHD, Niepełnosprawność ruchowa i poznawcza, Zaburzenia związane z czynnikami społeczno-ekonomicznymi, językowymi, kulturowymi, AAD itp.), nawiązujących do studiów teoretycznych, zasługujących na uwagę i rozwój. Należy podkreślić, że w naszym podejściu praktycznym nie chodzi o określenie zaburzenia według jednej szkoły grafologicznej, ale o jego identyfikację i definicję wyprowadzoną z wiedzy nauczyciela i z wiedzy badania pisma ucznia. Przyjęcie tej koncepcji stanowi pierwszy etap naszego zadania.

Następnym etapem jest wniesienie wkładu do zrozumienia przyczyn trudności

ewentualnie związanych z SPE i ich redukcji.

W porównaniu z innymi dyscyplinami grafologia nie jest jeszcze wystarczająco i właściwie znana, z tego względu potrzebuje nie tylko prezentacji, lecz przede wszystkim przetestowania jej skuteczności przed aplikowaniem w innych dyscyplinach. Jest to możliwe, odnosząc się do dwóch solidnych i sprawdzonych filarów:

- poważna podstawa epistemologiczna gwarantująca rygor naukowy;
- osiągnięcie realnych, konkretnych i weryfikowalnych wyników.

Projekt Halo, o zasięgu europejskim, stanowi doskonałą okazję do przedstawienia i poznania wartości grafologii, jak również „sprawdzenia w terenie” w kontekście jej przydatności aplikacyjnej. Grafolodzy, eksperci dokumentów, uczestniczący w projekcie, dysponujący kompetencjami i doświadczeniem, mogą zaofiarować pełną dyspozycyjność w poszukiwaniach interdyscyplinarnych a także w interakcjach z przedstawicielami, specjalistami z innych dyscyplin funkcjonujących w szkole. To interdyscyplinarne doświadczenie zależeć będzie przede wszystkim od

zaangażowania nauczycieli, jako ekspertów mających bezpośredni i stały kontakt z beneficjentami projektu, czyli z uczniami, a szczególnie z młodzieżą zmagającą się problemami poruszonymi w niniejszym module.

Należy zwrócić uwagę, że specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE) zostały objęte specyficzne zaburzenia uczenia się (SLD), do których zaliczamy dysleksję, dysortografię, dysgrafię oraz dyskalkulię, które często są związane z przeciążeniami lękowymi i dysfunkcjami afektywnymi. Diagnostyka leży w gestii ekspertów z dziedziny neuronauki, ale terapię można powierzyć specjalistom z różnych dyscyplin, którzy swoimi umiejętnościami zaspokajają potrzeby.

Nauczyciele na co dzień zmagają się z problemami dzieci z SPE.

Grafologia w tym sensie oferuje innowacyjne wsparcie w ich pracy, wychodząc z założenia, że ich codzienna aktywność w tej dziedzinie stanowi źródło bogactwa doświadczeń, które należy uwypuklić i uznać za cenny zbiór wiedzy pedagogicznej.

Grafologia, która w krajach Europy Zachodniej od dawna wspiera pracę nauczycieli, będzie mogła być aplikowana w dwóch kierunkach z myślą o jej przydatności w praktyce:

Pierwszym kierunkiem jest pomoc nauczycielom w wyłonieniu osobistych potrzeb uczniów, z uwzględnieniem ewentualnych specjalnych potrzeb edukacyjnych (SPE).

Analiza pisma ręcznego pozwala na zidentyfikowanie ewentualnych, jeszcze niepostrzegalnych trudności. Wyłonienie i sformułowanie niedogodności oraz trudności, które jeszcze nie ujawniły się na zewnątrz, pozwala na projektowanie działań edukacyjnych z wyprzedzeniem, dając większe szanse na ich powodzenie w pracy z uczniem i roztaczając nad nim właściwą opiekę.

Każdego ucznia, nawet w przypadku zaburzeń poznawczych, cechują unikalna tożsamość i zdolności wyróżniające go spośród rówieśników. Z tego względu każdy młody człowiek powinien być w stanie korzystać ze wszystkich zasobów, jakimi dysponuje, by udoskonalać własne umiejętności i rekompensować ewentualne deficyty. Dogłębna wiedza o osobie, jaką jest w stanie wnieść analiza grafologiczna, może stanowić dodatkowy element wsparcia nauczyciela w najbardziej problematycznych aspektach jego codziennej pracy edukacyjnej.

Kolejną istotną zaletą narzędzia grafologicznego jest jego elastyczność i wszechstronność. Analizy

prowadzone są w sposób syntetyczny, zwłaszcza gdy badanych przypadków jest szczególnie dużo. Nauczyciel po zapoznaniu się z analizą grafologiczną ma możliwość zadawania współpracującemu z nim grafologowi pytań i konsultowania się z nim. Eksplikacje badacza pisma z pewnością nie będą miały charakteru predykcyjnego (jak niektórzy błędnie sądzą), ale będą dążyły kierunkiem dedukcyjnym, czyli opartym na dalszych obserwacjach pisma ręcznego i wyodrębnionych z nich znaków grafologicznych, ich porównań i interakcji oraz aktywacji logiczno-konsekwentnego procesu opisowego, czyli będą wynikać z dalszych badań. Tożsamość ucznia i jego potrzeby są często znane nauczycielom, ale to właśnie specyfika i elastyczność narzędzia grafologicznego będą w stanie sprzyjać innowacyjnej pomocy. Przez elastyczność narzędzia rozumiemy adaptacyjność jego użycia (przydatność do udzielania różnych, motywowanych odpowiedzi), a nie zmienność jego treści (elastyczność nie oznacza zdolności do afirmacji wszystkiego i sprzeciwiania się wszystkiemu).

Dla uniknięcia jakichkolwiek niejasności i insynuacji konieczne jest wskazanie granic stosowania grafologii w zakresie konsultacji. Jak już kilkakrotnie podkreślaliśmy, pismo, aby mogło spełniać warunki analizy grafologicznej, powinno być wykonane w sposób spontaniczny i naturalny. Natomiast w

przypadkach trudności grafomotorycznych grafologia może wypowiedzieć się w bardzo ograniczonym zakresie, ponieważ brakuje jej niezbędnego surowca, czyli pisma wykonanego spontanicznie. Z tego powodu posłużymy się przykładami pism wykonanych przez dzieci przedstawiających różne trudności, ale bez istotnych zaburzeń motorycznych. W odniesieniu do tego aspektu należy podkreślić znaczenie funkcji grafologa zajmującego się reedukacją gestu graficznego, który oprócz pomocy w identyfikacji problemów grafomotorycznych dziecka mogących wpływać na obraz pisma, posiada kompetencję w prowadzeniu rehabilitacji gestu graficznego, z uwzględnieniem specyfiki każdego przypadku, wspierając ucznia w osiąganiu sprawności graforuchowej satysfakcjonującej dla niego, jak i dla osób czytających treści wykonane przez niego.

W niniejszym module postaramy się również wyjaśnić, w jaki sposób, wychodząc od konkretnej sytuacji problemowej, możliwe jest rozpoczęcie procesu doskonalenia, w którym mogą uczestniczyć przede wszystkim nauczyciele oraz eksperci z innych dyscyplin współpracujący ze szkołą.

W tej sekcji przedstawimy zastosowanie koncepcji umiejętności i skłonności, podobnie jak w module 1.

Poniższe przykłady nie traktują zapisów ręcznych dzieci i młodzieży, u których zdiagnozowano specjalne potrzeby edukacyjne, ale dotyczą ogólnych przypadków godnych przeanalizowania ze względu na

specyficzne trudności w sporządzaniu gestu graficznego, wymagające uwagi. Wyłonione trudności graficzne przejawiają potrzeby osobiste dzieci i młodzieży, które należy uwzględnić i które wymagają interwencji oraz pomocy, w celu uniknięcia nasilania zaburzeń lub ich nawrotów.

Powyższe podejście uzasadnia tytuł niniejszego modułu mającego na celu podkreślenie znaczenia rozpoznania specyfiki jednostki i potrzeby edukacyjnej uwzględniające jej wyjątkowość, pomijając diagnozy i klasyfikacje.

Odnosząc się do rekomendacji włoskiego Ministerstwa Edukacji, Szkolnictwa Wyższego i Badań Naukowych (MIUR), zaproponowane podejście edukacyjne z zastosowaniem grafologii jest w pełni uzasadnione i spójne, bowiem „[...] właściwe jest podejście edukacyjne, dla którego identyfikacja uczniów dotkniętych różnymi formami niepełnosprawności nie odbywa się na podstawie dowolnej certyfikacji. Z pewnością zachowuje to użyteczność ze względu na wiele korzyści i gwarancji, a jednocześnie wiąże się z ryzykiem zamknięcia uczniów w ograniczonych ramach. W tym znaczeniu każdy uczeń w sposób ciągły lub w pewnych odstępach czasowych może przejawiać specjalne potrzeby edukacyjne, przejawiające się względami fizycznymi, biologicznymi, fizjologicznymi, a nawet psychologicznymi, czy też społecznymi, względem

których szkoły muszą zapewnić adekwatną i indywidualną pomoc każdemu uczniowi⁹.

M13

Le forniture stesse sono condizionati al cumplimiento di tale procedure decorsi i tempi previsti dalla delibera dell'Autorità per l'energia elettrica e il gas. Non appena chiederà avrà ricevuto risposta in merito all'affidazione dei detti rapporti, provvederà a dare avvio al servizio di fornitura alle condizioni pattuite. Per ulteriori informazioni, è possibile rivolgersi al numero verde 800.566.040, entro orari giornaliere lavorati.

Cechy ogólne: obserwacja, rozważa, niepokój.

Predyspozycje: uczenie się i rozumowanie;

Skłonności: zainteresowania teoretyczne i badawcze.

Brak konkretności

Temperamenty: umiarkowana obecność Uległości-Ataku-Oczekiwania, niski poziom Oporu.

Stan aktualny

Chłopiec osiągnął wysoki poziom dojrzałości intelektualnej, aczkolwiek jego proces myślowy jest

⁹ <https://www.miur.gov.it/bisogni-educativi-speciali>

poddany zakłóceniom z powodu powracających niepokojów i ciągłych złożonych kwestii, na które stara się odpowiedzieć. W rzeczywistości często odczuwa potrzebę uwolnienia się od natrętnych myśli i poszukiwań sensu otaczającego go świata i własnego życia, nie zadowolając się przybliżonymi lub prowizorycznymi wyjaśnieniami. Przenikliwość jego inteligencji potrzebuje jasności i nietrywialnego sensu.

Chłopiec wypracował pewien sposób myślenia, zaczynając od szybkich analiz, następnie przechodząc w zestawienia, oceny, rozumowanie, wykazując zaskakującą dojrzałość w tych aspektach. W rzeczywistości pismo odręczne wskazuje, że osiągnął już bardzo zaawansowane zdolności przetwarzania umysłowego z żywą, a czasem błyskotliwą intuicją, będąc w stanie podtrzymywać dyskusje wymagające organizacji myślowej i logicznego wycucia.

Chociaż w tej przedwcześnie rozwiniętej racjonalnej efektywności może kryć się swoiste „niebezpieczeństwo” wynikające ze skłonności do zadawania sobie zbyt wielu pytań, do rozmyślenia, chęci zrozumienia każdego szczegółu przeżywanych lub obserwowanych doświadczeń, tracąc czas i siły na natrętne myśli, z ryzykiem utraty bez troski i „lekkości” typowych dla wieku młodzieńczego.

Można przypuszczać, że trudności chłopca, nawet jeśli stara się ich nie ujawniać, uwidaczniają się w jego wyglądzie i zachowaniu (przedłużające się milczenie, miny i gesty wskazujące na dystans do teraźniejszości, nadmierne opanowanie, lakoniczne reakcje itp.). Analiza pisma pozwala zwrócić uwagę na niektóre przyczyny emocjonalno-afektywne determinujące te zjawiska-sygnaly, które zasługiwałyby na odrębne omówienie. Biorąc jednak pod uwagę podglądowy charakter omawianych przypadków, w tym miejscu ograniczamy się do ogólnych spostrzeżeń możliwych do rozszerzenia w konkretnych kazusach zgłaszanych przez osoby dorosłe.

Możliwe perspektywy

Zdolności intelektualne oraz zainteresowania teoretyczne i badawcze chłopca pozwalają na przewidywanie dobrych możliwości jego rozwoju osobistego, aczkolwiek ciągłe stany niepewności i wynikające z nich braki satysfakcji wskazują na potrzebę wsparcia w odnalezieniu stabilnego wymiaru i pewnych punktów odniesienia na poziomie emocjonalnym i relacyjnym. Szkoła sama w sobie może stanowić dla niego szansę na sukces, chociaż pozytywnym prognozom wynikającym z dobrych wyników w nauce musi towarzyszyć wsparcie dorosłych, w szczególności nauczycieli, którzy pomogą mu odnaleźć równowagę na drodze rozwoju,

na której oprócz charakteryzującej go obowiązkowości i zaangażowania będzie mógł poznać beztróskę i przede wszystkim autoironię.

Należy również wziąć pod uwagę, że chłopiec powinien nauczyć się przywiązywać większą wagę do konkretności, do praktycznego stosowania stawianych przez siebie hipotez, do „posługiwania się zarówno głową, jak i rękami” w bezpośrednim kontakcie z różnymi rzeczami, weryfikując przydatność osiągniętych przez siebie wyników.

Jak wynika z powyższego, specjalne potrzeby edukacyjne w jego przypadku nie mają charakteru ściśle kognitywnego. Chłopca trzeba wspierać i towarzyszyć mu w osiąganiu konkretnych celów, w planowaniu i weryfikowaniu ich z pomocą „przewodnika”.

F13

- ... modo. ... artistico e
- Mi piace il ~~arte~~ Artistico perché tutto ciò che vedo ed esemplio il trattamento o gli alberi d'autunno ^e potrei e immaginare: disegnati. Con i disegni stesso e esprimere me stesso...
  - Mi piace il ~~arte~~ ...

Cechy ogólne: żywiołowość, uległość, rozproszenie uwagi.

Predyspozycje: otwartość na innych i na relacje.

Skłonności: Wyobraźnia twórcza, ekspresyjność (być może rysowanie).

Temperament: wyraźnie dominujący temperament Uległości, następnie, w mniejszym stopniu, Oczekiwania. Niedobór Ataku, bardzo niski stopień Oporu.

Stan aktualny

Dziewczynkę charakteryzuje entuzjastyczny stosunek do życia, aczkolwiek jej witalność wiąże się z formami dezorientacji i niepewności, które prowadzą do

zamieszania i nieładu wewnętrznego, implikując trudności z obraniem dla siebie najodpowiedniejszej drogi. Również podążanie drogą zasad przyswojonych w procesie wychowania nie jest dla niej łatwe.

Odkrywa w sobie coraz to nowsze bodźce ożywiające jej marzenia i pragnienia, wykraczające nieraz ponad osiągnięty przez nią wiek, chociaż świat zewnętrzny nie wzbudza w niej pełnego poczucia pewności. Z drugiej strony pociągają ją i urzekają niektóre postawy i zachowania rówieśników, co przy pewnej skłonności do naiwności staje się źródłem rozczarowań i cierpień szczególnie w stosunku do zachowań, które odbiegają od jej pierwotnych wyobrażeń.

Pomimo iż w procesie przyswajania informacji może liczyć na dosyć sprawny odbiór wielu bodźców jednocześnie, miewa trudności z organizacją zebranego materiału, uporządkowaniem go i efektywnym wykorzystaniem. Niemniej jednak więcej uwagi i zainteresowania poświęca temu, co wydaje się jej spektakularne i sugestywne, niż samej rzeczywistości. Z tego samego powodu w sposobie percepcji dziewczynki dominuje obszerność pola widzenia i obecność żywych kolorów. Specyfika percypowania przez nią bodźców wpływa zasadniczo na nadawanie przez nią znaczenia sytuacjom, rzeczom i koncepcjom, z uprzywilejowaniem świata wyobraźni nad rzeczywistością, racjonalnością i

konkretnością, aspektami przed nią zaniedbywanymi, a nawet odrzucanymi.

Sytuacja ta wymaga zwrócenia uwagi na jej odnajdywanie się w rzeczywistości i organizowanie przez nią myśli, nauki, życia codziennego, relacji.

Możliwe perspektywy

Powyższe obserwacje pozwalają na konstatację, że dziewczynka potrzebuje natychmiastowej pomocy, ponieważ bez (choćby podstawowej) organizacji psychicznej i bez umiejętności wyboru konkretnych priorytetów istnieje ryzyko utrwalenia się jej poczucia zagubienia jako swoistego stylu życia i jego konsolidacji w przeciągu lat.

Niezbędne jest podjęcie pracy interdyscyplinarnej nie tylko w wymiarze edukacyjnym, psychologicznym, grafologicznym, lecz przede wszystkim ludzkim. Udział grafologa może wnieść istotny wkład poprzez uwzględnienie innych czynników, których nie poruszono w opisie powyższej próbki i poprzez aktualizowanie analiz mających na celu obserwację zachodzących w piśmie zmian towarzyszących rozwojowi osobniczemu dziewczynki.

Jej otwartość i wrażliwość będą sprzyjać pracy zespołu, jednak większą trudność będzie stanowić wspieranie dziewczynki w opracowywaniu i wcielaniu w życie udzielanych wskazówek. Nie tylko

kompetencje zawodowe, ale również troska i cierpliwość dorosłych stanowią istotny czynnik wpływający na powodzenie projektu.

M13

La matematica, la fisica, la dinamica ecc. e queste materie mi piacciono molto. Poi ~~ho~~ nel liceo c'è anche il latino, una materia che mi piace molto. Da grande sono ancora interessato su quale lavoro fare ma spero che un mio sogno molto grande è fare il ricercatore sulla fisica nucleare o l'ingegnere sull'automazione domestica: la cosa che nelle lezioni ci fanno molti laboratori a me piacciono.

Cechy ogólne: wrażliwość, szczodrość, delikatność.

Predyspozycje: Zdolność obserwacji i analizy, intuicja, pomysłowość.

Skłonności: Inicjowanie i ożywanie relacji przy jednoczesnym braku ciągłości w ich utrzymywaniu.

Temperamenty: Atak-Uległość, Oczekiwanie. Brak Oporu.

Stan aktualny

Chłopiec odznacza się wysoką wrażliwością warunkującą percepcję każdego najmniejszego bodźca, co jednocześnie wpływa na jego delikatną strukturę psychiczną, szczególnie w relacjach międzyludzkich, z których nie zawsze jest w stanie czerpać wyrozumiałość i spokój.

Pragnienie kontaktów międzyludzkich sprawia, że chętnie nawiązuje relacje, jednak nie zawsze są one satysfakcjonujące. Brak wyrozumiałości dla jego wrażliwości i bogactwa wewnętrznego przede wszystkim ze strony rówieśników, w szczególności tych podążających wzorcami propagującymi powierzchowność, brak wrażliwości i ordynarność sprawia, że czuje się niezrozumiany i wyizolowany. Sytuacja ta stwarza pewien dyskomfort wpływający na wzrastający brak pewności siebie oraz dosyć częste wahania samooceny, „wzloty i upadki”, powodujące utratę sił i poczucia bezpieczeństwa.

Nie jest zbyt wytrwały i zdeterminowany. Niepowodzenia i przygnębienia zmniejszają jego wiarę w sens zaangażowania. Przy skłonności do lenistwa stanowiącej część jego natury, znajduje zatem dobrą wymówkę do usprawiedliwiania siebie:

„przecież bardzo się staram, a i tak nic się nie zmienia!”.

Z pewnością trudności i niepowodzenia nie przyczyniają się do korzystania z jego bogatych zasobów umysłowych. W konsekwencji można przypuszczać, że również oceny szkolne, choć dobre, nie odzwierciedlają jego potencjału intelektualnego. Jego inteligencja, charakteryzująca się przede wszystkim gotowością do rozumowania i intuicją, ułatwia mu spontaniczne rozwijanie koncepcji, odkrywanie skomplikowanych mechanizmów i twórcze podążanie rozpoczętym procesem myślowym, unikając jakichkolwiek działań schematycznych.

Możliwe perspektywy

Niestałość, apatia, łatwość dekoncentracji, niektóre jeszcze infantylne postawy nie stanowią dla chłopca przeszkody w okazywaniu osiągniętej dojrzałości, będącej rezultatem wielorakich czynników indywidualnych, ze szczególnym uwzględnieniem zdolności intuicyjnych, refleksyjnych i wrażliwości. Połączenie tych zasobów z praktycznymi doświadczeniami może okazać się dla niego przydatne w integracji z wiedzą teoretyczną, uwarunkowaną profilem wybranej przez niego szkoły. Ostatecznie jednak chłopiec wybrał liceum z kierunkiem nauk ścisłych, przedkładając własne

skłonności teoretyczne nad możliwość wzmacniania słabszych stron przez ich stosowanie w praktyce (przez wybór szkoły techniczno-teoretycznej, a nie techniczno-praktycznej).

Na początku nowego doświadczenia szkolnego istotne znaczenie ma fakt, że nauczyciele zapoznali się z potrzebami chłopca wynikającymi z jego delikatności emocjonalno-uczuciowej, niestałości i braku determinacji, co pozwoli im na zdefiniowanie sposobu jego kształcenia i wsparcia psychologicznego we wzmacnianiu charakteru i wzmacnianiu zmysłu praktycznego.

Znajomość potrzeb ucznia pozwala na lepszą pracę pedagogów, sam chłopiec zaś czuje się spokojniejszy, zachęcany, wspierany w dokonywaniu wyborów. Wsparcie pedagogów przyczyniło się do samodzielnego wyboru zajęć pozaszkolnych, w których zostaje uprzywilejowana praca rąk i stosowanie narzędzi, co umożliwia chłopcu bezpośredni kontakt z praktyką i konkretnością życia. Stała łączność z rodzicami jest jak najbardziej wskazana, zwłaszcza że współpracują oni z grafologiem i są szczególnie otwarci na porady i doświadczenia nauczycieli.

M13

Quando sarò più grande, vorrei avere un lavoro che mi permetta di guadagnare abbastanza, come tutti probabilmente vorrebbero, per ~~poter~~ viaggiare in tutto il mondo, scoprire nuove realtà, tradizioni e stili di vita diversi dal mio. Vorrei inoltre formarmi una famiglia e condividere con loro i miei viaggi. Penso che sarò un buon padre come ora me ho un io e spero di non far mancare mai niente ad i miei figli.

In questo momento della mia vita ~~non~~ odio studiare e non riesco a capire che potere fare per costruire il mio futuro ma spero che quando sarò più grande e mi metterò mi venga la voglia di farlo.

11.

Cechy ogólne: Powściągliwość, nieśmiałość, szacunek do innych.

Predyspozycje: Obserwacja, refleksja, zapamiętywanie.

Skłonności: Roztropność, niska ekspansywność, zawiązywanie przyjaźni z nielicznymi i wybranymi osobami.

Temperamenty: Wyrażna przewaga Uległości i znacząca obecność Oczekiwania. Niedostatek Oporu, lecz przede wszystkim Ataku.

Stan aktualny

Wiele elementów pisma wskazuje na trwanie chłopca „w dziecięcej strefie komfortu”, przy jednoczesnej obecności znaków charakterystycznych dla osób

dorosłych. Wyłaniają one potrzebę poszukiwania sensu oraz próby panowania i zarządzania bodźcami typowymi dla wieku dorastania, takimi jak bunt, sprzeciwianie się dorosłym, poszukiwanie przygód, z bezgranicznym poczuciem wolności.

W sumie preferuje bezpieczeństwo własnego otoczenia od niepewnego środowiska. Nie jest szczególnie aktywny i przedsiębiorczy, ale odznacza się opanowanym i raczej spokojnym zachowaniem, wyróżniając się samokontrolą wśród rówieśników.

Cechy te jawiące się jako typowe charakterystyki „dobrze wychowanego chłopca”, przy głębszej analizie okazują się realnymi ograniczeniami, które należy jak najszybciej przezwyciężyć.

Analiza pisma wskazuje, że chłopiec nie czuje jeszcze w sobie dostatecznej siły i wystarczającej pewności w samodzielnym podejmowaniu decyzji. Jego słaba chęć uzyskania autonomii implikuje trudności z typowym dla wieku dorastania „odrywaniem się” od zabezpieczeń psychicznych, zapewnianych przez rodzinę.

Możliwe perspektywy

Co prawda chłopiec jest jeszcze w bardzo młodym wieku i nie wykazuje szczególnych powodów do niepokoju, zwłaszcza jeśli weźmiemy pod uwagę jego dobre wyniki w nauce w gimnazjum. Te cechy jednak

nie mogą zadowalać wychowawców, nie można bowiem chłopca pozostawiać samemu sobie w jego bezpiecznym, lecz zamkniętym świecie. Ryzyko, jakie jawi się przed chłopcem nie wiąże się z podejmowaniem przez niego lekkomyślnych działań, lecz z apatycznym oczekiwaniem ochrony ze strony dorosłych, kontynuujących podejmowanie za niego decyzji i zwalniających go z przybywających obowiązków.

Przykłady takich postaw są dobrze znane nauczycielom. Wygodna beczynność i trwanie w jednym miejscu nie oznaczają braku problemów. Brak motywacji w działaniach chłopca powoduje jego poddawanie się lenistwu i powolność.

W istocie jego bodźcem do działania powinny być satysfakcja i sukces, przyjemność z robienia rzeczy pożytecznych dla siebie i innych, atrakcyjność nowego doświadczenia, siła wyzwolona z młodzieńczych marzeń, dążenie do przyjemnego, a nie tylko koniecznego celu. Co prawda motywacja stanowi istotny czynnik w działaniu każdej osoby, lecz u chłopca jest ona wyjątkowo konieczna w wyzwoleniu u niego chęci do podejmowania i realizowania własnych dążeń i pragnień.

Dążenia i marzenia chłopca nietrudno zrozumieć, pomimo iż on sam niechętnie się nimi dzieli. Aczkolwiek jest w stanie przemówić z entuzjazmem i pewnością siebie, gdy udaje mu się zrealizować

choćby małe i ulotne marzenia, a entuzjazm jest dla niego najlepszym remedium na apatię i izolację.

Silną jego stroną jest zdolność do szczegółowej analizy każdego bodźca, dążąc do uchwycenia jego sensu i wartości, z predyspozycją do rozumienia i zapamiętywania nie tylko słów i tekstów, ale również sytuacji i wydarzeń, pomimo epizodów utraty koncentracji.

Jak do tej pory, trudno jest mu połączyć wszystkie percypowane elementy i opracować je w jednym harmonijnym i sensownym kontekście. Konieczne jest zatem wspieranie go w konstruowaniu jego zdolności krytycznych, opartych na rozumowaniu, czyli na interakcji między zebranymi danymi, a nie na ich ilości. Rozwój tych zdolności będzie zachodził stopniowo i sukcesywnie i będzie on stanowił podstawę do podejmowania następnych kroków w rozwoju psychospołecznym chłopca.

M13

È causato da diversi fattori; come le attività industriali e agricole, attività umane che finiscono nei fiumi e nei laghi. Gli inquinanti possono raggiungere in due modi l'acqua, in modo diretto e indiretto. Diretto quando le sostanze raggiungono fiumi e laghi direttamente. Indirette, invece, le sostanze vengono riversate attraverso aria e suolo.

Ho capacità migliori nell'area numerica, dimostrando prontezza nell'esecuzione di operazioni numeriche e di stabili rapporti tra concetti numerici e quantitativi, e in quella verbale.

Cechy ogólne: przestrzeganie norm i zasad dobrego wychowania, szacunek do innych.

Umiejętności: koncentracja, precyzja, zapamiętywanie.

Skłonności: racjonalność, delikatność, ambicja.

Temperamenty: *Opór-Oczekiwanie, Uległość-Atak.*

Stan aktualny

Istotnymi cechami intelektualnymi chłopca są uwaga, precyzja, koncentracja i wola ukierunkowująca go

bardziej na obszar analityczno-teoretyczny niż praktyczny. Ta właściwość sprawia, że w procesie poznawania skupia się na pojedynczych aspektach, po to, by móc je spokojnie przeanalizować i ocenić ich zgodność z wcześniej nabytymi informacjami. Jeśli nie dostrzega takiej zgodności zwykle nie skupia się dłużej na jej poszukiwaniu, nie odczuwa bowiem potrzeby ponownego rozpatrywania i reorganizowania procesu poznawania w celu przewyciężenia sprzeczności.

Podąża konkretnymi drogami myślowymi, nie spiesząc się z wyciąganiem wniosków, wręcz przeciwnie, można nawet powiedzieć, że zadowolona jest samym procesem analitycznym, rozpatrywaniem, dostrzeganiem szczegółów, programowaniem, a nie koordynowaniem informacji w celu uzyskania ostatecznego rozwiązania stanowiącego syntezę.

Podobna dynamika zachodzi w odniesieniu do procesów zapamiętywania, gdyż dysponuje on wysoką zdolnością do zachowywania w umyśle indywidualnych informacji (dat, liczb, formuł itp.), chociaż jego umiejętność dynamicznego przypominania złożonych i wielowymiarowych koncepcji jest znacznie mniej skuteczna.

Należy podkreślić, że jak do tej pory udaje mu się aktywować wszelkie zasoby intelektualne tylko w sytuacjach percypowanych przez niego jako bezpieczne, czyli występujących wyłącznie wtedy, gdy wie dokładnie, jak i w jakim kierunku podążać na

drodze wskazanej mu przez innych. Jeśli jednak zabraknie mu przewodnika, kogoś, kto wesprze i uspokoi, może zagubić się w wątpliwościach i niepokoju, stracić z oczu cel, nie mieć odwagi dokonywać wyborów.

Ze strony innych potrzebuje akceptacji i uznania, gdyż sam jeszcze nie rozwinął w sobie koniecznej samooceny pozwalającej na uświadomienie sobie własnej wartości. Jednocześnie jednak odczuwa potrzebę obrony przed środowiskiem, które bardzo często odbiera jako niebezpieczne, ostrożnie postępuje również w relacjach międzyludzkich, z których pragnąłby czerpać zrozumienie i miłość. Każde doświadczenie krytyki, niewyrozumiałości lub – co gorsza – arogancji czy agresji, wyzwala w nim poczucie zagrożenia, stąd jego wysoka ostrożność i ogólny brak zaufania izolujący go od innych z preferencją zwracania uwagi na swój świat wewnętrzny, na rzeczy, zwierzęta i na przyrodę.

Możliwe perspektywy

Obraz pisma chłopca jest statyczny, ruch skupia się na konstruowaniu pojedynczych znaków, a słowa są konsekwencją oddzielnego i przypadkowego ich stawiania. Proces oddzielnego kreślenia niejednorodnych liter, przy wyraźnym braku ich połączeń na linii poziomej zapisu, odzwierciedla procesy myślowe chłopca. W znaczeniu

symbolicznym poszczególne litery, zamiast dążyć do łączenia się z następnymi, są konstruowane z uprzywilejowaniem ich budowy w pionie, nadając w ten sposób wertykalność graficzną układowi całej strony. To nieświadome dążenie wskazuje na jego preferencje dla wartości, które Pulver (patrz wstęp) zdefiniował jako dążenie do „Wysokiego Wektora”: czyli obszaru symbolizującego *Ducha*, ale także *Intelekt*; ideały oraz lekkość.

Pozostałe elementy pisma potwierdzają, że wartości *Ideału* i *Ducha* są realizowane przez chłopca w sposób naturalny, bez wysiłku, szczególnie za sprawą wysokiej wrażliwości, która nakazuje mu te wartości uprzywilejowywać. Istotną i zaskakującą charakterystyką (ze względu na młody wiek), jest dążenie chłopca do racjonalności i obiektywizmu, czyli do skłonności bardziej „bardziej dorosłym”. Wymienione cechy leżą u podstaw jego uczuciowości, przejawiającej się w sposób delikatny i wyciszony.

Aby odpowiedzieć na potrzeby edukacyjne chłopca, konieczne jest zachowanie pewnego dystansu między nim a nauczycielem. Chłopiec potrzebuje bowiem dostrzeżenia roli autorytetu, który daje mu poczucie bezpieczeństwa. Relacje i komunikowanie powinny zachodzić w sposób precyzyjny, konkretny, niemal techniczny.

Chłopiec potrzebuje wsparcia w otwieraniu się na innych, a sama pomoc w obszarze relacji międzyludzkich może okazać się nieco bardziej

złożona. Nie mogą one bowiem być powierzchowne, jednocześnie powinny napawać go ufnością i spokojem. Konieczne będzie uszanowanie jego ostrożności i czasu potrzebnego na stopniowe nawiązywanie kontaktów, wspierając go szczególnie w relacjach, w których mógłby poczuć się pokrzywdzony, co mogłoby skutkować wzrostem jego nieufności i niepokojem.

Porównując dwie próbki graficzne nakreślone przez chłopca, pierwszą wykonaną na papierze liniowym, drugą na białym, można zaobserwować, że w pierwszej próbce jego pismo „podaża” w sposób pewniejszy, chłopiec czuje się znacznie bezpieczniej, gdy ma do swojej dyspozycji „podporę” w postaci linii wydrukowanej na kartce. Linijka nie stanowi dla niego ograniczeń, lecz raczej swoistą siatkę bezpieczeństwa. Na kartce bez linii przebieg pisma staje się bardziej niepewny i problematyczny, co odzwierciedla jego zachowanie przy braku punktu odniesienia, do którego jest przyzwyczajony i którego obecność sprawia, że czuje się pewniej i spokojniej.

Jak pamiętamy, kartka papieru, na której piszemy, symbolicznie przedstawia ludzki i społeczny kontekst, przy czym kontakt z linią podstawową odbieramy jako kontakt z rzeczywistością i z jej punktami odniesienia. Każdy zapisywany wers jest wyrazem sposobu realizowania naszego życiowego doświadczenia. Kiedy jesteśmy w stanie radzić sobie bez wyznaczonej w zeszycie linii, bez potrzeby jej

podpory dla wykonywanego zapisu, dokonujemy ważnego kroku w kierunku wolności, autonomii i osobistej dojrzałości.

I.O.1 - Moduł 3: Dewiacja i ubóstwo edukacyjne

W trzecim module podejmiemy się próby rozważenia dwóch szczególnie trudnych problemów występujących w praktyce pedagogicznej, wynikających z dewiacji i ubóstwa edukacyjnego. Między tymi dwoma zjawiskami istnieje pewna współzależność, a nawet można stwierdzić, że jedno generuje drugie. Z niepokojem trzeba przyznać, że pomimo postępującego rozwoju cywilizacyjnego w dalszym ciągu ubóstwo edukacyjne występuje częściej, niż dewiacja.

Dewiację definiujemy jako odejście od zasad i konwencji będących podstawą społeczeństwa obywatelskiego. Z kolei ubóstwo edukacyjne wskazuje na kondycję osób, które z różnych przyczyn nie są w stanie zdobywać lub miewają trudności w pozyskiwaniu umiejętności i kompetencji oraz w rozwijaniu i doskonaleniu zdolności osobistych. Chociaż zdobywanie edukacji i rozwijanie się stanowi jedno bezsprzecznych i podstawowych praw człowieka.

Grupa wiekowa objęta w projekcie (14-16 lat), jest statystycznie najbardziej narażona na oba omawiane problemy. W niniejszym module nawiążemy przede wszystkim do dyskomfortu i dezorientacji, które w obecnym stanie stanowią problem szczególnej wagi.

Sytuacja pandemiczna uwydatniła problemy związane z poczuciem niepewności i trudnościami w nauce, stawiając osoby dorosłe, głównie nauczycieli, w niezwykle złożonej i nieprzejrzystej sytuacji. Z tego względu uważamy, że zjawisko to wymaga szczególnej uwagi.

Skutki izolacji i dystansu fizycznego były odczuwalne przez młodych ludzi w sposób szczególny. Ta wyjątkowa sytuacja wzbudziła zainteresowanie wśród psychologów, naukowców i nauczycieli. Nie mamy wątpliwości, że trzy kraje zaangażowane w projekt HALO doświadczają bardzo podobnych sytuacji ubóstwa edukacyjnego, będącego następstwem wprowadzonych koniecznych obostrzeń. Z tego względu bezpośrednie odniesienia (które zostaną omówione w dalszej części opracowania) do włoskich badań i raportów mogą stanowić pożyteczny wkład dla wszystkich odbiorców podręcznika.

Izolacja wprowadzona w następstwie Covid 19 niewątpliwie wpłynęła na zjawisko dewiacji ludzi młodych, chociaż w sposób dość nieoczekiwany. W raporcie sporządzonym przez Centralną Dyрекcję Policji Kryminalnej (Criminalpol) we Włoszech zwrócono szczególną uwagę na wzrost przypadków naruszania prawa ze strony osób nieletnich¹⁰. Wśród najczęściej popełnianych przestępstw należy wymienić nieuprawniony dostęp do systemu

---

¹⁰ Źródło: Ministero dell'Interno e Direzione centrale polizia criminale

komputerowego lub teleinformatycznego, oszustwa komputerowe, podżeganie lub pomoc w samobójstwie, posiadanie materiałów pornograficznych, pornografię dziecięcą, umyślne zabójstwa, złe traktowanie członków rodziny i współmieszkańców, opór, przemoc i groźby wobec funkcjonariuszy publicznych.

Jak wynika z powyższego, w dzisiejszych czasach wiele form dewiacji wśród nieletnich rozprzestrzeniło się za sprawą świata internetowego i mediów społecznościowych ułatwiającego kontakt z kontami i profilami nakłaniającymi do działań nielegalnych, ale także oferującego szczególnie modne brutalne gry komputerowe.

W raporcie zawarto przydatne vademecum ze wskazówkami i poradami dla młodych ludzi. Z przyjemnością odnotowujemy, że uwzględniono w nim również porady dla rodziców i nauczycieli, których zachęca się „do zwracania jak największej uwagi na zmiany nastroju czy zmiany fizyczne u dzieci, wysłuchiwanie i uspokajanie ich oraz nawiązywania z nimi relacji zaufania”¹¹.

Przymusowa izolacja sprzyja w sposób szczególny różnym okazjom i bodźcom o charakterze dewiacyjnym, chociaż problem ten odnotowywano już wcześniej, w jeszcze większym zakresie. Zgodnie z wyżej wymienionym raportem w rzeczywistości w

---

¹¹ tamże

okresie obostrzeń „nastąpił spadek aresztowań i zgłoszeń nieletnich, ich odsetek można określić jako wartość średnio-niską” (3,47%)¹².

Jeśli w ostatnim okresie zdołano powstrzymać i obniżyć stopień dewiacji, z jeszcze większą uwagą należy zająć się inną problematyką z nią związaną, a mianowicie z ubóstwem edukacyjnym, ze względu na jego ogromny wpływ na życie wielu młodych ludzi. Z tego powodu, biorąc pod uwagę, że również osoby nieletnie wpadające w sieć dewiacji stawiają czoła trudnościom wynikającym z ubóstwa edukacyjnego, skupimy się na tej kwestii i zawężymy pole badań do przykładów zamykających ten moduł.

Bardzo często dziewczęta i chłopcy z grupy wiekowej 11-19 lat stają przed wyborem podejmowania wielu decyzji nadających kierunek ich życiu, począwszy od wyboru szkoły. Co więcej, właśnie w tej grupie wiekowej nasilają się rozbieżności w uczeniu się, najczęściej związane z pochodzeniem społecznym, co wpływa na późniejszą decyzję przedwczesnego kończenia nauki.

Porzucanie nauki szkolnej następuje przede wszystkim w sytuacjach niestabilności społecznej, w której trudno realizować cel osobistego spełnienia i świadomego wyboru przyszłości. Ponadto, „Za każdym młodym człowiekiem porzucającym szkołę, kryje się wiele niepowodzeń edukacyjnych, których

---

¹² tamże

nie można traktować wyłącznie jako problemów indywidualnych lub edukacyjnych. Są to **porażki, jakie ponosi całe społeczeństwo** przygotowujące następne pokolenie dorosłych¹³.

Jak zauważył **Marco Rossi-Doria**, pedagog i wiceprezes przedsiębiorstwa społecznego *Con i Bambini (Z dziećmi)* „Wraz z pandemią narastają nierówności społeczne i edukacyjne, pogłębiając sytuację charakteryzującą się dużymi rozbieżnościami strukturalnymi. Zgodnie z danymi w raporcie *Compromised Choices*¹⁴ ubóstwo edukacyjne często ma swoje źródło w tych dysproporcjach, nie tylko ekonomicznych, ale także społecznych i kulturowych. Jest to zjawisko, które nie dotyczy tylko szkół czy poszczególnych rodzin, ale stawia pod znakiem zapytania całą „wspólną edukacyjną”, ponieważ dotyczy przyszłości kraju.

W tej bardzo trudnej fazie młode pokolenie powinno stanowić punkt odniesienia dla każdego restartu. Nie powinniśmy go piętnować, jak to często bywa, za jakieś dewiacyjne zachowania lub skazywać ich na bierność. Głęboko wierzę, że ci młodzi ludzie są pokoleniem lepszym niż sądzimy, wykazali się bowiem dużym poczuciem odpowiedzialności, zatem powinni mieć możliwość aktywnego uczestnictwa w

---

¹³ Con i bambini: *Scelte compromesse: rapporto nazionale sugli adolescenti*, 04 Febbraio 2021

¹⁴ tamże

wyborach mających wpływ na ich przyszłość, a co za tym idzie na kraj. Musimy dać im szansę”¹⁵.

Sytuacje opisane i podkreślone przez ekspertów o różnej specjalizacji są postrzegane i uważane za ważne przez dużą część włoskiej populacji, o czym świadczą dane z badań, które przedstawiamy poniżej. Mamy jednak powody, by sądzić, że podzielają je w równym stopniu populacje wszystkich krajów europejskich, w szczególności kraje i społeczności edukacyjne zaangażowane w ten projekt.

---

¹⁵ tamże

Kolejne opiniotwórcze źródło¹⁶ zwraca uwagę, że „rozbieżności edukacyjne bardzo często zależą od **stanu wyjściowego**. Dla zbyt wielu młodych ludzi wybór zdaje się ograniczony, o wielu aspektach decydują **miejsce urodzenia, miejsce zamieszkania i kondycja społeczna rodziny**. Pochodzenie społeczne i rodzinne oraz perspektywy terytorium wpływają na poziom osiągniętych w szkole wyników i na przedwczesne kończenie nauki. Niestety, kryzys Covid może bardzo negatywnie oddziaływać na te czynniki. W ostatnich miesiącach mogliśmy zaobserwować głębokie nierówności między rodzinami w zdolności przystosowania się do rytmów i stylu życia narzuconych przez pandemię”.

Przedsiębiorstwo społeczne *Con i Bambini* zwraca uwagę, że wśród uczniów ostatnich klas szkoły

¹⁶ <https://www.openpolis.it/esercizi/adolescenza-diritto-sendere-proprio-futuro/>

podstawowej (czyli w ostatnim roku przed wyborem szkoły ponadpodstawowej) można zaobserwować rozbieżność wynikającą z różnic społecznych. Uczniowie pochodzący z rodzin o wysokim statusie społeczno-ekonomiczno-kulturowym, osiągają dobre lub doskonałe wyniki w 54% przypadków. Natomiast ich rówieśnicy z rodzin o niższym statusie w 54% przypadków osiągają wyniki niezadowolające¹⁷.

Z powyższych danych wynika, że pochodzenie z rodziny o niższym statusie społecznym niemal zawsze implikuje większe trudności w nauce szkolnej. Dane dotyczące przedwczesnego kończenia nauki ukazują, że dwie trzecie dzieci, których oboje rodzice nie ukończyło szkoły średniej, również jej nie kończy¹⁸.

Głównym zagrożeniem dla przyszłych perspektyw nastolatka jest ukończenie szkoły średniej bez uzyskania adekwatnego poziomu wykształcenia. Ryzyko to jest dużo bardziej konkretne w takich szkołach, gdzie oferta edukacyjna znajduje trudności realizacji ze względu na dużą mobilność nauczycieli, wysoką liczbę uczniów w klasie, klas skupiających uczniów w różnym wieku, zbyt małych szkół w stosunku do ilości uczniów¹⁹.

---

¹⁷ patrz uwaga 4

¹⁸ tamże

¹⁹ patrz uwaga 4

We Włoszech młodzi ludzie niepracujący i nieuczący się, najczęściej zamieszkują na obszarach znajdujących się w niekorzystnej sytuacji społecznej i ekonomicznej. **Rezultatem nieprzychylnego położenia jest porzucanie szkoły przez 25,2 procent młodych ludzi.**

Również w przypadku młodzieży nieposiadającej obywatelstwa włoskiego ryzyko ubóstwa edukacyjnego jest bardzo wysokie. Wynika to przede wszystkim z trudności wdrożenia tych uczniów do niektórych szkół ponadpodstawowych o określonych kierunkach nauczania, co skutkuje przedwczesnym porzucaniem nauki.

Pandemia we Włoszech uwydatniła również inne dysproporcje. Ponad 20% rodzin z co najmniej trojgiem dzieci żyje w skrajnym ubóstwie, a 42% młodych osób dzieli małe mieszkania z innymi członkami wieloosobowych rodzin. Podczas obostrzeń pandemicznych trudne warunki mieszkaniowe i ograniczone powierzchnie lokali wpływały niekorzystnie na przyswajanie nauki w zajęciach prowadzonych na odległość, czy to z powodu braku wyłącznej przestrzeni umożliwiającej odpowiednie uczestniczenie w lekcjach online, czy też z braku urządzeń lub dostępu do sieci.

Sytuacja ta wzbudza niepokój i może prowadzić do zniechęcenia również nauczycieli i innych pracowników szkolnych, zwłaszcza gdy uświadomimy sobie, że katastrofalne skutki pandemii nie zakończą się w dniu, w którym wszyscy będziemy zaszczepieni.

Nie można pominąć również innego aspektu ubóstwa edukacyjnego, niezwiązanego bezpośrednio z pandemią, dotyczącego młodych ludzi z opóźnieniami edukacyjnymi, żyjącymi w rodzinnych warunkach komfortu, w każdym razie nieodczuwających problemów ubóstwa. Często w takich przypadkach pracujący rodzice nie poświęcają wystarczająco dużo czasu swoim dzieciom. Brak autentycznego kontaktu z rodzicami, troski i uwagi odczuwają dzieci w każdym wieku, również nastolatki, w których rozbudza się szczególna potrzeba wolności, niekiedy skutkująca zaniedbaniami w nauce. Ryzyko porzucania nauki szkolnej jest tym większe, im większe są złudzenia rodziców dorastającej młodzieży, przeświadczonych o osiągniętej dojrzałości ich dziecka i jego zdolności do podejmowania odpowiedzialnych decyzji oraz radzenia sobie bez ich pomocy.

Biorąc pod uwagę ogrom i różnorodność omówionych pokrótce problematycznych obszarów ubóstwa edukacyjnego, pragniemy przedstawić kilka przykładów możliwości zastosowania analizy grafologicznej w identyfikacji tych problemów i jej ewentualnym wykorzystaniu w pracy nauczycielskiej. Przykłady zostały zaczerpnięte z dorobku

Międzynarodowego Instytutu Grafologicznego im. G. Morettiego w Urbino, uzyskanego z badań poprzecznych i podłużnych²⁰ pisma dzieci i młodzieży z uwzględnieniem zmian w grafizmie podczas procesów rozwojowych i zmian behawioralnych. Dwa proponowane przykłady odnoszą się do analizy pisma młodych ludzi dzielących pochodzących z podobnych środowisk, lecz o zróżnicowanych warunkach egzystencjalnych. Badania grafizmów prowadzone w okresie czterech lat pozwalają na śledzenie ich rozwoju i porównywania ich z rozwojem grafizmu.

Dla przybliżenia zastosowanej metody zostały zaproponowane objaśnienia dla niektórych podstawowych znaków grafologicznych, pozwalające na lepsze zrozumienie ich znaczenia i ich zastosowania.

Należy podkreślić, że podobnie jak w omówionych poprzednio przykładach, pierwszym i głównym celem analizy grafologicznej jest poszukiwanie pozytywnych zasobów intelektualnych i relacyjnych osoby, stanowiących swoiste podłoże i siłę sprawczą w pokonywaniu wyłonionych z analizy ograniczeń. Takie podejście nie tylko ma ogromne znaczenie etyczne ze względu na potrzebę szacunku każdego człowieka, ale również praktyczne, gdyż pozwala na wskazanie punktów zaczepienia w pracy edukacyjnej

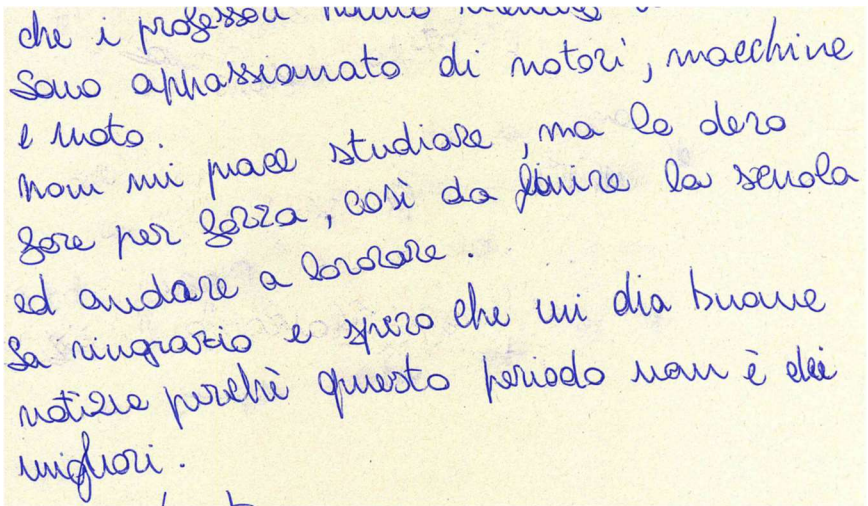
---

²⁰ Obejmujący okres 4 lat.

dążącej do wspierania osoby (dziecka, nastolatka, ale również dorosłego) w pracy nad sobą.

Przypadek pierwszy

M16

che i professori non hanno
Sono appassionato di motori, macchine
e moto.
Non mi piace studiare, ma lo devo
fare per forza, così da finire la scuola
ed andare a lavorare.
Se ringrazio e spero che mi dia buone
notizie perché questo periodo non è dei
migliori.

Cechy ogólne: zdolności adaptacyjne, łagodność, pragmatyczność.

Predyspozycje: dobre predyspozycje do pracy fizycznej, witalność, wytrzymałość fizyczna.

Skłonności: sprawianie dobrego wrażenia, wyróżnianie się w grupie, niska skłonność do poświęceń.

Temperamenty: przewaga *Oczekiwania*, znaczny stopień *Uległości*. Niższe stopnie temperamentów *Oporu* i *Ataku*.

Stan aktualny

Chłopiec zagrożony ubóstwem edukacyjnym, z przyczyn niewynikających ze złych warunków ekonomicznych czy zaniedbania rodziców, lecz z postawy będącej następstwem jego skłonności.

Plastyczność charakteru i chęć nawiązywania relacji wyodrębnione z analizy pisma stanowią cechy istotne w rozwoju psychospołecznym chłopca, dodatkowym atutem jest umiejętność nieprzypisywania sobie winy za ewentualne nieporozumienia. Chłopiec nie przejmuje się drobiazgami i nie dramatyzuje, jeśli sprawy nie postępują zgodnie z jego oczekiwaniami. (Przeważająca krzywoliniowość pisma przy jednoczesnym ciężkim i „miękkim” nacisku)

Innymi, aczkolwiek mniej pozytywnymi cechami są tendencja do robienia tylko tego, co niezbędne, brak entuzjazmu dla działań, szybkie zniechęcenia i uleganie lenistwu. Skłonność do życia z dnia na dzień sprawia brak zainteresowania chłopca własną przyszłością, tym bardziej wyznaczeniem jakiegoś projektu życiowego (kontekst graficzny niereaktywny, „leniwy”, przewaga *Oczekiwania* i *Uległości*).

Ogólnie rzecz biorąc, chłopiec dysponuje dobrym zasobem intelektualnym i dobrą zdolnością rozumienia, włącznie z nauką w szkole, chociaż potencjał ten wykorzystuje wyłącznie w sytuacjach

budzących jego zainteresowanie. To wszystko, co nie wzbudza jego zainteresowania, nie pozostawia trwałych śladów w jego pamięci. Ograniczenia te nie wynikają z przyczyn braku inteligencji, lecz ze stanów psychicznych powodujących dosyć częste wahania stanów rozproszenia lub niedostatku uwagi, co skutkuje niestałością w działaniu.

Tego typu zachowania zaburzają tok myślenia, powodując także zachowania nielinearne i niespójne (brak precyzyjności i ciągłości pisma na linii podstawowej, brak jednolitego ukierunkowania osi liter), utrudniając dostosowywanie się do poszczególnych sytuacji, bez jasnej odpowiedzi, co robić i w jakim kierunku podążać.

Możliwe perspektywy

Jak już wspomnieliśmy, zasadą (naukową i etyczną) grafologii jest wyodrębnienie cech pozytywnych w analizie osobowości na podstawie pisma, a zadaniem grafologa, zwłaszcza w odniesieniu do wieku rozwojowego, jest wyłonienie zasobów młodego człowieka, istotnych w pokonywaniu jego ewentualnych ograniczeń, opóźnień i zniechęceń.

Należy podkreślić istotną predyspozycję chłopca, szczególnie ważną dla jego rozwoju i jego przyszłości, jaką jest dążenie do konkretności i czerpanie z doświadczeń traktowanych przez niego jako

szczególną szkołę życia, pozwalających mu na stopniowe uzyskiwanie pewności siebie. Można zatem przypuszczać, że te cechy pozwolą mu na stopniowe uświadamianie sobie własnego potencjału, jaki będzie mógł wykorzystywać w konkretnych, właściwych wyborach.

Nie można wymagać od niego znaczących zmian w zakresie zaradności i dynamiki, ponieważ do jego natury należy ociąganie się i ograniczanie się do wykonywania koniecznych czynności, niczym w pragnieniu zatrzymania przemijających praw dzieciństwa z jego wygodami wraz z należną każdemu dziecku ochroną (zwłaszcza matczyną - bardzo wąski lewy margines).

Pomimo swoistego „zakotwiczenia” w wygodach dzieciństwa i trudności z tego wynikających, potrzeba konkretności i uprzywilejowanie dla prac techniczno-ręcznych mogą stanowić dla chłopca istotny bodziec do zmian na jego drodze rozwojowej i mogą być przenoszone stopniowo na płaszczyznę samodzielności zawodowej. Przestrzeganie narzuconego rytmu pracy i skuteczność podejmowanych działań będą przenikać w obszar życia osobistego chłopca, wpływając pozytywnie na rozwój umiejętności organizacji, odpowiedzialności i zaradności.

Podczas tego procesu należy zapewnić chłopcu wsparcie przede wszystkim afektywne, uczucia i emocje bowiem stanowią istotny czynnik pobudzający

do pracy nad sobą w rozwoju osobistym, przeważając nad aktami woli. Życzliwość, zaufanie i cierpliwość nauczycieli odniosą większy skutek, niż systemy wychowawcze oparte na surowości i nakazach.

Chłopiec jest bardziej zainteresowany zajęciami praktycznymi, materialnymi, niż teoretycznymi czy pojęciowymi. Przyswajanie wiedzy teoretycznej nie jest w stanie dostarczyć mu takiej samej przyjemności, co posługiwanie się narzędziami. Próby i eksperymenty mogą stanowić dla niego początek poszukiwania pewnych wyjaśnień również w lekturze, aczkolwiek odwrotny proces, czyli czerpanie bodźców do działania z tekstów teoretycznych, jest raczej niemożliwy.

M20 (ewolucja M16)

per più
18:00.

In tutta questa scrittura, cioè il corsivo è la scrittura che uso meno di tutte, quindi ora lo scriverò un po' di meno con la scrittura che uso più spesso.

Buongiorno, mi chiamo Diego Santarini ed ho 20 ANNI. Come tu ho fatto prima lavoro in fabbrica, ma, quando ho del tempo uso essere con i miei amici, Davide e Roberto.

IN QUESTO PERIODO, CON IL FATTO DI QUESTA PANDEMI, CHE NON TI PERMETTE DI USARE, HO COMINCIATO A GIOCARE AN UN GIOCO PER IL COMPUTER

Stan aktualny

Po upływie czterech lat od pierwszej analizy grafologicznej (M16 Moduł 3) podjęto decyzję o przeprowadzeniu kolejnej na uaktualnionych próbkach graficznych, w celu obserwacji ewentualnych zmian w piśmie wskazujących na zmiany w rozwoju chłopca.

Ponieważ wśród dostępnych próbek pisma obecne były jedynie te wykonane kilka lat wcześniej, zwrócono się do autora dotychczasowych grafizmów

z prośbą o wykonanie dodatkowych, uaktualnionych zapisów. Należy podkreślić, że młody mężczyzna z chęcią i zainteresowaniem przystąpił do wykonania następnych grafizmów, dostarczając je do ekipy badawczej w przeciagu doby. Wśród nich przeważały zapisy wykonane wielkimi literami. Taki sposób pisania był preferowany przez mężczyznę. Na wyraźną prośbę wykonał on również kilka próbek pismem normalnym (zawierającym duże i małe litery), ponieważ analiza takiego pisma daje możliwość uzyskania większej ilości informacji o osobie piszącej.

Wstępne badania grafologiczne pozwoliły na wyłonienie wielu cech graficznych niezmiennych w stosunku do analizy wykonanej cztery lata wcześniej. Cechy te odnosiły się do predyspozycji i temperamentów, co wskazywało na poprawność ostatniej analizy, gdyż stanowią one podstawę każdej osobowości.

Zmiany zachodzące w piśmie mogą dotyczyć umiejętności, bowiem są one rezultatem nauki i praktyki.

Analiza pisma (z jednoczesną weryfikacją rzeczywistości) pozwala na stwierdzenie, że w ciągu 4 ostatnich lat chłopiec dokonał dobrej pracy nad sobą, nabywając podstawowe umiejętności życiowe. W praktyce aspekt ten jest obserwowalny nie tyle przez grafologa, ile przez pracodawcę, przyjaciół,

krewnych, chociaż również przez przypadkowych, lecz uważnych obserwatorów.

Grafolog jednak może skupić się na analizie bardzo interesujących aspektów pozwalających na zrozumienie sposobu wykorzystania przez młodego człowieka własnych zasobów na drodze rozwojowej, osiągniętego ogólnego rozwoju oraz samooceny, koniecznej w kształtowaniu własnej wartości oraz przyszłych perspektyw.

Ogólnie, osiągnięty przez młodego mężczyznę postęp jest dosyć zadowalający. Jednocześnie można stwierdzić, że nie wykorzystał on całkowicie własnej witalności do optymalnego rozwoju. Z pewnością chłopiec miał okazje do aktywności, nie robił z nich jednak użytku, co wpłynęło na niski rozwój czynników pozwalających na uzyskiwanie satysfakcji z osiągnięć osobistych i zawodowych. W analizie pisma wskazują na to mało rozwinięte aspekty samoorganizacji, zrównoważonego sposobu postępowania i ogólnej aktywności.

Z drugiej strony pewne zmiany w cechach pisma wskazują na wzrost ambicji, które jednak nie są proporcjonalne do faktycznie osiągniętego rozwoju, co obserwuje się w bardziej regularnym, stałym i wstępującym kierunku linii podstawowej oraz we wzroście liter powyżej średnią rozmiaru. Obie charakterystyki, szczególnie pierwsza, są grafologicznymi znakami ambicji, której powinny

towarzyszyć efektywne zasoby i rozwój, a który jednak nie nastąpił w sposób zadowalający.

Możliwe perspektywy

W celu uzyskania optymalnych wyników rozwoju konieczne jest uwzględnienie przez młodego człowieka niektórych elementów wspomagających rozwój osobisty w każdym wieku, zwłaszcza w fazie wstępowania w dorosłość.

Pierwszym istotnym warunkiem, który może okazać się najtrudniejszym do realizacji, jest pokonanie skłonności do wygod i przejście do obszaru inicjatywy i pracowitości. Mężczyzna przeniósł z dzieciństwa pewne skłonności, jak np. uleganie warunkom wygody, w oczekiwaniu na przebieg wydarzeń, na co istotny wpływ ma struktura jego osobowości, której podstawę stanowi temperament *Oczekiwania* i *Uległości*, generujący zachowania mniej zdeterminowane, mniej surowe i mniej dynamiczne, niż można by oczekiwać od 20-letniej osoby o silnej i żywiołowej konstytucji psychofizycznej, o określonych umiejętnościach. Z pewnością brak zaangażowania, szczególnie w przypadku obecności obu wymienionych temperamentów, zależy od siły motywacji.

Motywowanie następuje w wyniku określenia jakiegoś celu i na odwrót, wyznaczenie celu implikuje

motywacje. Obranie celu stanowi istotny czynnik w uświadomieniu sobie konieczności działania w budowaniu własnej przyszłości i czerpania z niej satysfakcji. Realizowanie z determinacją celu głównego przyczyni się do wyznaczania szeregu celów drugorzędnych, które jeśli z jednej strony będą służyć stopniowemu wzmacnianiu celu głównego, z drugiej zaś pozwolą na poznanie i podejmowanie nowych aktywności, a tym samym na weryfikację własnych możliwości.

Droga rozwoju i samodoskonalenia wymaga również przekroczenia wymiaru bezpieczeństwa ekonomicznego i przeniknięcia w obszar przyjaźni, hobby, uczucia, miłości. Jasność umysłu (rozumienie i kierowanie własnym życiem) oraz zaspokojenie emocjonalno-uczuciowe (właściwe cieszenie się życiem) są niezbędnymi elementami w realizowaniu planu życiowego i spełnienia. Sukces będzie zależał od celu i przekonania (motywacji), z jakim będzie się do niego dążyło.

Niezbędne w drodze do sukcesu są wartości, jako element nadający sensu i stabilizujący życie. Pomimo iż stopień przywiązania młodego mężczyzny do czynników zapewniających bezpieczne dzieciństwo, przede wszystkim bezpieczeństwa zapewnianego przez matkę (węższy i mniej sztywny lewy margines), jest niższy niż w próbce pisma wykonanej cztery lata wcześniej, zachowuje on szacunek dla zasad przyswojonych i respektowanych w dzieciństwie.

Przeniesienie tych zasad w obszar samodzielnych i niezależnych wyborów oraz spontanicznych zachowań stanowić będzie o osiągnięciu istotnego stopnia dojrzałości.

Miłość do matki pozostaje wartością niezbędną, aczkolwiek należy ją odróżnić od wszystkich innych istotnych w zdobyciu osobistej autonomii i budowaniu własnej przyszłości.

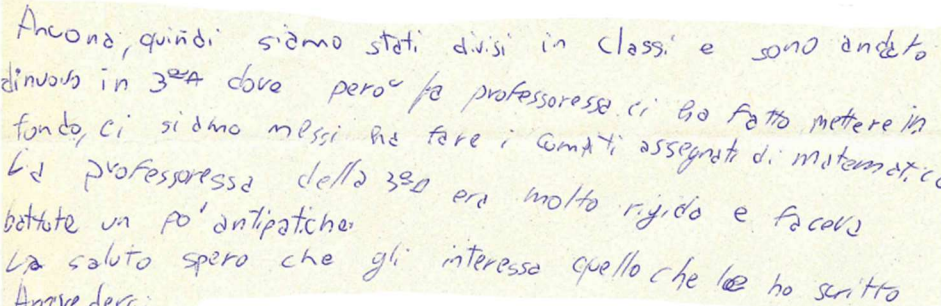
Postać ojca (*rozważana jako symbol przyszłości i perspektywy*) stanowi dla niego ważne, lecz niepriorytetowe znaczenie. Można powiedzieć, że młody mężczyzna uznaje autorytet ojca, lecz nie stanowi on dla niego wyraźnego punktu odniesienia i nie odczuwa potrzeby podążania jego śladami. W wieku dwudziestu lat słuszne jest podążanie własną drogą, aczkolwiek mężczyźnie brakuje na tej drodze przekonania i entuzjazmu. Rola ojca w tej sytuacji może być bardzo znacząca przez wspieranie i dodawanie zapału synowi.

Praca nad sobą będzie tym bardziej satysfakcjonująca, im bardziej będzie wzbogacana nie tylko doświadczeniami, ale także zdobywanymi umiejętnościami. Umiejętności praktyczne, będące mocną stroną mężczyzny, powinny być rozwijane również w odniesieniu do nowej wiedzy teoretycznej, gdyż pozytywny związek między nauką i praktyką pozwala na nadawanie głębszego sensu rzeczom, lecz przede wszystkim wartościom, którymi się człowiek kieruje. Czynniki te stanowią warunek w wypełnianiu

istniejącej luki w ambitnym nakreślaniu planów a tym samym w dowartościowaniu samego siebie, stając się same w sobie motywacją i generując entuzjazm w działaniu.

PRZYPADEK DRUGI

M13

Ancona, quindi siamo stati divisi in classi e sono andato
dinuovo in 3ra dove però la professoressa ci ha fatto mettere in
fondo, ci siamo messi a fare i compiti assegnati di matematica
La professoressa della 3ra era molto rigida e faceva
battute un po' antipatiche.
La saluto spero che gli interessi quello che le ho scritto
Amvredera.

Cechy ogólne: wrażliwość, emocjonalność, delikatność, niezdecydowanie. Dobry potencjał intelektualny.

Predyspozycje: do obserwacji, pogłębiania i rozumowania, przywiązywania wagi (nawet nadto) do szczegółów.

Skłonności: pragnienie zrozumienia, poszukiwanie wsparcia, poleganie na wyuczonych zasadach

behawioralnych, pobudzenie przy każdym nacisku z zewnątrz i internalizacja bodźców.

Temperamenty: dominacja *Oczekiwania*, *Uległość-Atak*, niedobór *Oporu*.

Stan aktualny

Autora zapisu charakteryzuje duże bogactwo wewnętrzne, na co wpływa nie tylko wysoka wrażliwość, lecz również potrzeba zadawania sobie pytań, dokładnej obserwacji i oceny. Podatność na emocje warunkuje jego świat wewnętrzny, implikując wątpliwości dotyczące obowiązków i przestrzegania zasad (lekki i niejednorodny nacisk, bezskuteczny wysiłek utrzymania linii podstawowej, niemal nieobecny lewy margines, wysoka zmienność pochylenia liter).

Jego wątpliwości i niepewność, również w obszarze własnego postępowania, implikują obawy i niepokój, szczególnie w sytuacjach dostarczających nowych i nieznanymi bodźców, wpływając na wzrost stanów nerwowości (nieregularne odrywanie się poszczególnych liter od linii podstawowej zapisu).

Wychowanie, jakie otrzymał, mobilizuje go do kontroli zachowań i nieokazywania niecierpliwości i impulsywności, co jednak okazuje się niezwykle trudne, nie tylko z powodu wysokiej wrażliwości i emocjonalności, ale również ze względu na

młodzieńcze popędy implikujące zmienność i nieprzewidywalność nastrojów i humorów. Narzucana samokontrola powoduje dużą utratę sił witalnych, przyczyniając się do zmęczenia, ale również do poczucia porażki przeradzającego się w apatię.

Walka między poczuciem obowiązku a młodzieńczą buntowniczością, chociaż nie pojawia się wyraźnie i nieprzerwanie, stanowi jeden z powtarzających się, codziennych dyskomfortów. Aczkolwiek wysoka wrażliwość chłopca sprawia, że ostatecznie zwycięża jego „dobroć serca”, być może pozostawiając go w poczuciu winy za zachowanie nieodpowiadające wpojonym zasadom i oczekiwaniu innych.

Istotnym zasobem na drodze rozwojowej chłopca pozwalającym na wzrost poczucia pewności, jest jego inteligencja, która jednak w obecnej sytuacji, zdaje się nie sprawdzać w sposób wystarczający. Chłopiec znajduje się w fazie próby odpowiadania sobie na wiele pytań, lecz ich różnorodność, a przede wszystkim brak właściwej organizacji myślowej, implikują niewystarczalność udzielanych sobie wyjaśnień.

Zainteresowania chłopca są wielorakie i w dużej mierze wynikają z instynktownej intuicji, nie potrafi ich jednak jeszcze odpowiednio zorganizować i rozwijać, co również wpływa na niedostatek poczucia pewności i stabilności psychicznej (obecność znaków intuicji i inwencji, bez zorganizowanego wsparcia psychicznego).

Pomimo pewnego zamętu myślowego stara się nazywać i wyrażać wszystkie swoje uczucia, zawsze intensywnie i głęboko przeżywane, potrafi nawiązywać relacje i kochać bez ograniczeń. Wyrażenie uczuć jest istotne dla zademonstrowania własnej wrażliwości, a nie ekstrawersji. Jak można przypuszczać, nie zawsze taka postawa implikuje odwzajemnienia, co może wzbudzać w nim rozczarowania i dalszą niepewność. Można domniemywać, że z czasem będzie preferował głęboką przyjaźń niewielu osób, nad innymi licznymi, lecz powierzchownymi znajomościami. Tymczasem przywiązuje większą wagę do własnych niepowodzeń, niż do właściwych działań i niestandardowych myśli i pomysłów towarzyszących mu w jego rozwoju.

Możliwe perspektywy

Chłopiec dysponuje wieloma zasobami, chociaż w dalszym ciągu zdaje się nie zdawać sprawy, w jaki sposób konstruktywnie z nich korzystać. Istotne, by skoncentrował się na niektórych cechach, które mogą okazać się przydatne w jego przyszłości. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje gorliwość i wykonywanie zadań z pasją. Chłopiec jest w stanie uczestniczyć z entuzjazmem we wszystkim, co stara się osiągnąć. Ewentualny ciężar rozczarowań jest w stanie rekompensować satysfakcją płynącą z sukcesów. Stosowanie rygorystyczności i wysokiej autokrytyki wobec samego siebie powoduje u niego

dyskomfort i niepewność, których nie jest w stanie uśmierzyć, nawet satysfakcją z dobrze wykonanej pracy i przestrzegania zasad.

Z tego względu nie powinien skupiać się na regułach i na obowiązkach do wypełnienia, lecz przede wszystkim rozważyć własne zasoby rozpościerające przed nim możliwości życia dojrzałego, pogodnego, satysfakcjonującego, ambitnego, aczkolwiek w ramach przestrzeganych zobowiązań i zasad. Ten warunek implikuje następnym, jakim jest wykształcenie w sobie zdolności wyzwiania i wykorzystywania własnego potencjału, ewoluując jednocześnie świadomość jego znaczenia w życiu społecznym. Ponadto, ufając swojej inteligencji, będzie mógł rozwinąć w sposób właściwy zmysł krytyczny, pozwalający mu na interpretację reguł, a nie na ich bezwolne przestrzeganie.

Istotne jest, by chłopiec nadał odpowiednią wartość własnej wrażliwości. Jak często bywa, wrażliwość, chociaż obiektywnie stanowi cenny zasób osobisty, może stać się powodem „kruchości”, a nawet cierpienia. Chłopiec będzie musiał nauczyć się świadomego „dozowania” wrażliwości i oceniania sytuacji, w jakich może lub nie powinien jej przejawiać, dla ochrony wewnętrznej integralności.

M16 (evolucja M13)

Organizzo la mia giornata in modo abbastanza preciso, dopo pranzo alcune volte mi riposo troppo, ed è incentrato soprattutto nello studio e nel mio allenamento che svolgo a casa.

Sono molto indeciso riguardo che cosa fare da grande, molte volte penso a dei mestieri che non rispettano il mio corso di studio superiore che sto svolgendo ~~ma~~ ^{ma} altre volte quello che sto studiando mi piace molto.

Ultimamente sono un po' impegnato perché ho preso degli impegni che voglio portare a termine nel miglior modo possibile e questo mi ha fatto capire che perdo molto tempo a rilassarmi. Non amo le perdite di tempo.

Mi piace sperimentare nuove cose, nuove abitudini che possano migliorarmi ogni giorno.

Stan aktualny

Ogólnie ewolucja chłopca przebiegła w sposób pozytywny. Pomimo ciągłego przywiązania do reguł, ale również do archetypu matki (lewy margines nie poszerzył się, w dalszym ciągu jest niemal nieobecny), zgodnie z hipotezami przedstawionymi w poprzedniej analizie, nastąpił rozwój organizacji psychicznej i metodyczności postępowania. Ten krok naprzód przyniósł również korzyści w obszarze kondycji osobistej chłopca przez zredukowanie wielu napięć powodujących niepokój i apatię oraz niepotrzebną utratę sił witalnych i kondycji psychofizycznej (zapis zostaje zrealizowany z większym opanowaniem, stabilność linii podstawowej jest niemal optymalna, rozkład liter jest wystarczająco uporządkowany, zwiększył się

minimalnie stopień nacisku i jego jednorodności, odległości międzywyrazowe i międzyliterowe są bardziej zrównoważone).

Pomimo tych zmian temperament i skłonności chłopca nie zmieniły się, lecz został zmodyfikowany sposób wykorzystywania zasobów z nich wynikających. Wrażliwość, będąca podstawowym elementem jego struktury, „krucha” i instynktowna znalazła oparcie w opanowaniu i kontroli, w rezultacie reakcja chłopca jest mniej emocjonalna i bardziej zrównoważona (pomimo iż nacisk na podłoże w dalszym ciągu jest lekki, jego konsystencja uległa zmianie, linia graficzna jest bardziej jednolita i odznacza się mniejszą obecnością cieniowania, które było widoczne w próbie pisma sporządzonego trzy lata wcześniej).

Osiągnięcie to jest istotne i stanowi decydujący krok na drodze do stabilizacji i dojrzewania, pozwala bowiem wyznaczyć granicę między wrażliwością-kruchością a dojrzałą wrażliwością; między introwersją a poufnością; między stanami niemocy w dążeniu do celu a siłą wynikającą z jego realizacji.

Oczywiste jest, że z osiągniętych postępów sam chłopiec, jak i jego rodzice, nauczyciele i wszyscy inni towarzyszący mu na drodze rozwoju, mogą być bardzo usatysfakcjonowani.

Należy wziąć pod uwagę, że niektóre ze zmian wyłonionych z analizy aktualnego zapisu mogą jeszcze nie występować ewidentnie w zachowaniu, bowiem pismo ręczne, jako najbardziej precyzyjny wyraz procesów psychofizjologicznych, jest w stanie zarejestrować każdą niewyczuwalną funkcję organizmu, a tym samym antycypować wiedzę o zmianach zachodzących w obszarze całej osobowości.

Ta cenna właściwość pisma pozwala na podkreślenie znaczenia narzędzia grafologicznego, gdyż pozwala specjalistom z wyprzedzeniem zastanowić się, jak poradzić sobie z określonym problemem, jeszcze zanim on wystąpi.

Pomimo iż w aktualnym zapisie można zaobserwować istotny rozwój w zakresie kontroli reakcji emocjonalnych, w dalszym ciągu obecne są znaki braku pewności i niskiej samooceny.

Zgodnie z zasadą grafologii Morettiego, każda litera symbolizuje piszącego. W piśmie chłopca kolejne litery znacznie różnią się od siebie rozmiarem, naciskiem, zbyt małymi odstępami. Oznacza to, że nawet jeśli chłopiec znacznie poprawił organizację i opanowanie gestu graficznego, w dalszym ciągu pogrążony jest w wątpliwościach i niejasnościach. Stany te są podłożem niepokoju i wymagają kontynuowania pracy nad sobą.

Możliwe perspektywy

Zasadniczą kwestią jest relacja z samym sobą, zwłaszcza że (choć już z mniejszą intensywnością) chłopiec w dalszym ciągu ocenia siebie, osądza, żałuje popełnionych błędów, a nawet wyolbrzymia ich znaczenie. Oznacza to, że pomimo iż jego skłonność do surowej samooceny zmniejszyła się, to jednak nie została ona całkowicie wyeliminowana. Z tego powodu niekiedy odczuwa potrzebę odizolowania się od innych, kierowany niepokojem, że raczej obciąża, niż wzbogaca własne środowisko.

Koniecznym i podstawowym celem jest dążenie do stabilizacji poczucia własnej wartości. Autor zapisu ma wszelkie powody, by wierzyć w siebie i w swój potencjał, odznacza się bowiem bystrą inteligencją i jak na jego wiek jest ona dobrze zorganizowana. Zaufanie własnym zasobom umysłowym jest warunkiem czerpania satysfakcji począwszy od szkoły. Chłopiec odznacza się zdolnościami głębokiej obserwacji, co pozwala mu na zdobywanie bogactwa informacji i wiedzy pozwalającej mu na rozwój nowych zainteresowań, przede wszystkim w nauce.

Uzyskaną wiedzę stara się łączyć i przetwarzać z wielorakimi elementami, zagłębiając się w poszukiwanie sensu wszystkiego i odpowiedzi na ciągle powstające pytania. Te zachodzące procesy stanowią decydujący krok w kierunku ostatecznego rozwoju intelektualnego i dojrzałego zmysłu krytycznego. Potrzebna jest rozwaga i rozdzielenie

obserwowanych zjawisk na bardziej i mniej istotne, aby aktualne poszukiwania wynikające z potrzeby dogłębnego poznania nie przeważały nad istotą tych zjawisk, przeobrażając się w obsesję. Jeśli z jednej strony poszukiwanie odpowiedzi jest wyrazem pozytywnego rozwoju natury ludzkiej, z drugiej stanowią ryzyka przekształcenia się w swoiste „manie poszukiwawcze” i uwikłanie w niekończące się rozróżnienia i spostrzeżenia, niosąc nawet ryzyko zahamowania lub przynajmniej osłabienia mechanizmów umysłu, z sukcesywnym wzrostem niepokoju.

Osoby wspierające chłopca w jego rozwoju, przede wszystkim rodzina i nauczyciele, powinny skupić się na rozwijaniu jego pewności siebie i przekonania o jego zaletach cennych na drodze do dorosłości, godnych uwagi i uznania.

Zdolnościom umysłowym chłopca towarzyszy pewna wrażliwość emocjonalna, a przede wszystkim pragnienie miłości. Niektóre znaki w piśmie wskazują na jego wysoką otwartość, co może przekładać się na zbyt wysoką przystępność w kwestiach uczuć, a szczególnie seksualności. Znaki graficzne wyrażające ten wpływ (*otwarcie u szczytów, czyli niedomykanie liter „o” i pochodnych*) występują dość często w piśmie ręcznym młodzieży, dlatego wymagają uwagi i obserwacji, bez wzbudzania niepotrzebnego niepokoju. W przypadku wysokiej wrażliwości cechującej chłopca, ze strony dorosłych nie powinno

zabraknąć dyskretnej czujności na przeżywane przez niego stany uczuciowe i emocjonalne.

BIBLIOGRAFIA

CADAMURO A. (2004), *Stili cognitivi e stili di apprendimento*, Roma, Carocci.

CIAMBRONE R., FUSACCHIA G., (2016), *I BES - Come e cosa fare*, Firenze, Ed. Giunti EDU.

CONFICONI I. (2013), *I tratti della personalità. Considerazioni psicologiche e indici grafologici*, Urbino, Libreria Moretti.

CONFICONI I (2018), *Tecnica dell'analisi grafologica. La metodologia morettiana*, Roma, Epsylon Editrice.

CRISTOFANELLI P. (2005), *La tua scrittura il tuo carattere. Elementi di grafologia*, Milano, Edizioni Paoline.

CRISTOFANELLI P. (2015), *Segni del vissuto. Meccanismi di difesa e richieste di aiuto nelle grafie di adolescenti*, Urbino, Libreria Moretti.

CRISTOFANELLI P., LENA S. (red.) (2003), *DisGRAFIE. Esame, prevenzione, rieducazione*, Urbino, Libreria Moretti.

CRISTOFANELLI P., LENA S. (2002), *Grafologia ed età evolutiva*, Brescia, Ed. La Scuola.

DE BENI R., MOÈ A. (2000), *Motivazione e apprendimento*, Bologna, Il Mulino.

GALEAZZI, PALAFERRI, GIACOMETTI (1990), *Guida alla grafologia*, Firenze, Ed. Sansoni.

GAVAZZI-ELOY Adeline (2020), *Insegnare il piacere di scrivere a mano. Sfide, difficoltà, recupero*, Roma, Epsilon Editrice.

GUAITOLI A.R. (2015), *Accogliere la fatica di crescere seguendo la traccia del segno grafico*, Roma, Epsilon Editrice.

LENA S. (2006), *L'attività grafica in età evolutiva. Esame, ricerche, prospettive*, Urbino, Libreria Moretti.

MORETTI G. (2002), *Trattato di grafologia*, Padova, Ed. Messaggero.

PALAFERRI N. (2017), *Dizionario grafologico morettiano*, Urbino, Libreria Moretti.

PALAFERRI N. (2011), *L'indagine grafologica e il metodo morettiano*, Padova, Ed. Messaggero.

PARCC (2011), *Panel di aggiornamento e revisione della Consensus conference DSA (2007), Raccomandazioni cliniche sui DSA, Documento di intesa*, www.lineeguidadsa.it.

STELLA G., GRANDI L. (2016), *Come leggere la dislessia e i DSA*, Firenze, Ed. Giunti EDU.

TORBIDONI L., ZANIN L. (2019), *Grafologia. Testo teorico - pratico*, Brescia, Scholé editrice Morcelliana.

VIO C., LO PRESTI G. (2014), *Diagnosi dei disturbi evolutivi. Modelli, criteri diagnostici e casi clinici*, Trento, Erickson.

ZAŁĄCZNIK 1

TESTY KOŃCOWE

WPROWADZENIE DO TESTÓW KOŃCOWYCH

1. Kartka papieru dla osoby piszącej przedstawia, według teorii grafologicznej:

- A. Drugą osobę, której można powierzyć własne myśli
- B. Symboliczne własne środowisko
- C. Tylko kartkę papieru
- D. Własną nieświadomość

2. Zgodnie z symboliką przestrzenną Pulvera, który z następujących wektorów można kojarzyć z archetypem matki?

- A. Prawy wektor
- B. Górny wektor
- C. Lewy wektor
- D. Z tą koncepcją nie jest związany żaden wektor

3. Przestrzeń pozostawiona między jedną literą a drugą informuje o:

- A. Skłonnościach osoby piszącej do otwartości na innych i predyspozycjach do uczenia się
- B. Umiejętności rozumowania i zmysłu krytycznego osoby piszącej
- C. Poziomie szczęścia i dobrego humoru osoby piszącej
- D. Wieku osoby piszącej

4. Jednym z najważniejszych aspektów pisma, jaki należy wyłonić w analizie grafologicznej jest:

- A. Poziom piękna form graficznych
- B. Poziom i rodzaj ruchu, który go charakteryzuje
- C. Zrozumienie zapisanej treści
- D. Pochodzenie geograficzne osoby piszącej

5. Pismo odręczne z dominacją kątów mniej lub bardziej ostrych, szczególnie w częściach górnych i dolnych liter jest wyrazem:

- A. Poczucia uległości, bezradności i nieśmiałości piszącego
- B. Zdolności adaptacyjnych i akceptacji
- C. Tendencji do reagowania, sprzeciwiania się i podejmowania inicjatywy
- D. Pragnienia bliskości innego, angażowania się i dodawania zapału innym

6. Można powiedzieć, że pismo o małym rozmiarze:

- A. Należy do osoby ekstrawertycznej
- B. Należy do kobiety
- C. Należy do osoby introwertycznej
- D. Zdecydowanie nie należy do osoby starszej

Odpowiedzi: 1B; 2C; 3A; 4B; 5C; 6C.

TEST DO MODUŁU 1

1. Pismo:

- A. Nigdy się nie zmienia.
- B. Zmienia się wraz z rozwojem i ewolucją osoby, w naszym przypadku dziecka i nastolatka.
- C. Zmienia się dopiero w wieku dorosłym.
- D. Zmienia się tylko w przypadku zdarzeń traumatycznych.

2. Do czego konkretnie odnosi się podejście psychoterapeuty Carla Rogersa?

- A. Do psychologii poznawczej
- B. Do relacji pomocy
- C. Do behawioryzmu
- D. Do psychologii wychowawczej

3. Uczenie się jest procesem psychicznym, który wymaga:

- A. Wyłącznie zachowań relacyjnych
- B. Głównie zdolności fizycznych jednostki
- C. Wszystkich zasobów psychicznych jednostki
- D. Wyłączonego zaangażowania emocjonalnego / uczuciowego

4. Jakimi terminami G. Moretti odnosi się do tego, co dziś nazywamy stylami poznawczymi i uczenia się?

- A. Predyspozycje i skłonności
- B. Zdolności i wartości
- C. Rozum i temperament
- D. Inteligencja i uczucie

5. Ile temperamentów istnieje według teorii G. Morettiego?

- A. 3
- B. 2
- C. 5
- D. 4

6. Co wyraża temperament Ataku według grafologii G. Morettiego?

- A. Izolację
- B. Maksymalną spontaniczność
- C. Rygoryzm
- D. Apatię

Odpowiedzi: 1B; 2B; 3C; 4A; 5D; 6B.

TEST DO MODUŁU 2

1. Zastosowanie grafologii może:

- A. Pomóc nauczycielom w identyfikacji specyficznych potrzeb edukacyjnych indywidualnego dziecka
- B. Objąć terapią i wyleczyć każdy rodzaj specjalnych zaburzeń uczenia się
- C. Dokonać dokładnej diagnozy każdego typu specjalnych zaburzeń uczenia się
- D. Bardzo niewiele w sytuacjach dyskomfortu i trudności

2. Obserwacja grafologiczna pozwala na:

- A. Rozwiązanie obecnych problemów społeczno-ekonomicznych
- B. Wyłonienie aspektów negatywnych w rozwoju osobowości dziecka w celu podjęcia kategorycznych kroków wyeliminowania uczniów sprawiających trudności w szkole
- C. Antycypowanie działań skierowanych na pomoc dziecku przez identyfikację grafologiczną znaków dyskomfortu i trudności, które jeszcze się nie są obserwowalne na zewnątrz
- D. Niewielkie możliwości interpretacji ze względu na ograniczenia precyzji ruchowej w piśmie

3. Prawidłowy przymiotnik opisujący dyscyplinę grafologiczną to:

- A. Sztywna
- B. Elastyczna
- C. Niejednoznaczna
- D. Ezoteryczna

4. W zakresie pisma przejawiającego ewidentne trudności realizowania ruchu graficznego grafologia:

- A. Jest w stanie szczegółowo opisać każdy aspekt psychoosobowy niezależnie od stopnia trudności realizowania ruchu graficznego
- B. Jest w stanie identyfikować problemy grafomotoryczne i wyjść z pomocą piszącemu w celu poprawienia czytelności jego pisma w ramach indywidualnej terapii reedukacji pisma
- C. Jest zupełnie bezsilna
- D. Zwykle nie interesuje się trudnościami grafomotorycznymi i nie prowadzi terapii reedukacji pisma.

5. W przypadku przypuszczenia u ucznia jakichś trudności, ewentualnie potwierdzonych w jego piśmie, nauczyciel powinien:

- A. Przystąpić samodzielnie do „diagnozy” grafologicznej
- B. Nie przejmować się aspektami pisma i polegać tylko na innych aspektach behawioralnych
- C. Skonsultować sytuację z grafologiem dostarczając mu własnych informacji z obserwacji ucznia oraz ewentualnie z innymi specjalistami
- D. Nie robić nic, trudności mijają same.

6. Gdy w piśmie ucznia zostanie wyłonią przewaga temperamentu Uległości, indywidualne działania edukacyjne powinny zmierzać do:

- A. Nakłaniania ucznia do większej uległości i uступliwości
- B. Pomagania mu w moderowaniu jego nadmiernej reaktywności
- C. Zachęcania go do ograniczania nadmiernej autonomii i zaradności
- D. Stymulowania go do samodzielności i reagowania, rozwijania niezależności i przedsiębiorczości.

Odpowiedzi: 1A; 2C; 3B; 4B; 5C; 6D.

TEST DO MODUŁU 3

1. *Dewiacja i ubóstwo edukacyjne to dwa zjawiska:*

A. Całkiem niezależne

B. Wzajemne połączone i to dewiacja w przeważającym stopniu wpływa na początkowanie ubóstwa

edukacyjnego

C. Wzajemne połączone i to ubóstwo edukacyjne w przeważającym stopniu wpływa na początkowanie dewiacji

P. Których znaczny wzrost odnotowano w okresie pandemii Covid-19

2. Według sondażu przedsiębiorstwa społecznego „Con i Bambini” jednym z głównych problemów potęgowanych przez sytuację kryzysową związaną z Covid-19, jest:

A. Redukcja bodźców pochodzących ze środowiska pozaszkolnego

B. Zaniedbanie stanu zdrowia

C. Nadmiar digitalizacji

D. Wykluczenie najwrażliwszych jednostek

3. Dzieci z rodzin o mniejszych szansach

- A. Mają łatwy dostęp do pomocy ekonomicznej
- B. Znajdują się w sytuacji mniej korzystnej od innych rówieśników, co często wpływa na trudności w uczeniu się skutkujące porzucaniem nauki szkolnej.
- C. Mają większe szanse na kontynuowanie nauki szkolnej.
- D. Są częściej predestynowane do przyjmowania zachowań dewiacyjnych.

4. Dążeniem grafologii we wspieraniu osoby jest (wybrać najwłaściwszą odpowiedź)

- A. Podkreślanie wad i ograniczeń osoby, by ochronić ją przed fałszywymi złudzeniami.
- B. Podkreślanie zalet i zasobów osoby minimalizując jej ograniczenia, by ochronić ją przed poczuciem rozczarowania i przygnębienia.
- C. Wyodrębnianie pozytywnych zasobów jednostki, które mogłyby pomóc jej w pokonywaniu własnych ograniczeń.
- D. Sposób przekazywania wyników analizy nie ma szczególnego znaczenia.

5. Ubóstwo edukacyjne:

- A. Jest związane wyłącznie z warunkami rzeczywistego ubóstwa
- B. Jest to wyłączna prerogatywa zamożnych rodzin
- C. Nie występuje w krajach objętych projektem HALO
- D. Jest to zjawisko możliwe również w zamożnych rodzinach.

6. Podłużne badanie grafizmu (przykłady takich badań zostały zaproponowane w podręczniku) oznacza:

- A. Badania pisma sporządzonego na arkuszu A4
- B. Badanie kilku próbek pisma sporządzonych w tym samym okresie
- C. Badania pisma pochodzącego z obszarów pozaeuropejskich
- D. Badania zapisów tej samej osoby sporządzonych w długim przedziale czasowym

Odpowiedzi: 1C; 2D; 3B; 4C; 5D; 6D.

ZAŁĄCZNIK 2

PRZYKŁADY ANALIZ GRAFOLOGICZNYCH

ANALIZA OSOBOWOŚCI I PREDYSPOZYCJI

NA PODSTAWIE GRAFIZMU DZIEWCZYNI, lat

Come stai?
 Io bene.
 Spero che tu e la tua famiglia
 mi veniate a trovare.
 Tuo fratello è guarito alle
 gambe?
 Com'è il tempo da te?
 Da me c'è il sole che splende
 come voi a scuola?
 Io bene in quasi tutte in quel
 che vado meglio che preferisco
 francese.

Tanti saluti alla tua

Znaki grafologiczne (*n.t.* wg metodologii G. Morettiego): Przewaga *nierówności niemetodycznej* nad *metodyczną*, *Płynna* 7/10, *Szerokość literowa* 6/10, *Szerokość międzyliterowa* niejednorodna o średniej 4/10, *międzywyrazowa* 3/10, Niejednorodność *Pochyłości*, *Podskakująca* (odrywanie się liter od linii podstawowej) 5/10, *Wysoka okragła*, *Gesty przemijające wyrzuconej*, *niedbałości* i *mitomianii*. Brak możliwości oceny stopnia utrzymania *linii podstawowej* ze względu na zapis sporządzony na kartce liniowanej, aczkolwiek można przypuszczać, niski poziom znaku ze względu na obecność znaku *Podskakująca*.

Analiza próbek grafizmów pochodzących od dziewczynki umożliwiła sporządzenie „obrazu” ewoluującej osobowości, w której wyraźnie uwydatnione są istotne cechy związane z jej żywiołowością i intuicyjnością. Dziewczynce nie brakuje pewności siebie, a usposobienie ekstrawertyczne przysparza jej przyjaciół, którzy doceniają w niej witalność, która z jednej strony wyzwala w niej spontaniczność, a z drugiej utrudnia utrzymanie porządku, systematyczności i ciągłości, przede wszystkim w realizowaniu własnych zobowiązań.

W istocie wśród cech intelektualnych dziewczynki należy wymienić żywą intuicyjność i bezpośredniość

w przyswajaniu wiedzy, co ułatwia jej naukę, chociaż niekiedy utrudnia utrzymanie uwagi zwłaszcza w odniesieniu do szczegółów. Żywiołowość, z jaką przenosi uwagę z przedmiotu na przedmiot, z koncepcji na koncepcje sprawia, że jej zdolności rozumowania są tylko częściowo wykorzystywane, przede wszystkim wtedy, gdy wymaga się od niej uważnych i szczegółowych analiz, uporządkowania przyswojonej wiedzy i obserwowanych zjawisk. Trudności te mogą generować zachowania powierzchowne, a nawet nieostrożne, mogą rzutować negatywnie na konsekwentne, systematyczne i uporządkowane dążenie do celów i tworzenie wniosków.

W rzeczywistości dziewczynka miewa trudności z uporządkowaniem, rozróżnieniem i organizacją nawet własnych idei i intuicji, które z tego powodu są niemal niemożliwe do wykorzystania w praktyce. Innymi słowy, dziewczynka miewa żywe, a nawet oryginalne pomysły, bogatą i wybujałą wyobraźnię, umiejętności kojarzeniowe, chociaż nie zawsze potrafi te zasoby umiejętnie zorganizować, ukierunkować, a co za tym idzie również skutecznie wykorzystywać. Przyczyną

tego stanu rzeczy jest brak zdolności krytycznego myślenia i ogólnie spokojnej, spójnej i metodycznej rozwagi. Z tego powodu jej aktywność umysłowa poddana różnym bodźcom i chwilowym impulsom bywa mało skuteczna w uzyskiwaniu i przyswajaniu wiedzy oraz wyrabianiu opinii na temat faktów, sytuacji i ludzi.

Prawdopodobnie w szkole trudności te wpływają na pewną niechęć do przedmiotów wymagających dokładnej analizy, umiejętności spójnego i logicznego rozumowania, tworzenia wypowiedzi, silnej uwagi i koncentracji, zdolności do systematycznego, ciągłego i metodycznego przyswajania wiedzy. W szkole, szczególnie w zakresie przedmiotów ścisłych nie wystarcza sama intuicja do zrekompensowania braku uwagi niezbędnej do dogłębnych i uzasadnionych analiz problemów.

Jej swoboda i żywiołowość nie zawsze są wystarczające w rekompensowaniu braków porządku, precyzji i dbania o szczegóły zwłaszcza w naukach ścisłych, chociaż jednocześnie znacznie ułatwiają relację z przedmiotami pozwalającymi na większą swobodę w wyrażaniu siebie, poprzez wykorzystanie

umiejętności przetwarzania informacji i ożywionej komunikacji.

W sposobie realizowania zobowiązań przez dziewczynkę można dostrzec pewną niekonsekwencję, która często uniemożliwia jej zgłębianie sedna problemów, sprawiając że zadowala się tym, co uda się uzyskać bez większego wysiłku, preferując sytuacje, w których wymaga się od niej jak najmniejszych poświęceń. Z drugiej strony zbyt długie i uciążliwe zobowiązania, obligujące do długotrwałej koncentracji, dużego wysiłku i refleksji, oprócz nudy mogą powodować zmęczenie, nieufność z sukcesywnym rozpraszaniem uwagi.

Niezależnie od wyboru szkoły, jakiego dziewczynka dokona, naszym zdaniem istotne jest, by podjęła pracę nad własnymi umiejętnościami refleksji, precyzji i utrzymywania porządku. Równie istotne jest podjęcie ćwiczeń w słuchaniu i czytaniu przede wszystkim w zakresie analizy i syntezy problemów. W celu uniknięcia nierozważnych ocen i opinii dziewczynka powinna zbliżać się do problemów i zjawisk w sposób bardziej uporządkowany, podejmując próby rozróżnienia przedmiotów i

koncepcji istotnych od nieistotnych, hierarchizowania pojęć według ich ważności, dążąc do bardziej rygorystycznej i spójnej wypowiedzi. W sposób szczególny dziewczynka powinna dbać o porządek, spokój, spójność i ciągłość w podejmowaniu i realizowaniu działań, zarówno podczas codziennych czynności, jak i w systematycznych ćwiczeniach pisemnych i ustnych, zwiększając ich trudność poprzez włączanie w dialogi coraz bardziej złożonych wypowiedzi w rozmowach z osobami bliskimi. Rola rodziny jest szczególnie ważna we wspieraniu dziewczynki, pozwalaniu jej na wyrażanie myśli, „dozowanie” wypowiedzi, po uprzedniej świadomej organizacji toku myślowego.

Wyłonione z pisma cechy temperamentu odzwierciedlają żywiołowość i wrażliwość dziewczynki oraz łatwość nawiązywania i utrzymywania relacji za sprawą otwartości i swobodnego podejścia do rzeczywistości. Jak już zaznaczyliśmy, z jednej strony cechy te mogą przyczyniać się do przysparzania sympatii innych osób, z drugiej zaś mogą skutkować lekkomyślnością, poddawaniem się chwilowym i zmiennym bodźcom, bez uświadamiania

sobie sprawy z konsekwencji własnego postępowania czy też ewentualnych niebezpieczeństw.

Należy jednak podkreślić, że często zewnętrzne postawy wyrażane w sposób swobodny nie odzwierciedlają faktycznych odczuć dziewczynki. Na przykład wyrażana przez nią potrzeba niezależności może być dyktowana zarówno upodobaniem do sprzeciwiania się, jak i pod wpływem zmienności przemijających bodźców, nie odpowiadając autentycznemu pragnieniu autonomii wyborów, opinii i podejmowania decyzji. W rzeczywistości często jej formy sprzeciwu idą w parze z poczuciem nieadekwatności w obliczu nowych sytuacji, z niewyrażaną potrzebą opieki i pomocy.

Sprzeczności w wyrażaniu uczuć i poglądów, żywotność postawy, instynktowne wybory, skrajne zmienności nastroju można tłumaczyć również okresem dorastania, w jakim znajduje się dziewczynka. Ten specyficzny etap rozwoju psychofizycznego może cechować się niestabilnością i brakiem równowagi, tym bardziej zważywszy na szczególne bodźce i stres obecny we współczesnym społeczeństwie. Czynniki te oddziałują również na

relację młodych ludzi z rówieśnikami i osobami dorosłymi, przyczyniając się do ich wzmożonego psychofizjologicznego procesu rozwojowego, implikując poczucia zagubienia, brak spójności, sprzeczności wewnętrzne wyrażane przez nich na zewnątrz niejednokrotnie w sposób chaotyczny, niezorganizowany, a nawet agresywny.

Podkreślenie sytuacji dzieci wkraczających w wiek dorastania ma na celu zwrócenie uwagi, że również niektóre cechy wyłonione w piśmie dziewczynki są związane z tą fazą rozwoju (co implikuje możliwość ich oceny w krótkim przedziale czasowym, podczas którego mogą następować kolejne zmiany). Należy jednak zwrócić uwagę również na temperament dziewczynki uwydatniający pewne skłonności do działań bez rozróżnienia ich znaczenia, w sposób niemal nieświadomy, z osłabieniem zdolności inhibicyjnych w zachowaniu. Stany te mogą wpływać na problemy związane z błędną oceną rzeczy i ludzi wynikającą z osądów na podstawie pierwszych wrażeń lub emocji, narażając ją na ryzyko rozczarowania i przede wszystkim na poddawanie się wpływom zewnętrznym.

Wrażliwość i emocjonalność dziewczynki oraz jej zdolność do głębokich uczuć z jednoczesnym brakiem zdolności ich dyskryminacji i rozróżnienia przyczyniają się do generowania niepokoju i nieśmiałości dziewczynki maskowanej przez jej pozorną swobodę zachowania.

Dziewczynka jest obdarzona wybujałą wyobraźnią, lecz nie dysponuje odpowiednią kontrolą i zdolnością jej prawidłowego ukierunkowywania, woli zamykać się w świecie własnej fantazji, gdzie odzyskuje obraz samej siebie bardziej odpowiadający jej wyobrażeniu, gdzie nabiera cech pewności, zdeterminowania oraz całkowitej zdolności do wypełniania swoich obowiązków, pokonywania trudności i rozwiązywania problemów.

Sympatyczna i zazwyczaj serdeczna w stosunku do innych nie wykazuje szczególnych problemów w relacjach i okazywaniu uczuć, co zgodnie z wcześniejszymi stwierdzeniami, wiąże się niekiedy z ryzykiem braku przewidywania i z pewną nieostrożnością w wyrabianiu opinii o innych i o sytuacjach, implikując krótkowzroczność i

niezdolność do przewidywania konsekwencji w działaniach długoterminowych.

Jak każda młoda osoba, dziewczynka potrzebuje motywacji i zachęty, tym bardziej iż ma skłonności się do rezygnacji, odraczania lub powierzchownego realizowania zadań, zwłaszcza jeśli zobowiązania, których się podjęła, przedłużają się w czasie.

Stojąc przed wyborem szkoły, omówione powyżej cechy skłaniają do konstatacji, że ze względu na trudności w procesach koncentracji, uwagi, organizacji oraz braku systematyczności, dziewczynka może czuć się nieusatysfakcjonowana nauką w liceum o profilach klasycznym lub ścisłym. Przedmioty implikujące precyzyjną metodologię i dokładność, w których konieczna jest zdolność myślenia abstrakcyjnego, dokładna analiza i szybka synteza, mogą stanowić pewne trudności, wydawać jej się nudne, prowadząc do zniechęcenia.

Bardziej trafnym wyborem dla dziewczynki może być Technikum Handlowe z kierunkiem korespondencji handlowej, czy języków obcych, chociaż istnieją również pewne przeciwwskazania związane z brakiem porządku i systematyczności, które mogą wpływać

niekorzystnie w odniesieniu do zasadniczych przedmiotów, jakimi są bankowość i rachunkowość. Biorąc pod uwagę powyższe, podobne stwierdzenia można odnieść do wyboru liceum o profilu językowym. Dziewczynka niewątpliwie posiada intuicyjną żywołowość i umiejętności przetwarzania, które mogą ułatwiać jej naukę języków, chociaż trudno przewidzieć, do jakiego stopnia cechy te pozwolą jej przyswajać wiedzę bez dogłębnej, metodycznej i zorganizowanej nauki. Trudno również przewidzieć czy takie podejście pozwoli zapewnić jej odpowiednią znajomość problematyki, a przede wszystkim odpowiednio i dokładnie przygotować ją pod kątem zawodowym.

Zważywszy na skłonności dziewczynki do swobody i żywotności oraz jej cechy związane z dość swobodną komunikacją, proponujemy rozważyć możliwość podjęcia nauki w Technikum Hotelarskim, zwłaszcza z perspektywy zawodu, który może być dla dziewczynki dość stymulujący i satysfakcjonujący. W sektorach związanych z turystyką dziewczynka miałaby okazje wyrażać własną żywołowość, a jednocześnie pogłębiać języki poprzez konkretne

doświadczenia i kontakty międzyludzkie. Biorąc pod uwagę jej skłonność do zmian i przeżywania nowych doświadczeń przedmioty szkolne i praktyki w obszarze turystyki nie powinny być dla niej szczególnie uciążliwe. Dziewczynka przede wszystkim miałaby możliwość nieustannej implementacji przyswojonej wiedzy teoretycznej na grunt praktyki i codziennego doświadczenia zawodowego.

**ANALIZA OSOBOWOŚCI I PREDYSPOZYCJI
NA PODSTAWIE GRAFIZMU CHŁOPCA, lat 13**

il testo che allego a questa, è stato scritto di mia spontanea vola. Il titolo del brano ci è stato dato mentre lo svolgimento è personale, consigli da altre persone.

Io ho 13 anni ed ho frequentato le mie materie preferite sono matematica (inglese).

Finito la III media mi piacerebbe il liceo scientifico, oppure il liceo artistico. I miei hobbies preferiti sono: la lettura - i giochi con gli amici - lo sport (atletica).

Dopo la scuola superiore non so piacerebbe fare di preciso;

Znaki grafologiczne (n.t. wg metodologii G. Morettiego):
Szerokość literowa 7/10; Nierówność metodyczna 5/10;
Szerokość międzyliterowa 3/10; Szerokość międzywyrazowa 5/10; Jasna 10/10; Przejrzysta 7/10; Staranna 7/10; Płynna 7/10; Krzywoliniowa 7/10; Prosta 8/10; Utrzymanie linii podstawowej 7/10; Wschodząca 3/10; Vezzosa grazia (n.t.

dosłownie: Przyjemna wdzięczna) 5/10. Temperament: zrównoważone *Oczekiwanie*, *Opór* i *Uległości*. *Atak* jeszcze niezauważalny, wyrażany jedynie przez wschodzącą linię podstawową.

Analiza próbek graficznych pozwala na wyłonienie bogatej osobowości odznaczającej się wysoką wrażliwością, wzmagającą się w wieku rozwojowym. W istocie chłopiec przechodzi jeden z najbardziej delikatnych i złożonych etapów życia, w którym zachodzą przemiany fizyczne, seksualne i poznawcze oraz modyfikacje doświadczeń społecznych. Równoległe z nimi następuje niepozbowione problemów poszukiwanie własnej tożsamości, kształtują się najważniejsze czynniki procesu socjalizacji dotyczące autonomii, relacji z rówieśnikami i dorosłymi, wyborów szkolnych i zawodowych.

Oprócz procesu dojrzewania biologicznego zachodzącego w szybkim tempie chłopiec zmierza się z nowymi doświadczeniami, które nie zawsze dla niego oczywistymi, niekiedy wręcz sprzeczne, trudne do zrozumienia.

Należy podkreślić specyfikę okresu dojrzewania, ze szczególnym uwzględnieniem zmian w piśmie.

Grafizm chłopca przedstawia spokojny i zrównoważony rozwój charakterystyk intelektualnych i temperamentu oraz wysoką, w odniesieniu do wieku, organizację procesów psychicznych. Chłopiec jest w stanie percypować otaczającą go rzeczywistość w sposób złożony, z uwagą na szczegóły, wykazuje doskonałe umiejętności uczenia się wynikające zarówno z myślenia intuicyjnego, jak i rozumowania. Logika, konsekwencja, linearność, a także (biorąc pod uwagę wiek) doskonała umiejętność organizowania idei i myśli wyznaczają jego zaangażowanie w naukę i podejmowanie zadań. Niezwykłe umiejętności przetwarzania sprawiają, że jego zaangażowanie skutkuje coraz lepszymi wynikami. W środowisku szkolnym przekłada się to na kompetencje, powagę, ale także niezwykłą zdolność szybkiego kojarzenia i łączenia danych w całość.

Chłopiec wykazuje wysokie predyspozycje do obserwacji i słuchania, co przekłada się na zdolności uważnego uczestniczenia w lekcjach, samodzielnego myślenia, włączania się w rozmowy formalne i swobodne oraz na wysokie zdolności koncentracji w

trakcie czytania tekstów, ekstrapolacji z nich podstawowych pojęć i danych, ich wyboru oraz ponownego wykorzystania przyswojonej nauki i jej autonomicznej organizacji w osobiste koncepcje i teorie.

Predyspozycje do refleksji i umiejętność czerpania z wcześniej zdobytej wiedzy łączy ze zdolnościami analitycznymi co sprawia, że jest w stanie wyodrębnić najistotniejsze dane, selekcjonować i organizować je według ich znaczenia. Równie wysokie są jego zdolności syntezy, jest bowiem w stanie przetwarzać dane o zaobserwowanym zjawisku, identyfikować związki czasowe i przyczynowe, organizować w całość przyswojoną wiedzę i uogólniać ją.

Należy podkreślić również szczególnie ważną cechę, jaką jest zdolność chłopca do refleksji nad wypowiedzianymi opiniami i klasyfikacja przetworzonych danych, dając wyraz dobrego poziomu rozwoju zdolności krytycznych.

Pomimo świadomości bogactwa własnej osobowości i zasobów psychicznych, jakimi dysponuje chłopiec, daleki jest on od przyjmowania postaw

nacechowanych pychą lub próżnością. Również w tym zakresie wykazuje się zdolnością równowagi, znacznie ponad swój wiek. Nie ma skłonności do zadufania w sobie i popisywania się erudycją oraz do przesadnego, bezużytecznego pedantyzmu lub wykorzystywania swoich zdolności do wymigiwania się od zadań. Chłopiec jest skrupulatny, poważny i poprawny, stały w swoich zobowiązaniach. Nigdy nie jest pochopny lub powierzchowny w rozważaniu problemów, które napotyka. Jest on roztropny i ostrożny.

Innymi słowy, chłopiec posiada doskonałe cechy intelektualne, a także świadomość siebie i własnych zdolności z jednoczesną równowagą ich wyrazu, co wyraźnie wyróżnia go spośród rówieśników. Co prawda jego zdolności nie odnoszą się do kreatywności, lecz do przetwarzania danych i ich opracowywania, a także organizowania idei za sprawą plastyczności i żywotności umysłowej a nadto łatwości tworzenia skojarzeń, spójności i linearności procesów myślowych. Od strony praktycznej przekłada się to z pewnością na wybitne wyniki w nauce poprzez rozwiniętą ponad przeciętną zdolność

spontanicznego i naturalnego organizowania procesów myślowych.

Analizując cechy temperamentu chłopca, należy wyodrębnić jego powagę, poczucie dyscypliny, uczciwość, konsekwencję w postępowaniu. Pomimo swobodnego wyrazu i ekspresyjnej żywołości, wypowiedzi i działania chłopca nigdy nie są nieprzemyślane i nieuporządkowane, lecz przejawiają się w świadomej i odpowiedzialnej postawie.

Chłopiec odznacza się wysoką wrażliwością, percypując każdy najmniejszy bodziec. Z tego powodu potrzebuje zrównoważonego i spokojnego środowiska, a także wyrozumiałych na jego subtelność nauczycieli i wychowawców. Osoby z jego środowiska, rodzina i wychowawcy powinni starać się doceniać cechy chłopca i korygować błędy poprzez przykład i dialog, unikając jakichkolwiek form bezużytecznego przymusu. W rzeczywistości chłopiec chętnie przyjmuje sugestie, rady, a nawet zarzuty dotyczące swojej pracy pod warunkiem, że są one wyjaśniane i motywowane ze spokojem.

Każdy nietakt w odniesieniu do chłopca może powodować jego cierpienie psychiczne ze skutkiem

zamknięcia się w sobie i ogólnej drażliwości. Takt i delikatność są zatem niezbędne w skutecznej pracy wychowawczej, zarówno ze strony rodziców, jak i nauczycieli. Z drugiej strony chłopiec dojrzał do przejęcia swoich obowiązków, oczywiście pod warunkiem, że są one adekwatne do jego wieku. Powaga, uczciwość, wierność danemu słowu, skrupulatność w wypełnianiu wymaganych od niego zadań nie mogą skłaniać otoczenia do nadmiernego przeciążania go innymi obowiązkami. Nie należy zapominać, że pomimo cech wskazujących na osiągnięcie wyższego ponad wiek stopnia dojrzałości, chłopiec ma trzynaście lat i potrzebuje adekwatnego do wieku wypoczynku i relaksu, oderwania się od obowiązków szkolnych, zabawy i towarzystwa rówieśników.

W pracy i nauce na ogół wykazuje wytrwałość, koncentrację, a w razie potrzeby jest nawet zdolny do poświęceń, nie poddając się wpływowi wynikającym z okoliczności, z pośpiechu do zakończenia działań lub z zamiłowania do improwizacji. Jest ostrożny i rozważny w ocenianiu własnych zasobów, sytuacji sprzyjających i niesprzyjających, będąc w stanie

dokładnie określić najlepsze strategie pozwalające na osiągnięcie wyznaczonych celów. Tym samym niezmiernie rzadko poddaje się zachowaniom powierzchownym, lekkomyślnym lub nieostrożnym. Zadania i cele wyznaczone chłopcu muszą być dla niego zrozumiałe, ich powód wyjaśniony, gdyż każde działanie podejmuje ze świadomością i przekonaniem o ich słuszności.

Chociaż jego usposobienie cechuje żywiołowość i towarzyskość, nie wykazuje zachowań ekstrawertycznych i zbytniego entuzjazmu. Zarówno radość, jak i dyskomfort są przez niego przeżywane wewnątrz, nie wyrażając się na zewnątrz. Jest zdolny do panowania nad sobą i do rozwagi nawet w zabawie i wypoczynku. Nie wykazuje szczególnych problemów z włączaniem się w grupy rówieśnicze, poza pewną dozą nieufności i nieśmiałości przejawiającymi się w nowych środowiskach i w kontakcie z nieznanymi ludźmi. Po przełamaniu pierwszych trudności wynikających z nieznajomości sytuacji staje się swobodny i wystarczająco pewny siebie, z cechującą go uprzejmością i uwagą na potrzeby innych.

Chłopca cechuje powściągliwość w wyrażaniu uczuć, pomimo potrzeby ciepła i przejawów uczuć ze strony innych. Jego uczucia wobec bliskich wyrażają się poprzez zaufanie i szacunek oraz spontaniczne i bezinteresowne gesty odzwierciedlające jego wrażliwość i uprzejmość. Jego bogata osobowość wymaga uwagi i opieki oraz pomocy we wzrastaniu w spontanicznej i naturalnej prostocie cechującej jego zachowania, szczególnie w aktualnej fazie psychorozwojowej. W tym znaczeniu jego obowiązkowości w nauce powinny towarzyszyć zajęcia pozwalające mu na relaks, np. uprawianie sportu, niekoniecznie w obszarze konkurencyjności. Aktywność sportowa, szczególnie zespołowa, jest wskazana dla lepszego zrozumienia siebie i swoich możliwości, ale również dla pewniejszego otwierania się na innych i rozumienia ich potrzeb.

Wymienione wyżej zdolności chłopca pozwalają na wyłonienie predyspozycji do podjęcia nauki zarówno w liceum o profilu językowym, jak i ścisłym, według jego preferencji. Skłonności chłopca do porządkowania danych i dobra organizacja myślowa umożliwiają mu rozumienie mechanizmów

współczesnych języków obcych i posługiwanie się nimi w sposób dynamiczny, pewny i opanowany. W nauce języka i literatury obcej szczególnie istotne są jego predyspozycje do samodzielnego, niemechanicznego i systematycznego pogłębiania wiedzy oraz chłonność i bardzo dobra znajomość języka ojczystego, a także zdolności ekspresyjne. Ponadto, jako narzędzie kontaktu i otwarcia na inne rzeczywistości i doświadczenia, nauka języków obcych może pomóc mu wzrastać w spontaniczności i naturalności, oferując stymulujące możliwości spotkania i porównania różnych kultur i społeczności. Zdolność szybkiego kojarzenia, przyswajania i ekspresyjności językowej oraz cechy osobiste, a wśród nich zrównoważenie spontaniczności i uprzejmość (z uwzględnieniem procesów dojrzewania wpływających na modyfikację aspektów osobowości) skłania do przypuszczenia, że dla chłopca wskazana byłaby bardziej działalność w charakterze tłumacza, niż znawcy języka i jego różnych aspektów.

Ze względu na uzdolnienia, jakie chłopiec wykazuje również w matematyce, z powodzeniem mógłby podjąć naukę w liceum o profilu nauk ścisłych. Mógłby

on równie dobrze znaleźć satysfakcję w uczeniu się łaciny i filozofii.

W przypadku większego zainteresowania chłopca naukami ścisłymi najprawdopodobniej bardziej wskazany dla niego byłby wybór szkoły o profilu matematyki stosowanej (ekonomia lub handel) niż matematyki teoretycznej, czy działalności badawczej lub laboratoryjnej. Chłopiec bowiem dysponuje nie tylko zdolnościami organizacyjnymi i przetwarzania danych, ale również zdolnościami relacyjnymi, które należy wykorzystać w odpowiedni sposób. Z tego samego powodu nie rekomenduje się liceum klasycznego (*n.t.* oferta edukacyjna włoskich liceów klasycznych obejmuje w szczególności przedmioty humanistyczne, ze szczególnym naciskiem na antyczną grekę i łacinę), gdyż ten rodzaj szkoły nie pozwoliłby na rozwinięcie wymienionych uzdolnień chłopca, ograniczając jego możliwości organizowania, kojarzenia i przetwarzania zdobywanej wiedzy oraz stosowania jej w praktyce.

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE HISTORYCZNE. UWAGI METODOLOGICZNO- EPISTEMOLOGICZNE.....	3
Pismo jako indywidualny obraz osobowości człowieka	11
Symbolika przestrzenna.....	17
Nowy sposób obserwacji.....	27
Kategorie grafologiczne / Obszary obserwacji:	28
Krzywoliniowość i/lub kanciastość	29
I.O.1 - MODUŁ 1: Style uczenia się i personalizacja planu nauki ucznia i klasy	44
I.O.1 - Moduł 2: (Specjalne) potrzeby edukacyjne	84
I.O.1 - Moduł 3: Dewiacja i ubóstwo edukacyjne	112
ZAŁĄCZNIK 1	148
TESTY KOŃCOWE	148
ZAŁĄCZNIK 2	159
PRZYKŁADY ANALIZ GRAFOLOGICZNYCH.....	159

